В. М. Фамін С. В. Паноў Н. М. Ганушчанка

Гісторыя Беларусі

1945–2005 гг.

**Вучэбны дапаможнік для 10 класа ўстаноў,
якія забяспечваюць атрыманне агульнай сярэдняй адукацыі,
з беларускай мовай навучання
з 12-гадовым тэрмінам навучання**

*Допушчана Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

Мінск
Выдавецкі цэнтр БДУ
2006

УДК 94(476)«1945/2005»(075.3=161.3)
ББК 63.3(4Беи)6я721
Ф20

Рэцэнзенты:
заг. каф. гісторыі Беларусі
Гродзенскага дзяржаўнага універсітэта імя Я. Купалы,
канд. гіст. навук, праф. *І. П. Крэнь;*
праф. каф. гісторыі і культуры Беларусі
Магілёўскага дзяржаўнага універсітэта імя А. А. Куляшова,
канд. гіст. навук *П. Ф. Дзмітрачкоў;*
праф. каф. гісторыі Беларусі новага і навейшага часу
Беларускага дзяржаўнага універсітэта,
д-р гіст. навук *У. Ф. Ладысеў;*
настаўнік гісторыі вышэйшай катэгорыі,
канд. гіст. навук *С. П. Стрэнкоўскі*

Фамін, В. М.
Ф20 Гісторыя Беларусі, 1945—2005 гг. : вучэб. дапам. для 10-га кл. устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. сярэд. адукацыі, з бел. мовай навучання з 12-гадовым тэрмінам навучання / В. М. Фамін, С. В. Паноў, Н. М. Ганушчанка. — Мн. : Выд. цэнтр БДУ, 2006. — 199 с. : іл.
ISBN 985-476-422-2.

УДК 94(476)«1945/2005»(075.3=161.3)
ББК 63.3(4Беи)6я721

ISBN 985-476-422-2

Як працаваць з вучэбным дапаможнікам

У вучэбным дапаможніку асвятляецца перыяд гісторыі Беларусі ад заканчэння Вялікай Айчыннай вайны і да падзей, звязаных з утварэннем і станаўленнем суверэннай Рэспублікі Беларусь. Дапаможнік складаецца з трох раздзелаў, якія ахопліваюць адпаведна першае пасляваеннае дзесяцігоддзе, другую палову 1950-х — 1980-я гг., 1991—2005 гг. Кожны раздзел пачынаецца з агульнай характарыстыкі вывучаемых падзей. Яна ўключае схему, якая адлюстроўвае асноўныя кірункі развіцця беларускага грамадства ў разглядаемы перыяд часу. Пры вывучэнні матэрыялу ў параграфах раім вам суадносіць канкрэтныя факты з агульнай характарыстыкай, старацца прасачыць сувязь кожнай падзеі з адпаведным кірункам развіцця.

Кожны параграф пачынаецца з фармулёўкі вучэбнай задачы, якую трэба выканаць у ходзе азнаямлення са зместам параграфа. Для выкарыстання засвоеных раней ведаў пры вывучэнні новага матэрыялу служыць рубрыка «Успомніце».

Пазнаёміцца з гістарычнымі падзеямі, што будуць вывучацца, і тым, калі яны адбыліся, вы зможаце першапачаткова ў агульнай характарыстыцы да кожнага з раздзелаў, а таксама непасрэдна ў тэксце кожнага параграфа. У канцы дапаможніка знаходзіцца храналагічная табліца, у якой размешчаны даты, абавязковыя для запамінання. Падзеі айчыннай гісторыі суаднесены з падзеямі і з'явамі сусветнай гісторыі ў сінхранічнай табліцы.

Канкрэтны матэрыял, які ўдакладняе інфармацыю аб вывучаемых падзеях, змяшчае рубрыка «Гістарычная даведка».

Гісторыя як навука будуецца на гістарычных дакументах. Вытрымкі з іх прыводзяцца ў рубрыцы «Гістарычны дакумент», а таксама ў дадатковых матэрыялах да кожнага пара-

графа. Спасылка на дадатковы матэрыял абазначаецца ў тэксце параграфа дзвюма зорачкамі (**).

Пры вывучэнні гісторыі немагчыма абысціся без навуковых паняццяў. Азначэнні тых паняццяў, якія неабходна засвоіць у 10-м класе, даюцца непасрэдна ў тэксце параграфаў, а таксама ў слоўніку паняццяў і тэрмінаў. Напрыканцы кожнага з параграфаў размешчана рубрыка «Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць».

У рубрыцы «Пункт гледжання» вы маеце магчымасць пазнаёміцца з рознымі пунктамі погляду на гістарычныя падзеі як саміх іх удзельнікаў, так і гісторыкаў.

У якасці дадатковага матэрыялу падаецца рубрыка «Культурна-гістарычнае асяроддзе». Яна звязана з асвятленнем шырока вядомых у свеце ці ў Беларусі дасягненняў нашых славутых землякоў.

У рубрыцы «Гістарычны партрэт» змешчаны кароткія звесткі пра найбольш вядомых гістарычных асоб і дзеячаў культуры — ураджэнцаў Беларусі.

Пры вывучэнні гістарычных падзей звяртайце ўвагу на картасхемы. Пры іх выкарыстанні абавязкова знайдзіце месца вашага жыхарства і вызначце становішча вашага краю ў адпаведны гістарычны перыяд.

У канцы кожнага з параграфаў, а таксама ў паўторна-абагульняючых уроках размешчаны рознаўзроўневыя пытанні і заданні. Для іх выканання патрабуюцца ўменні знаходзіць і тлумачыць ключавыя словы, параўноўваць гістарычныя падзеі і раскрываць прычынна-выніковыя сувязі паміж імі, прыводзіць гістарычныя факты ў якасці адпаведных прыкладаў і аргументаў пры доказе, характарызаваць ролю гістарычных асоб і дзеячаў культуры. У гэтай справе вам дапамогуць метадычныя парады, змешчаныя ў канцы дапаможніка.

Раздзел I

БССР у другой палове 1940-х — першай палове 1950-х гг. Пераадоленне ваенных разбурэнняў і вызначэнне кірунку развіцця

§ 1. Пераход да мірнага жыцця. Пасляваеннае аднаўленне

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

1946—1950 гг.	Пяцігодка аднаўлення разбуранай вайной народнай гаспадаркі БССР і яе далейшага развіцця
1951 г.	Зацвярджэнне Дзяржаўнага сцяга БССР

У час Вялікай Айчыннай вайны, развязанай фашысцкім кіраўніцтвам Германіі, шматлікія братнія народы Савецкага Саюза апынуліся пад пагрозай зняволення і нават поўнага знішчэння. І толькі іх нечуваныя мужнасць, гераізм, самаахвярнасць дазволілі абараніць свабоду і захаваць дзяржаўную незалежнасць.

З разгромам фашысцкай Германіі і яе паплечнікаў пачалася новая паласа ў гістарычным развіцці савецкага грамадства. Яе адметнай рысай стала яго духоўнае адраджэнне. Але радасць людзей, звязаная з перамогай над смяротным ворагам, азмрочвалася вялізнымі чалавечымі стратамі. За перамогу ў вайне народы Савецкага Саюза заплацілі дарагую цану — 27 млн чалавечых жыццяў. З былых саюзных рэспублік найбольшыя страты (адносна агульнай колькасці насельніцтва) панесла Беларусь: загінуў амаль кожны трэці яе жыхар. Сума матэрыяльных страт Беларусі ў цэнах 1941 г. склала 75 млрд руб. Для пераадолення ваенных разбурэнняў народам СССР патрабавалася прыкласці вялікія намаганні, як фізічныя, так і духоўныя.

Пасляваеннае аднаўленне нашай краіны ўключала ў сябе пераадоленне наступстваў вайны і вяртанне да мадэлі развіцця грамадства, якая вызначылася ў даваенны перыяд. Гэтая мадэль развіцця была звязана з паступовым фарміраваннем індустрыяльнага грамадства. Рысы, характэрныя для станаўлення такога тыпу грамадства, выявіліся ў гады першай пасляваеннай пяцігодкі ў апераджальных тэмпах аднаўлення і развіцця цяжкай прамысловасці ў параўнанні з лёгкай. У БССР асабліва высокімі тэмпамі развіваліся машынабуда-

Зборка аўтамабіляў на галоўным канвееры МАЗа. Пачатак 1950-х гг.

ванне і электраэнергетыка. Прамысловасць цалкам і большасць яе галін (за выключэннем лёгкай і харчовай) ужо ў 1950 г. дасягнулі і пераўзышлі даваенны ўзровень па выпуску прадукцыі.

Разам з эканомікай аднаўлялася савецкая грамадска-палітычная сістэма. Яна ўяўляла сабой сістэму адносін у грамадстве, якая ўстанавілася ў СССР яшчэ ў 1920—1930-я гг. і характарызавалася існаваннем аднапартыйнасці, дзяржаўнай уласнасцю на сродкі вытворчасці, укараненнем марксісцка-ленінскай ідэалогіі.

Працэс аднаўлення ў пасляваенныя гады суправаджаўся далейшым павышэннем ролі навукі і адукацыі. Іх хуткае развіццё пасля вайны адкрывала новыя гарызонты для тэхнічнага і грамадскага прагрэсу ў Беларусі. Для пісьменнікаў, дзеячаў культуры Беларусі характэрным было імкненне служыць інтарэсам краіны, спрыяць яе развіццю. У адпаведнасці з партыйным курсам творчыя інтарэсы чалавека падпарадкоўваліся інтарэсам дзяржавы. Разам з тым відавочна вызначыўся працэс абвастрэння супярэчнасцей паміж узрастаннем ролі народных мас у жыцці краіны і настойлівым імкненнем улады да яе абмежавання.

Жыццё беларускага грамадства ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе было даволі складаным. Людзі перажывалі вялікія матэрыяльныя цяжкасці. Разам з тым перамога ў вайне натхняла іх на самаадданую працу, вынікам якой сталі высокія тэмпы аднаўлення і развіцця прамысловасці, транспарту, будаўніцтва і іншых галін эканомікі.

Кірункі пасляваеннага аднаўлення БССР

Эканамічная сфера	Грамадска-палітычная сфера
Аднаўленне разбуранай ваеннай народнай гаспадаркі	Аднаўленне грамадскага жыцця
Захаванне цэнтралізаванага планавага кіравання эканомікай	Існаванне савецкай грамадска-палітычнай сістэмы
Пераважнае развіццё цяжкай прамысловасці	Захаванне кіруючай ролі камуністычнай партыі і культу асобы

Вайна, а затым усеагульны ўдзел насельніцтва ў пасляваенным адраджэнні рэспублікі прывялі да змены сацыяльнай структуры насельніцтва. Узнік вялікі попыт на рабочыя рукі ў гарадах і гарадскіх пасёлках, якія адбудоўваліся і хутка разрасталіся. Шмат рабочых патрабавалася для аднаўлення чыгункі, іншых відаў транспарту. Гэтая праблема вырашалася за кошт прыцягнення рабочай сілы з вёскі. Ізаляванасць і пэўная замкнёнасць сялянскага жыцця былі парушаны. Высокія тэмпы стала набываць перамяшчэнне насельніцтва ў маштабе ўсяго Савецкага Саюза. У выніку сацыяльнае аблічча грамадства набывала новыя якасныя рысы.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. У чым заключаецца змест аднаўленчага перыяду ў БССР?
2. Растлумачце, з якой гістарычнай з'явай у пасляваенны перыяд у БССР былі звязаны асабліва высокія тэмпы развіцця машынабудавання.
3. Якімі былі асаблівасці пасляваеннага развіцця БССР у грамадска-палітычнай галіне? Пры адказе выкарыстайце табліцу «Кірункі пасляваеннага аднаўлення БССР».
4. Растлумачце, чаму жыццё насельніцтва БССР у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе было даволі складаным.
5. Якія тэндэнцыі назіраліся ў сацыяльнай структуры беларускага грамадства?

§ 2. Перааdоленне разрухі ў эканоміцы. Выхад на новы ўзровень развіцця

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць асаблівасці аднаўленчага працэсу ў БССР пасля Вялікай Айчыннай вайны і даказаць, што нашы суайчыннікі здзейснілі працоўны подзвіг у час аднаўлення народнай гаспадаркі.

Успомніце

Якія людскія страты панесла БССР у гады Вялікай Айчыннай вайны і нямецка-фашысцкай акупацыі?

Развіццё прамысловасці і транспарту. Спачатку правядзём параўнанне аднаўленчых працэсаў 1920-х і 1940-х гг. у Беларусі. Зрабіць гэта дапаможа параўнальная табліца.

Прыкметы для параўнання	Перыяд пасля грамадзянскай вайны	Перыяд пасля Вялікай Айчыннай вайны
1. Знешнепалітычныя ўмовы працэсу аднаўлення	Эканамічная і палітычная блакада Савецкай краіны з боку капіталістычных краін	Абвастрэнне саперніцтва паміж былымі саюзніцамі па антыгітлераўскай кааліцыі (капіталістычнымі і сацыялістычнымі краінамі)
2. Тэрыторыя, на якой праходзіў працэс аднаўлення	У межах шасці паветаў Мінскай губерні да ўзбуйнення тэрыторыі БССР у 1924 і 1926 гг.	Уся тэрыторыя БССР, якая ва ўмовах ваенных дзеянняў і акупацыі падверглася разбурэнням
3. Галіны эканомікі, якія аднаўляліся ў першую чаргу	Сельская гаспадарка	Цяжкая прамысловасць
4. Мадэль эканамічнага развіцця	Шматукладная з элементамі рыначных адносін	Цэнтралізаваная планавая адміністрацыйна-камандная

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

У выніку вайны і злачынстваў нямецка-фашысцкіх захопнікаў беларускі народ страціў звыш паловы нацыянальнага багацця. Былі спалены і зруйнаваны 209 гарадоў і гарадскіх пасёлкаў, 9200 вёсак, разбурана 10 338 заводаў і фабрык, знішчана 96 % электрычных магутнасцей. Вялікія страты панеслі ўсе віды транспарту і сувязі.

Паводле ўспамінаў мінчан, у Мінску пасля яго вызвалення ад нямецка-фашысцкіх акупантаў захавалася толькі некалькі буйных будынкаў. У іх ліку Дом урада, Дом Чырвонай Арміі, Тэатр оперы і балета. Паўставала нават пытанне аб пераносе сталіцы БССР у Магілёў. Аднак самымі вялікімі былі чалавечыя страты.

Аднаўленне прамысловасці і іншых галін эканомікі пачалося з восені **1943 г.**, калі частка тэрыторыі на ўсходзе Беларусі была вызвалена Чырвонай Арміяй ад акупацыі. У працэсе далейшага вызвалення тэрыторыі рэспублікі пашыраўся і фронт аднаўленчых работ. У верасні 1946 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў Закон аб пяцігадовым плане аднаўлення і развіцця народнай гаспадаркі рэспублікі на **1946—1950 гг.**, якія з’яўляўся састаўной часткай агульнасаюзнага плана. Да канца пяцігодкі прамысловая прадукцыя БССР павінна была не толькі дасягнуць даваеннага ўзроўню, але і перавысіць яго, прычым найбольш значна па машынабудаванні, энергетыцы,

Мінск. Руіны на плошчы Леніна (цяпер плошча Незалежнасці). 1945 г.

Правядзенне сельскагаспадарчых работ у першыя пасляваенныя гады

торфаздабычы. Выйсці на даваенны ўзровень і пераўзысці яго павінны былі ўсе галіны эканомікі.

Каб выканаць такую буйнамаштабную задачу, неабходна было злучыць вялізныя матэрыяльна-сыравінныя і чалавечыя рэсурсы ў адзіным, добра арганізаваным вытворчым працэсе. Сітуацыя ўскладнялася тым, што Беларусь не мела сваіх неабходных разведаных крыніц сыравіны (за выключэннем багатых запасаў торфу), а яе матэрыяльна-тэхнічная база аказалася амаль поўнасцю знішчанай.

У гэтых умовах выратавальным для Беларусі з'яўлялася тое, што амаль усё неабходнае для разгортвання аднаўленчых работ яна атрымлівала з агульнасаюзных крыніц. Урад СССР выдзеліў значныя грашовыя сродкі на аднаўленне народнай гаспадаркі Беларусі і дапамогу насельніцтву. Наша рэспубліка атрымала шмат станкоў, металу, будаўнічых матэрыялаў, прадуктаў харчавання, адзення, абутку, медыкаментаў (**).

Дапамогу Беларусі ў аднаўленні яе гаспадаркі аказвалі іншыя рэспублікі СССР, якія пазбеглі гітлераўскай акупацыі. Акрамя таго, згодна з пасляваеннымі міжнароднымі дамоўленасцямі рэспубліка атрымала пэўную частку германскіх *рэпарацый* — выплат, якія часткова кампенсавалі страты ад вайны.

Праца па аднаўленні народнай гаспадаркі стала гераічным подзвігам народа-пераможцы. У цяжкіх умовах разрухі патрабаваліся не проста рабочыя рукі, а людзі, адданыя працы, гатовыя да самаахвяравання, пераадолення вялікіх цяжкасцей. Такія людзі ў нашай краіне складалі пераважную большасць. Уласцівыя беларускаму народу працавітасць, вынаходніцкі

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

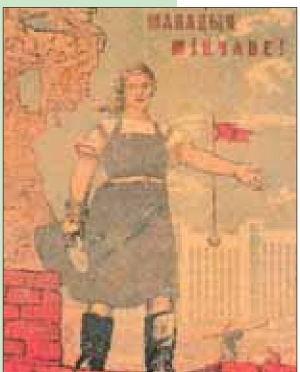
У рэспубліцы ў 1947 г. былі выпушчаны першыя аўтамабілі-самазвалы МАЗ-205 на Мінскім аўтамабільным заводзе. У 1950 г. пачаўся серыйны выпуск трактароў на Мінскім трактарным заводзе, а ў 1953 г. з яго галоўнага канвеера сышоў першы колавы трактар «Беларусь».

МАЗ-205. 1947 г.

талент, цярплівасць і сіла волі ў пасляваенныя гады дапаўняліся ўзрослай яго самасвядомасцю. Гэта стала вынікам перамогі над такім моцным і небяспечным ворагам, якім з'яўлялася фашысцкая Германія. Вера ў сябе і ў свае сілы ўсяляла ў людзей надзеі на паспяховае пераадоленне ваенных разбурэнняў і складанасцей пасляваеннага жыцця.

Сярод рабочых краіны было арганізавана спаборніцтва за высокія працоўныя дасягненні. Шырокі размах набыў рух наватараў вытворчасці, рацыяналізатараў і вынаходнікаў. Да ліку перадавікоў і наватараў вытворчасці адносіліся токар Віцебскага станкабудаўнічага завода «Камінтэрн» І. Пасаманаў, мінскі муляр Д. Булахаў, фрэзероўшчык завода «Гомсельмаш» В. Сальнікаў і інш. Сталявар гомельскага машынабудаўнічага завода «Рухавік рэвалюцыі» У. Сайкоў за 4 гады і 4 месяцы выканаў 12 гадавых нормаў. Рацыяналізатары ўнеслі дзесяткі тысяч прапаноў па ўдасканаленні тэхнікі і прылад працы, эканоміі сыравіны і зберажэнні энергарэсурсаў. Іх прапановы ўкараняліся на заводзе «Гомсельмаш», Крычаўскім цэментным заводзе, Гомельскім станкабудаўнічым заводзе імя С. М. Кірава, Магілёўскім металаапрацоўчым камбінаце, аўтамабільным і трактарным заводах у Мінску і многіх іншых.

Плакат «Маладыя мінчане! Аддадзім усе сілы на адбудову роднага горада!». 1945 г.

БССР у другой палове 1940-х — першай палове 1950-х гг.

Першы колавы трактар «Беларусь». 1953 г.

Быў асвоены выпуск веласіпедаў. Ствараліся новыя буйныя прадпрыемствы лёгкай прамысловасці. Сярод іх Віцебскі дывanова-плюшавы камбінат і шаўкаткацкая фабрыка, Мінскі і Гродзенскі тонкасуконныя камбінаты. Асабліва высокімі тэмпамі ішло аднаўленне і развіццё прамысловасці ў заходніх абласцях БССР. У 1950 г. выпуск прамысловай прадукцыі тут амаль удвая перавысіў узровень 1940 г.

У 1950 г. даўжыня адноўленай чыгункі склала 93 % ад даваеннай. Былі пабудаваны масты, вакзалы, паравозныя дэпо. Развіваўся аўтамабільны транспарт. Поўнасцю была адноўлена сувязь: прадпрыемствы пошты, тэлеграф, тэлефон.

Вызначальнай у замацаванні курсу пасляваеннай мадэрнізацыі БССР стала пятая пяцігодка (1951—1955). У выніку яе выканання аб'ём прамысловай прадукцыі павялічыўся ў 2,1 раза, у тым ліку прадукцыі машынабудавання — у 3,6, хімічнай і нафтахімічнай прамысловасці — у 3,5, электраэнергетыкі — амаль што ў 3 разы. Гэта быў буйны поспех рэспублікі ў вырашэнні задачы індустрыялізацыі. За гады пятай пяцігодкі было пабудавана і ўведзена ў эксплуатацыю 1010 прамысловых прадпрыемстваў, у тым ліку 150 буйных.

Асаблівасці пасляваеннага аднаўлення народнай гаспадаркі БССР
• Вялікія людскія і матэрыяльныя страты ў выніку вайны
• Дапамога савецкіх рэспублік. Атрыманне часткі рэпарацый
• Пераважнае развіццё цяжкай прамысловасці
• Захаванне калгаснай сістэмы ў сельскай гаспадарцы
• Правядзенне калектывізацыі ў заходніх абласцях

Становішча ў сельскай гаспадарцы. Сельская гаспадарка Беларусі, як і ўсёй краіны, у пасляваенныя гады перажывала глыбокі крызіс. Маёмасць калгасаў і саўгасаў была разрабавана ў час вайны. Сельскагаспадарчая тэхніка была поўнасцю знішчана. Прадукцыйнасць адноўленых пасля вызвалення калгасаў і саўгасаў ва ўсходніх абласцях Беларусі заставалася надзвычай нізкай. Для хуткага ўздыму сельскай гаспадаркі неабходны былі значныя сродкі, выдзеліць якія дзяржава аказалася не ў стане.

Адначасова з аднаўленнем ва ўсходніх абласцях калгасна-саўгаснай вытворчасці адбывалася калектывізацыя сельскай гаспадаркі заходніх абласцей, уз'яднаных з БССР у 1939 г. Калектывізацыя праводзілася ў сціслыя тэрміны, вельмі часта з выкарыстаннем прымусовых метадаў. Кулацкія гаспадаркі былі ліквідаваны. Звыш 10 тысяч кулацкіх сямей высланы ў Сібір і Казахстан. Да канца 1950 г. калектывізацыя ў заходніх абласцях Беларусі амаль што завяршылася.

Становішча ў сельскай гаспадарцы рэспублікі было складаным. У параўнанні з даваенным перыядам у 1950 г. пасяўныя плошчы складалі 94 %. Па шэрагу паказчыкаў не ўдалося выканаць заданні пяцігодкі. Чаму так адбылося? Перш за ўсё заставалася недастатковай матэрыяльна-грашовая падтрымка калгасаў з боку дзяржавы. Не існавала і эканамічнага стымулу ў калгаснікаў, якія працавалі за *працадні* (адзінка ўліку працы калгаснікаў і размеркавання даходаў па працы ў калгасах у 1930—1966 гг.). Абмяжоўваўся гандаль прадуктамі, вырашчанымі на прысядзібных участках. Даводзілася жыць за кошт таго, што мелі з агародаў. Аднак працавітасць нашага народа ды імкненне пераадолець усе цяжкасці і нягоды паспрыялі выкананню планаў першай пасляваеннай пасяўной. Толькі вось сеяць калгаснікам, пераважна жанчынам і падлеткам, даводзілася ўручную. Цяглавай сілай былі толькі коні, але іх не хапала, таму вельмі часта і самі людзі запрагаліся ў плугі.

Аднаўленне сельскай гаспадаркі ішло даўжэй, чым прамысловасці. Момантам яго завяршэння ўмоўна можна лічыць сярэдзіну 1950-х гг. Пераломным стаў верасень 1953 г., калі па рашэнні Пленума ЦК КПСС разам з каманднымі сталі выкарыстоўвацца эканамічныя метады кіравання сельскай

гаспадаркай. Павышаліся нарыхтоўча-закупачныя цэны на сельгаспрадукцыю, адмяняліся абавязковыя пастаўкі з уласнай дапаможнай гаспадаркі і інш. У выніку гэтага з сярэдзіны 1950-х гг. сельская гаспадарка ўступіла ў перыяд адносна стабільнага развіцця.

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Аднаўленне народнай гаспадаркі БССР адбылося ў надзвычай сціслы тэрмін дзякуючы працоўнаму энтузіязму і самаахвярнай працы нашага народа. Вызначальную ролю адыграла дапамога, якую атрымаў беларускі народ ад іншых рэспублік і ўрада СССР. Уключэнне заходнебеларускіх тэрыторый у гаспадарчую дзейнасць краіны прывяло да павелічэння эканамічнага патэнцыялу рэспублікі. У выніку пасляваеннага аднаўлення істотна змянілася структура прамысловай вытворчасці. Удзельная вага галін, якія пераважалі да вайны (лёгкая, харчовая, лясная, дрэваапрацоўчая), значна знізілася. Асноўнай у прамысловасці стала прадукцыя машынабудавання і металаапрацоўкі. Аграрная палітыка вызначалася падпарадкаваннем сельскай гаспадаркі інтарэсам прамысловасці.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *рэпарацыі, працадні.*

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

** У 1941—1945 гг. Беларусь апынулася ў эпіцэнтры трагічных падзей Вялікай Айчыннай вайны. Наш народ перажыў цяжкія выпрабаванні, якія былі выклікаваны акупацыяй, барацьбой з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, а затым аднаўленнем разбуранай вайной эканомікі. Прымаючы пад увагу складанасць становішча Беларусі, урад СССР выдзеліў ёй у якасці датацыі з саюзнага бюджэту 120 млн рублёў. РСФСР і іншыя рэспублікі перадалі ў 1944—1945 гг. больш за 3 тыс. аўтамабіляў, 2 тыс. трактароў, 13 тыс. коней, 224 камбайны, 80 тыс. галоў буйной рагатай жывёлы, 50 тыс. свіней. Савет Народных Камісараў СССР выдзеліў Беларусі для пасяўной кампаніі неабходную колькасць збожжа, насення льну.

Якую ролю адыграла дапамога рэспублік Саюза ССР Беларусі ў аднаўленні яе эканомікі пасля вайны?

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Назавіце гады першай пасляваеннай пяцігодкі.
2. Пералічыце найбольш важныя прамысловыя прадпрыемствы цяжкай і лёгкай прамысловасці, пабудаваныя ў БССР у першыя пасляваенныя гады.
3. У чым заключаліся асаблівасці аднаўлення гаспадаркі БССР пасля Вялікай Айчыннай вайны ў параўнанні з перыядам 1920-х гг.?
4. Якія галіны прамысловасці ў Беларусі сталі вызначальнымі ў выніку яе пасляваеннага аднаўлення? Выкарыстайце даныя табліцы «Тэмпы развіцця асноўных галін прамысловасці БССР». Якія з іх адносяцца да цяжкай прамысловасці?

Галіны прамысловасці	1950 г. (у працэнтных суадносінах да 1940 г.)	1955 г. (у працэнтных суадносінах да 1950 г.)	1955 г. (у працэнтных суадносінах да 1940 г.)
Машынабудаванне і металаапрацоўка	237	360	853
Хімічная і нафтахімічная	214	348	745
Электраэнергетыка	153	294	450
Паліўная прамысловасць	91	223	204
Прамысловасць будматэрыялаў	134	227	304
Лёгкая прамысловасць	72	213	154
Харчовая прамысловасць	85	181	154
Лясная, дрэваапрацоўчая і цэлюлозна-папяровая	104	128	132

5. Растлумачце, якімі былі асаблівасці аднаўлення сельскай гаспадаркі Беларусі.
6. Як вы лічыце, чаму першую пасяўную кампанію правялі пераважна жанчыны і падлеткі?
7. Чаму працу па пасляваенным аднаўленні Беларусі называюць народным подзвігам?

§ 3. Грамадска-палітычнае жыццё ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, у чым заключаліся заканамернасці і асаблівасці грамадска-палітычнага жыцця ў БССР у пасляваенныя гады.

Успомніце

Якімі былі галоўныя прыкметы савецкай грамадска-палітычнай сістэмы, якая ўсталявалася ў БССР у 1920—1930-я гг.?

Асаблівасці ўнутрыпалітычнага становішча БССР пасля заканчэння вайны. Уклад у барацьбу са смяротна небяспечным ворагам, якім з'яўлялася фашысцкая Германія, быў адзначаны выхадам БССР на міжнародную арэну ў якасці адной з дзяржаў — заснавальніц ААН (**1, 2). Перамога над ворагам прывяла да прызнання заслуг Беларусі на міжнародным узроўні і больш глыбокага яднання народа і ўлады ва ўнутрыпалітычным жыцці краіны. Народ, як пераможца ў вайне, у большай ступені стаў адчуваць сваю годнасць. Людзі спадзяваліся, што іх жыццё палепшыцца, а роля ў вырашэнні грамадскіх спраў узрасце. У насельніцтва ўзнікалі таксама спадзяванні на перамены ў палітычным жыцці. Аднак для ўлады галоўным было захаванне палітычнай сістэмы, што склалася ў даваенныя гады.

У БССР улада з пэўным недаверам ставілася да насельніцтва, што пражывала на акупіраванай тэрыторыі. Насцярожанымі былі адносіны таксама да грамадзян, якія падвергліся *рэпатрыяцыі*, гэта значыць былых ваеннапалонных, грамадзянскіх палонных, бежанцаў і перасяленцаў, якія вярталіся на Радзіму. Нагадаем, што ў час нямецка-фашысцкай акупацыі з Беларусі было вывезена каля 380 тыс. чалавек, у тым ліку больш за 24 тыс. дзяцей. Кіраўніцтва краіны лічыла, што гітлераўская прапаганда на акупіраванай тэрыторыі і сярод тых, хто быў вывезены ў Германію, паспела сфарміраваць у часткі насельніцтва антысавецкі настрой і недавер да камуністычнай партыі. Таму сярод вызваленага з-пад акупацыі насельніцтва і рэпатрыіраваных з краін Еўропы актыўна дзейнічалі органы дзяржаўнай бяспекі.

Савецкая грамадска-палітычная сістэма ў БССР у пасляваенныя гады. У пасляваенныя гады ў БССР, як і ва ўсім Савецкім Саюзе, поўнасцю захавалася савецкая грамадска-палітычная сістэма. Яна вызначалася існаваннем Камуністычнай партыі Беларусі, якая ажыццяўляла як палітычныя, так і адміністрацыйныя функцыі. Структурнымі элементамі тагачаснай грамадска-палітычнай сістэмы з'яўляліся адзіная палітычная партыя і органы дзяржаўнай улады, у тым ліку Саветы дэпутатаў працоўных, прафсаюзы, розныя грамадскія арганізацыі. Кіруючая роля партыі азначала тое, што яна з'яўлялася своеасаблівым ядром савецкай палітычнай сістэмы ў сукупнасці з органамі дзяржаўнай улады і грамадскімі арганізацыямі.

Плакат. 1950 г.

Кампартыя Беларусі, якая была састаўной часткай ВКП(б), у гады вайны панесла вялікія страты. Гераічная і самаадданая барацьба камуністаў з ворагам значна паўплывала на ўмацаванне аўтарытэту кампартыі сярод насельніцтва. Большасць з тых, хто ўступаў у КП(б)Б, шчыра звязвалі з ёй свой лёс. На 1 студзеня 1946 г. колькасць членаў партыі ў БССР склала 48,2 тыс. чалавек, а ў 1955 г. — 145 тыс. Першым сакратаром ЦК КП(б)Б у пасляваенныя гады з'яўляўся ***П. К. Панамарэнка.***

Гістарычны партрэт

***П. К. Панамарэнка* (1902—1984).** Панцеляймон Кандратавіч Панамарэнка — савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч. Адзін з арганізатараў і кіраўнікоў партыйнага падполля і партызанскага руху ў Вялікую Айчынную вайну. У 1938—1947 гг. — Першы сакратар ЦК КП(б) Беларусі. З 30 мая 1942 г. па сакавік 1944 г. — начальнік Цэнтральнага штаба партызанскага руху пры Стаўцы Вярхоўнага Галоўнакамандавання. Адзін з распрацоўшчыкаў і кіраўнікоў аперацыі «рэйкавая вайна». У 1944—1948 гг. Старшыня СНК (з 1946 г. Савет Міністраў) БССР. Пад яго кіраўніцтвам быў распрацаваны і пачаў ажыццяўляцца першы пасляваенны пяцігадовы план аднаўлення і развіцця народнай гаспадаркі Беларусі на 1946—1950 гг. Адзін з даследчыкаў гісторыі партызанскага руху ў час Вялікай Айчыннай вайны.

Пасля П. К. Панамарэнкі першымі сакратарамі ЦК Кампартыі Беларусі былі ў 1947—1950 гг. М. І. Гусараў, а ў 1950—1956 гг. — М. С. Патолічаў, якіх накіравалі ў БССР з Масквы.

Саветы дэпутатаў працоўных. У адпаведнасці з Канстытуцыяй БССР 1937 г. Саветам дэпутатаў працоўных належалі галоўныя функцыі дзяржаўнага кіраўніцтва і арганізацыі грамадскага жыцця. Аднаўленне Саветаў на вызваленай ад акупацыі тэрыторыі ажыццяўлялася па ініцыятыве партыйных камітэтаў.

У 1947 г. адбыліся першыя ў пасляваенныя гады выбары ў вышэйшы заканадаўчы орган дзяржаўнай улады рэспублікі — Вярхоўны Савет БССР, а ў 1948 г. — у мясцовыя Саветы. Старшынёй Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР у 1948 г. быў абраны ***В. І. Казлоў***.

Выканаўчыя функцыі савецкай улады належалі Савету Народных Камісараў БССР, які ў 1946 г. быў перайменаваны ў Савет Міністраў. Выканаўчая ўлада ажыццяўляла практычную рэалізацыю рашэнняў, якія зыходзілі ад ЦК КП(б)Б і Вярхоўнага Савета БССР. Яна несла адказнасць за развіццё народнай гаспадаркі, культуры, забеспячэнне дабрабыту насельніцтва і інш.

Дзейнасць Саветаў падпарадкоўвалася задачам аднаўлення і развіцця народнай гаспадаркі, паляпшэння матэрыяльных умоў жыцця насельніцтва. Саветы зацвярджалі планы эканамічнага развіцця на падначаленай ім тэрыторыі і арганізоўвалі працоўных на іх выкананне.

Гістарычны партрэт

В. І. Казлоў **(1903—1967).** Васіль Іванавіч Казлоў — савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч. Нарадзіўся ў вёсцы Заграддзе Жлобінскага раёна Гомельскай вобласці. Герой Савецкага Саюза. Адзін з арганізатараў партызанскага руху ў Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. З ліпеня 1941 г. першы сакратар Мінскага падпольнага абкома КП(б)Б, з сакавіка 1942 г. камандзір Мінскага партызанскага злучэння, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР у 1948—1967 гг. Унёс значны ўклад у арганізацыю дапамогі насельніцтву ў пераадоленні ваенных разбурэнняў. Гэта быў чалавек, які меў свой асабісты погляд па пытаннях дзяржаўнага кіраўніцтва.

Прафсаюзы, камсамол. У першыя пасляваенныя гады прафсаюзы Беларусі ўнеслі свой уклад у аднаўленне эканомікі. У 1950 г. у БССР налічвалася звыш 11 тыс. прафсаюзных арганізацый, якія аб'ядноўвалі 92 % рабочых і служачых рэспублікі. Каб забяспечыць выкананне планаў пасляваеннага аднаўлення народнай гаспадаркі, прафсаюзы арганізоўвалі спаборніцтвы працоўных за лепшыя паказчыкі працы. Для павышэння актыўнасці працоўных яны праводзілі нарады, агульныя сходы, заключалі калектыўныя дагаворы з адміністрацыяй прадпрыемстваў і ўстаноў. Гістарычна ўласцівая прафсаюзам функцыя сацыяльнай абароны правоў і інтарэсаў працоўных адступала на другарадныя пазіцыі.

У грамадскім жыцці моладзі гэтых гадоў вызначальную ролю адыгрываў Ленінскі Камуністычны Саюз Моладзі Беларусі. ЛКСМБ у 1945 г. быў узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга за мужнасць, праяўленую камсамольцамі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Першыя пасляваенныя кіраўнікі камсамола Беларусі К. Т. Мазураў (1946—1947) і П. М. Машэраў (1947—1954) сталі вядомымі палітычнымі дзеячамі. Камсамол аб'ядноўваў большасць маладых людзей, якія працавалі або вучыліся. У 1948 г. ЛКСМБ налічваў больш за 260 тыс. чалавек. Ад камсамольцаў патрабавалася ўзорная праца і добрасумленная вучоба, адданасць ідэям камуністычнай партыі, актыўнасць жыццёвай пазіцыі. У сваёй большасці яны ўспрымалі сваю дзейнасць як служэнне Радзіме. Таму энтузіязм і натхненне былі адметнай рысай камсамольскага жыцця.

Аднаўленне дзейнасці камсамольскіх арганізацый у пасляваенныя гады адбывалася даволі хутка. Камсамол клапаціўся аб ідэйна-палітычным выхаванні моладзі ў адпаведнасці з партыйнымі ўстаноўкамі. Камсамольскія арганізацыі рэспублікі накіравалі дзесяткі тысяч юнакоў і дзяўчат на будоўлі і прамысловыя прадпрыемствы, стварылі там звыш 2 тыс. камсамольска-маладзёжных брыгад.

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Грамадска-палітычнае жыццё ў першыя пасляваенныя гады было звязана з планамі і задачамі па аднаўленні і развіцці разбуранай вайной эканомікі. Кіруючая роля КП(б)Б спалучалася з павышэннем ролі Вярхоўнага і мясцовых Саветаў БССР у палітычным, эканамічным і культурным жыцці рэспублікі. Да ўдзелу ў рабоце

Саветаў прыцягваліся шырокія народныя масы, што спрыяла павышэнню іх грамадска-палітычнай актыўнасці.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *рэпатрыяцыя.*

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

Культурна-гістарычнае асяроддзе

****1.** Кіраўніком савецкай дэлегацыі на канферэнцыях па стварэнні Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і прыняцці яе Статута з'яўляўся ўраджэнец Гомельшчыны Андрэй Андрэевіч Грамыка **(1909—1989)** — савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч, двойчы Герой Сацыялістычнай Працы. У 1946—1948 гг. — пастаянны прадстаўнік СССР у Савеце Бяспекі ААН. У 1957—1985 гг. — міністр замежных спраў СССР. У Гомелі ўстаноўлены бюст нашага славутага земляка.

Успомніце падставы, па якіх БССР была ўключана ў склад дзяржаў — заснавальніц ААН.

****2.** У сувязі з выхадам БССР на міжнародную арэну ў якасці адной з дзяржаў — заснавальніц ААН у **1951 г.** быў зацверджаны новы Дзяржаўны сцяг рэспублікі. Малюнак сцяга, распрацаваны мастаком М. Гусевым, складаўся з дзвюх гарызантальна размешчаных палос. Верхняя паласа была чырвонага колеру, ніжняя — зялёнага. На чырвонай паласе ў левым верхнім рагу былі залатыя серп і молат і чырвоная зорка ў залатым абрамленні. Каля дрэўка вертыкальна размяшчаўся беларускі нацыянальны арнамент белага колеру на чырвоным фоне. Малюнак арнаменту быў узяты з ручніка, вышытага ў 1917 г. сялянкай Матронай Маркевіч з в. Касцілішча Сенненскага раёна Віцебскай вобласці. Дзяржаўны сцяг у такім выглядзе існаваў да 1991 г.

Дзяржаўны сцяг БССР у 1951—1991 гг.

Вызначце, што абазначаюць элементы Дзяржаўнага сцяга БССР.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Пералічыце прыкметы і структурныя элементы савецкай грамадска-палітычнай сістэмы. Выкарыстайце «Слоўнік паняццяў і тэрмінаў» у канцы вучэбнага дапаможніка.
2. Якімі былі формы ўдзелу насельніцтва БССР у грамадска-палітычным жыцці?
3. Вызначце, чаму існавалі недаверлівыя адносіны ўлады да рэпатрыіраваных і тых, хто пражываў на часова акупіраванай гітлераўцамі тэрыторыі.
4. Якую ролю ў першыя пасляваенныя гады адыгрывалі прафсаюзы Беларусі?
5. Растлумачце, чаму ў жыцці моладзі вызначальную ролю меў камсамол.
6. Дайце характарыстыку дзейнасці П. К. Панамарэнкі і В. І. Казлова.
7. Папрацуйце па метадзе ключавога слова са зместам абзаца, які пачынаецца словамі «У пасляваенныя гады ў БССР, як і ва ўсім Савецкім Саюзе, поўнасцю захавалася...», да наступнага абзаца. Выкарыстайце метадычныя парады.

§ 4. Адраджэнне і развіццё адукацыі і навукі ў пасляваенны перыяд

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць ролю адукацыі і навукі ў паступовым фарміраванні індустрыяльнага грамадства.

Успомніце

Чаму развіццё адукацыі і культуры ў БССР у 1920—1930-я гг. атрымала назву «культурная рэвалюцыя»?

Аднаўленне работы агульнаадукацыйнай школы. Адукаванасць насельніцтва заўсёды адыгрывала важную ролю ў развіцці грамадства. Адраджэнне народнай адукацыі і культуры стала састаўным элементам працэсу стварэння індустрыяльнай дзяржавы. Паспяховае аднаўленне народнай гаспадаркі

БССР пасля выгнання нямецка-фашысцкіх акупантаў было немагчымым без аднаўлення ўсёй сістэмы адукацыі. Яе базай стала агульнаадукацыйная школа.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

У час вайны на акупіраванай тэрыторыі Беларусі працавала каля 3 тыс. школ, у якіх навучалася 270 тыс. дзяцей. Па колькасці школ гэта ў 4 разы менш, чым да вайны, а па колькасці вучняў — у 6,6 раза. Сярод іх пераважалі пачатковыя школы. У час фашысцкай акупацыі школьныя будынкі, а таксама абсталяванне былі амаль поўнасцю знішчаны, шмат чаго проста пайшло на дровы.

Каб аднавіць працу школ, трэба было адрамантаваць ці нанава пабудаваць школьныя будынкі, наладзіць выпуск школьнага абсталявання, вучэбнай літаратуры, падрыхтаваць настаўнікаў. Рамонтам і будаўніцтвам школ займаліся не толькі будаўнікі, але і настаўнікі, бацькі вучняў і нават ваеннаслужачыя. Гэта дазволіла ўжо ў 1945/46 навучальным годзе ўвесці ў дзеянне 80 % ад даваеннай колькасці школ. Палова з іх, пераважна на сяле, была адноўлена настаўнікамі, вучнямі і бацькамі. У 1950/51 навучальным годзе школьная сетка ў рэспубліцы перавысіла даваенную. Але колькасць вучняў была меншай, чым у перадваенныя гады, што з'явілася вынікам вялікіх страт насельніцтва Беларусі ў гады вайны.

Каб прыцягнуць да вучобы дзяцей, якія ў сувязі з вайной не наведвалі школу на працягу трох гадоў і сталі падросткамі, у пачатковыя школы прымалі дзяцей да 15-гадовага ўзросту, а ў першы і другі класы — адзінаццацігадовых. Не ўсе школы, асабліва на сяле, размясціліся ў нармальных памяшканнях. Шмат якія працавалі ў прыватных дамах і нават у зямлянках. Вялікія цяжкасці спазналі школы з забеспячэннем вучэбнай літаратурай, школьным абсталяваннем.

У першы навучальны год у адноўленых школах працавала толькі каля палавіны даваеннай колькасці настаўнікаў. Таму рабіліся захады, каб хутчэй забяспечыць вяртанне педагагічных кадраў з усходніх раёнаў краіны. У школы на працу накіроўваліся дэмабілізаваныя з арміі былыя настаўнікі.

ГІСТАРЫЧНЫ ДАКУМЕНТ

З дакладной запіскі загадчыка Магілёўскага абласнога аддзела адукацыі: «Калі ў школах не было парт, дык з дошак збівалі даўжынёй на 5—6 месцаў нешта падобнае на парту, якая ў будучым як экспанат павінна папасці ў музей. Калі ў вокнах захаваліся некалькі шыбаў, дык яны вымаліся і імі зашклялася адно акно, а астатнія забіваліся дошкамі. Калі не было класнай дошкі — рабілася рама, а на яе набіваўся ліст абгарэлай бляхі, на якой добра захоўваўся след ад цвёрдага кавалка белай гліны, якая замяняла крэйду».

У выніку ўжо ў 1946 г. колькасць настаўнікаў у Беларусі склала звыш 80 % ад даваеннай.

Пераадольваючы шматлікія цяжкасці першых пасляваенных гадоў, агульнаадукацыйная школа Беларусі ў сціслы тэрмін забяспечыла ўсеагульнае пачатковае навучанне. А на працягу 1949—1952 гг. уводзілася абавязковае сямігадовае навучанне.

Ствараліся ўмовы для адукацыі моладзі, якая працавала. Для яе адкрываліся школы рабочай і сельскай моладзі. Адбыўся пераход да навучання з сямігадовага ўзросту замест васьмігадовага, была ўведзена здача экзаменаў у 4-х і 7-х класах, а ў 10-м класе — экзамен на атэстат сталасці. У выніку да сярэдзіны 1950-х гг. пераход да ўсеагульнага сямігадовага навучання быў у асноўным завершаны, што сведчыла пра паспяховае пераадоленне наступстваў вайны ў школьнай адукацыі. У заходніх абласцях БССР грамаце было навучана больш за 370 тыс. непісьменных і звыш 500 тыс. малапісьменных.

Вышэйшыя і сярэднія спецыяльныя ўстановы Беларусі. У час гітлераўскай акупацыі прыпынілі сваю дзейнасць вышэйшыя і сярэднія спецыяльныя ўстановы. Многія студэнты і выкладчыкі, супрацоўнікі Акадэміі навук БССР пайшлі ў армію. Працягвалі дзейнічаць у эвакуацыі толькі Беларускі дзяржаўны універсітэт (БДУ) на станцыі Сходня пад Масквой і Мінскі медыцынскі інстытут у г. Яраслаўлі. Матэрыяльная база ВНУ, тэхнікумаў, навуковых устаноў амаль поўнасцю была знішчана. Яе аднаўленне пачалося адразу пасля вызвалення БССР ад нямецка-фашысцкай акупацыі.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Ужо ў 1944 г. пачаў сваю дзейнасць Беларускі політэхнічны інстытут. У гэтым жа годзе з Яраслаўля ў Мінск пераехаў медыцынскі інстытут. У 1944—1945 гг. аднавілі заняткі Беларускі дзяржаўны універсітэт, Беларускі інстытут народнай гаспадаркі і іншыя ВНУ. У 1945 г. быў створаны Беларускі тэатральны інстытут (у 1953 г. перайменаваны ў тэатральна-мастацкі). У 1948 г. адкрыўся Мінскі педагагічны інстытут замежных моў.

Усяго ў 1950/51 навучальным годзе ў рэспубліцы дзейнічала 29 вышэйшых навучальных устаноў, у якіх займалася на 10 тыс. студэнтаў больш, чым перад вайной. Праўда, у 1950-я гг. колькасць ВНУ ў БССР скарацілася, што было звязана з закрыццём настаўніцкіх інстытутаў.

Аднак патрэбнасці аднаўлення народнай гаспадаркі задавальняліся не ў поўнай меры. Асабліва не хапала інжынерных кадраў. Таму ў першай палове 1950-х гг. былі адкрыты новыя ВНУ: Гродзенскі сельскагаспадарчы інстытут, Беларускі інстытут інжынераў чыгуначнага транспарту ў Гомелі, Беларускі інстытут механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі ў Мінску, а таксама Брэсцкі, Мазырскі і Полацкі педагагічныя інстытуты. У выніку выпуск спецыялістаў з вышэйшых навучальных устаноў у 1955 г. перавысіў даваенны 1940 г. амаль у 2,5 раза.

Студэнты. Мастак В. Волкаў. 1947 г.

Герой Савецкага Саюза А. Р. Мазанік (злева на фотаздымку), студэнтка бібліятэчнага факультэта Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага, разам з аднакурснікамі рыхтуецца да заняткаў у кабінеце марксізму-ленінізму. 1952 г.

У першыя пасляваенныя гады ВНУ працавалі ў цяжкіх умовах. Не хапала памяшканняў, абсталявання, падручнікаў, метадычных распрацовак, карт і г. д. Цяжкімі былі і ўмовы працы выкладчыкаў, якіх да таго ж таксама не хапала.

У вучэбна-выхаваўчай рабоце, што праводзілася ў навучальных установах, надавалася недастаткова ўвагі вывучэнню пытанняў нацыянальнай гісторыі і культуры. У пасляваенныя гады не хапала кваліфікаваных настаўніцкіх кадраў, выкладчыкаў, якія валодалі беларускай мовай.

Значная ўвага надавалася аднаўленню і развіццю сярэдняй спецыяльнай школы.

Адраджэнне і выхад на новыя рубяжы беларускай навукі. Пасля вайны ў Беларусі хуткімі тэмпамі аднаўлялася матэрыяльна-тэхнічная база навукі. У 1944 г. пачала сваю

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Ужо ў 1944/45 навучальным годзе аднавілі работу 66 тэхнікумаў і вучылішчаў, праз год іх колькасць дасягнула 94, а ў 1955 г. — 123. Гэта было крыху менш, чым да вайны, але даваенная колькасць навучэнцаў была перасягнута ўжо ў 1950 г. За 10 першых пасляваенных гадоў было падрыхтавана каля 90 тыс. спецыялістаў з сярэдняй спецыяльнай адукацыяй, а іх колькасць у народнай гаспадарцы БССР у сярэдзіне 1950-х гг. перавысіла даваенную амаль удвая.

дзейнасць Акадэмія навук БССР. У яе складзе ствараліся новыя навукова-даследчыя інстытуты: механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі, філасофіі і права, фізіка-тэхнічны, энергетыкі, фізікі і матэматыкі і інш. Колькасны склад Акадэміі навук папаўняўся за кошт як маладых, так і тых навукоўцаў, што пераехалі ў Беларусь з вядучых навуковых цэнтраў СССР. У 1951 г. навуковых супрацоўнікаў АН БССР было нават больш, чым да вайны. У развіццё Акадэміі навук у пасляваенныя гады значны ўклад унёс яе прэзідэнт ***В. Ф. Купрэвіч***.

Дасягненні навукі ў пасляваенны перыяд пачалі паступова ўкараняцца ў вытворчасць. Шмат для гэтага зрабілі нашы вучоныя. У 1951 г. Дзяржаўную прэмію СССР атрымаў П. І. Альсмік за вывядзенне і ўкараненне ў вытворчасць высокапрадуктыўных гатункаў бульбы, у 1952 г. — Г. В. Багамолаў за разведку і адкрыццё Старобінскага радовішча калійных солей.

На шляху развіцця навукі ў гэтыя гады было нямала і перашкод. Матэрыяльна-тэхнічная база заставалася слабай. Навуковых прыбораў і абсталявання не хапала, шмат што з іх састарэла. Працягвалі ўжывацца адміністрацыйныя метады кіравання, вынікам чаго з'явілася прызнанне неперспектыўнымі такіх навуковых кірункаў, як генетыка і кібернетыка. Вучоныя, якія займаліся распрацоўкай гэтых галін навукі, пазбаўляліся магчымасці весці даследаванні. Такі лёс напаткаў, у прыватнасці, вядомага вучонага, прэзідэнта Акадэміі навук БССР А. Р. Жэбрака.

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Пасляваеннае аднаўленне ў сціслыя тэрміны работы навучальных

Гістарычны партрэт

В. Ф. Купрэвіч **(1897—1969).** Васіль Феафілавіч Купрэвіч — беларускі навуковы дзеяч. Акадэмік АН БССР. Член-карэспандэнт АН СССР. Доктар біялагічных навук, прафесар, заслужаны дзеяч навукі БССР. Герой Сацыялістычнай Працы. Асноўнымі кірункамі яго навуковай дзейнасці былі батаніка і фізіялогія. Падчас яго кіраўніцтва Акадэміяй навук з 1952 па 1969 г. пачаліся даследаванні па новых для Беларусі навуковых напрамках. В. Ф. Купрэвіч прыклаў шмат намаганняў для аднаўлення даследаванняў у галіне генетыкі.

устаноў стварыла ўмовы для неабходнай адукацыі ўсіх дзяцей і моладзі. Гэта стала важным крокам у новую будучыню Беларусі, паколькі рост адукацыі моладзі з'явіўся перадумовай паскарэння грамадскага прагрэсу. Забеспячэнне высокакваліфікаванымі кадрамі ўсіх галін эканомікі БССР стварыла рэальныя ўмовы для паспяховага станаўлення індустрыяльнага грамадства.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Пералічыце вышэйшыя навучальныя ўстановы, якія былі адкрыты ці пачалі дзейнічаць у першай палове 1950-х гг. Пры адказе выкарыстайце картасхему на с. 13 вучэбнага дапаможніка.
2. Назавіце прозвішчы кіраўніка АН БССР, які праводзіў даследаванні ў галіне генетыкі, а таксама вучоных, адкрыцці якіх пачалі пастулова ўкараняцца ў вытворчасць.
3. Вызначце, чаму асаблівая ўвага надавалася падрыхтоўцы інжынерных кадраў.
4. Ахарактарызуйце дасягненні і цяжкасці ў працэсе аднаўлення народнай адукацыі.
5. Складзіце ў сшытку параўнальную табліцу «Развіццё адукацыі і навукі ў БССР у 1920—1930-я гг. і ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе»:

Прыкметы для параўнання	«Культурная рэвалюцыя»	Пасляваеннае адраджэнне
Унутрыпалітычныя ўмовы		
Эканамічныя ўмовы		
Асноўныя дасягненні		

6. Уявіце сябе вучнем школы адразу пасля вайны. Якімі былі б асаблівасці навучання і вашы адносіны да вучобы? Свой адказ растлумачце.
7. Дакажыце, што станаўленне індустрыяльнага грамадства было звязана з павышэннем адукацыйнага ўзроўню моладзі.

§ 5. Літаратура і мастацтва ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, у чым заключаліся дасягненні і цяжкасці ў развіцці беларускай літаратуры і мастацтва ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.

Успомніце

Што такое сацыялістычны рэалізм?

Умовы развіцця беларускай літаратуры. Вялікая Айчынная вайна забрала жыцці многіх пісьменнікаў. У 1945 г. у складзе Саюза савецкіх пісьменнікаў БССР налічвалася ўсяго 47 чалавек. Гэта было значна менш, чым у даваенны час. Пераход да мірнага жыцця спрыяў таму, што ў літаратуру прыйшлі новыя таленты. Ужо ў 1950 г. Саюз пісьменнікаў БССР налічваў у сваіх радах каля 120 чалавек. Сярод іх Іван Мележ, Іван Шамякін, Андрэй Макаёнак, Янка Брыль і інш.

У 1947 г. з'явілася партыйная пастанова, якая закранала пытанні работы Саюза пісьменнікаў, літаратурна-мастацкіх часопісаў, газеты «Літаратура і мастацтва». Ад пісьменнікаў патрабавалася прытрымлівацца ў сваёй творчай дзейнасці метаду сацыялістычнага рэалізму і *прынцыпу партыйнасці*. Гэта азначала, што пісьменнікі і дзеячы культуры павінны былі кіра-

Удзельнікі 3-га з'езда пісьменнікаў БССР (злева направа на першым плане Я. Колас, П. Броўка, І. Шамякін). 1954 г.

вацца ідэалогіяй камуністычнай партыі, зыходзіць не з патрабаванняў сапраўднай рэчаіснасці, а з прадвызначэнняў партыі. Метад жа сацыялістычнага рэалізму патрабаваў ад пісьменнікаў адлюстравання ў творах у асноўным сюжэтаў, звязаных з будаўніцтвам сацыялістычнага грамадства. Літаратурныя героі ў такіх творах абавязкова падзяляліся на станоўчых і адмоўных, з асуджэннем апошніх як носьбітаў аджыўшага, што перашкаджала руху наперад. Непажаданых для ўлады пісьменнікаў падверглі рэпрэсіям. Былі беспадстаўна арыштаваны і асуджаны Уладзімір Дубоўка, Сяргей Грахоўскі і інш.

К. Чорны

Беларуская літаратура пасляваенных гадоў была прысвечана пераважна мінулай вайне. Асэнсаваннем вайны па яе гарачых слядах стаў раман «Млечны Шлях» Кузьмы Чорнага. У ім — роздум пісьменніка пра лёс народа ў час вайны.

Найбольш поўна ваенныя падзеі выяўлены ў рамане-эпапеі Міхася Лынькова «Векапомныя дні». Адзін з галоўных герояў рамана Канстанцін Заслонаў паўстае і як рэальная асоба, і як легендарны герой.

Увагу чытачоў прыцягнулі творы Івана Шамякіна. За раман «Глыбокая плынь» пісьменнік быў узнагароджаны Дзяржаўнай прэміяй СССР. Гэта першы беларускі «партызанскі» раман, які стаў значнай з’явай у літаратуры свайго часу.

Вызваленню БССР ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, у тым ліку падзеям аперацыі «Баграціён», прысвечаны раман Івана Мележа «Мінскі напрамак». У ім паказаны рэальныя гістарычныя асобы, у прыватнасці, камандуючы 3-м Беларускім фронтам І. Д. Чарняхоўскі.

У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе ў большасці твораў аб вайне ўвага канцэнтравалася пераважна на гераізме яе ўдзельнікаў. У іх знайшоў адлюстраванне настрой народа-пераможцы, які насуперак усім цяжкасцям і стратам дачакаўся вялікага шчасця мірнага жыцця.

М. Лынькоў

У гэты час плённа працаваў Якуб Колас. У 1947 г. выйшла яго паэма «Рыбакова хата», за якую ён атрымаў Дзяржаўную прэмію СССР. А ў 1954 г. пісьменнік завяршыў работу над трылогіяй «На ростанях».

Беларускія пісьменнікі зрабілі першыя спробы адысці ад традыцыйнай для беларускай літаратуры вясковай тэматыкі. А. Кулакоўскі сваю аповесць «Гартаванне» прысвяціў паказу будаўніцтва Мінскага трактарнага завода, а М. Паслядовіч свой твор «Цёплае дыханне» — узвядзенню аўтамабільнага завода.

У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе паспяхова развівалася беларуская паэзія. Яна была прасякнута пачуццём гонару народа за здабытую перамогу ў вайне, верай у яго вялікія стваральныя магчымасці.

У гэтыя гады ў росквіце творчых сіл знаходзіліся такія вядомыя паэты, як Пятрусь Броўка, Максім Танк, Пімен Панчанка, Пятро Глебка, ***Аркадзь Куляшоў***.

Увогуле беларуская літаратура першага пасляваеннага дзесяцігоддзя зрабіла пэўны крок у сваім развіцці. Беларуская проза паступова пазбаўлялася рыторыкі і схематычнасці, адкідала бесканфліктнасць, паглыбляла свой гуманістычны змест. Агульным для беларускай літаратуры пасляваенных гадоў быў пошук больш цесных сувязей з рэчаіснасцю, вялікая ўвага надавалася праблеме героя сучаснасці. Але не ўсё атрымлівалася належным чынам. Да-

Гістарычны партрэт

***А. А. Куляшоў* (1914—1978).** Аркадзь Аляксандравіч Куляшоў — беларускі паэт, грамадскі дзеяч. Народны паэт Беларусі. Друкавацца пачаў з 1926 г. Яго даваенныя творы — гэта глыбокі роздум пра лёс маладога пакалення, якое ўвайшло ў жыццё ў 1930-я гг. Барацьбе супраць нямецка-фашысцкіх акупантаў прысвечана яго паэма «Сцяг брыгады», што выйшла ў 1943 г. і за якую аўтар атрымаў Дзяржаўную прэмію СССР. Такой жа ўзнагароды ён удастоены за паэму «Новае рэчышча», прысвечаную мірнай працы першых пасляваенных гадоў. Барацьба працоўных Заходняй Беларусі адлюстравана ў паэме «Грозная пушча». З'яўляецца сааўтарам сцэнарыя фільма «Першыя выпрабаванні» паводле трылогіі Я. Коласа «На ростанях».

волі часта галоўны герой твора ператвараўся ў рупар ідэй, у прыдатак да прыгладжаных і прыхарошаных абставін. Аднак уплыў літаратуры на жыццё быў несумненным.

Тэатральнае, музычнае і выяўленчае мастацтва. Адразу пасля вызвалення Беларусі ад акупантаў пачалося аднаўленне тэатра, развіццё беларускай драматургіі. На радзіму вярнуліся тэатры, якія знаходзіліся ў эвакуацыі. Распачалі сваю дзейнасць тэатральныя калектывы, што спынілі працу ў сувязі з вайной. Ужо ў сезоне 1944/45 г. у Беларусі працавала 12 тэатраў. Пры тэатрах імя Я. Купалы і імя Я. Коласа былі створаны студыі для падрыхтоўкі акцёраў.

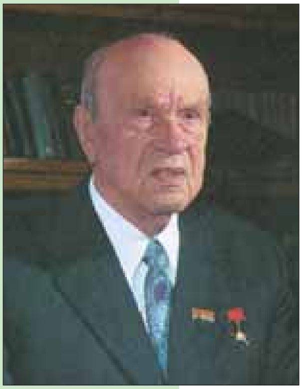
Рэпертуар тэатраў у гэты час складалі лепшыя спектаклі мінулых гадоў, у тым ліку і спектаклі ваеннага часу. У 1945 г. у Купалаўскім тэатры была пастаўлена п’еса А. Кучара «Заложнікі» пра партызана Бацьку Мінная. У наступныя гады ставіліся п’есы «Канстанцін Заслонаў» А. Маўзона, «Брэсцкая крэпасць» К. Губарэвіча і інш. Значнае месца ў рэпертуары беларускіх тэатраў займала руская і замежная класіка. У тэатры імя Янкі Купалы ішлі п’есы «Рамэо і Джульета» У. Шэкспіра, «Вішнёвы сад» і «Чайка» А. Чэхава. Тут працавалі артысты, якія праславілі беларускі тэатр: Глеб Глебаў, Лідзія Ржэцкая, Барыс Платонаў, Стэфанія Станюта. У 1951 г. Беларускі тэатр імя Я. Коласа ў Віцебску аднавіў пастаноўку драмы Я. Купалы «Раскіданае гняздо».

Буйной мастацкай з’явай стала сатырычная камедыя Андрэя Макаёнка «Выбачайце, калі ласка!». У ёй выкрываліся недахопы тагачаснага сельскага жыцця. Вяршыняй творчасці Кандрата Крапівы гэтага перыяду лічыцца п’еса «Мілы чалавек». Пасляваеннаму жыццю вёскі была таксама прысвечана яго камедыя «Пяюць жаваранкі».

Памятная манета Рэспублікі Беларусь у гонар 100-годдзя з дня нараджэння Г. Глебава

У 1944 г. адкрыў сезон Дзяржаўны тэатр оперы і балета БССР. Гледачы ўбачылі оперу Яўгена Цікоцкага «Алеся», якая ў новай рэдакцыі стала называцца «Дзяўчына з Палесся».

К. Крапіва

У 1940—1950-я гг. ставіліся оперы «Надзея Дурава» Анатоля Багатырова, прысвечаная гераіні вайны 1812 г., «Кастусь Каліноўскі» Дзмітрыя Лукаса і інш.

Аднаўлялася музычнае жыццё ў рэспубліцы. З эвакуацыі вярнуўся Беларускі ансамбль песні і танца, які быў пераўтвораны ў Дзяржаўную харавую капэлу БССР на чале з Рыгорам Ширмай. Дзейнічаў Дзяржаўны народны аркестр БССР пад кіраўніцтвам Іосіфа Жыновіча. У 1952 г. быў створаны новы музычны калектыў — Дзяржаўны акадэмічны народны хор БССР на чале з Генадзем Цітовічам. Творчая дзейнасць беларускіх кампазітараў характарызавалася непарыўнай сувяззю з народным мастацтвам, асаблівай увагай да тэмы Вялікай Айчыннай вайны, услаўленнем працоўнага энтузіязму народа, яго адданасці камуністычным ідэалам.

Тэма вайны цікавіла ў гэтыя гады і мастакоў Беларусі. Сярод найбольш значных прац — карціны «Палонных вядуць» А. Шыбнёва, «Канстанцін Заслонаў» У. Хрусталёва і інш. Мастак Яўген Зайцаў стварыў глыбока эмацыянальнае палатно «Абарона Брэсцкай крэпасці ў 1941 годзе». Адлюстраваннем гераічнага духу савецкага народа ў гады вайны з'явілася карціна «За родную Беларусь» Уладзіміра Сухаверхава. Моманту сустрэчы насельніцтвам Мінска воінаў Савецкай Арміі прысвечана палатно Валянціна Волкава «Мінск. 3 ліпеня 1944 года».

Шэраг буйных работ у гэтыя гады стварылі беларускія скульптары. Заір Азгур прысвяціў свае работы прадстаўнікам культуры Беларусі Ф. Скарыне, А. Пашкевіч (Цётцы), Якубу Коласу, К. Крапіве, народнаму герою славутаму дзеду Талашу.

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Нягледзячы на вялікія чалавечыя і матэрыяльныя страты, якія прычынілі вайна, у БССР ажыццяўлялася культурнае будаўніцтва, ствараліся цікавыя літаратурныя і мастацкія творы. Хуткае аднаўленне і развіццё пасля вайны ў Беларусі тэатральнага, му-

зычнага і выяўленчага мастацтва з'явілася вынікам захавання беларускім народам сваёй высокай духоўнасці. У галіне літаратуры і мастацтва працягвалі дзейнічаць прынцып партыйнасці і метад сацыялістычнага рэалізму.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *прынцып партыйнасці.*

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Назавіце прозвішчы пісьменнікаў і назвы іх твораў, прысвечаных тэме Вялікай Айчыннай вайны.
2. Падрыхтуйце паведамленне пра творчасць А. Куляшова.
3. Раскажыце аб творчасці вядучых мастакоў БССР у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе.
4. Раскрыйце сюжэт аднаго з твораў літаратуры або мастацтва, з якім вы пазнаёміліся.
5. Якой была тэматыка тэатральных пастановак? Пералічыце прозвішчы вядомых беларускіх артыстаў тэатра.
6. Чаму, на вашу думку, тэма Вялікай Айчыннай вайны стала вядучай у беларускай літаратуры?
7. У чым заключаліся асноўныя прынцыпы дзяржаўнай палітыкі ў галіне літаратуры і мастацтва?

§ 6. Вынікі аднаўленчага перыяду

ПАЎТОРНА-АБАГУЛЬНЯЮЧЫ ЎРОК

Знайдзіце і растлумачце ключавыя словы:

- у вытрымках са справаздачы сакратара ЦК КП(б)Б П. К. Панамарэнкі ў ЦК ВКП(б) аб праведзенай рабоце ў заходніх абласцях БССР (1946 г.):

«...Найважнейшым палітычным фактарам з'явілася вырашэнне зямельнага пытання (ліквідацыя памешчыцкага землеўладання і нацыяналізацыя зямлі). На гэтай аснове была праведзена вялікая праца па згуртаванні працоўных вакол Савецкай улады... Практычна распачата вырашэнне пытання аб сацыялістычнай перабудове сельскай гаспадаркі... Нямецкія захопнікі ў заходніх абласцях падверглі сур'ёзным разбурэнням народную гаспадарку. Асабліва жорстка знішчалі ўсе парасткі новага, савецкага: прамысловасць, калгасы, саўгасы і МТС, установы культуры і г. д... Уключыўшы значную тэрыторыю заходніх абласцей рэспублікі ў склад Усходняй Прусіі, немцы спрабавалі, абапіраючыся на польскія нацыяналістычныя і кулацкія элементы, стварыць для свайго панавання палітычную базу... распальвалі нацыянальную варожасць паміж палякамі і беларусамі... У заходніх абласцях захаваліся сур'ёзныя палітычныя наступствы нямецкай акупацыі... Насельніцтва Заходняй Беларусі толькі на кароткі тэрмін пасля ўз'яднання было далучана да сацыялістычнага будаўніцтва і не прайшло школы перавыхавання, не прайшло этапаў класавай барацьбы супраць памешчыкаў, капіталістаў і кулакоў, якія прайшлі працоўныя ўсходніх абласцей у гады рэвалюцыі, грамадзянскай вайны і ў гады калектывізацыі...»

Параўнайце:

- аднаўленне народнай гаспадаркі Беларусі пасля грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў;
- савецкую грамадска-палітычную сістэму ў БССР у 1920—1930-я гг. і ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе;
- развіццё адукацыі і навукі ў час «культурнай рэвалюцыі» і ў гады пасляваеннага аднаўлення народнай гаспадаркі.

Мінскі трактарны — палям. Мастак М. Манасзон. 1957 г.

Прывядзіце гістарычныя факты, якія адлюстроўваюць:

- працоўны подзвіг беларускага народа ў гады пасляваеннага аднаўлення народнай гаспадаркі;
- узаемаадносіны паміж уладай і грамадствам у пасляваенны перыяд;
- уплыў, які аказалі прынцып партыйнасці і метад сацыялістычнага рэалізму на развіццё літаратуры і мастацтва.

Раскрыйце прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі, з'явамі, працэсамі:

- пасляваеннае аднаўленне народнай гаспадаркі БССР → паступовае пераўтварэнне БССР у індустрыяльную краіну;
- развіццё народнай адукацыі ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе → станаўленне індустрыяльнага тыпу грамадства ў БССР.

Дакажыце, што:

- вядучая роля ў пасляваенным развіцці народнай гаспадаркі БССР належала цяжкай прамысловасці (выкарыстайце для доказу карціну мастака М. Манасзона «Мінскі трактарны — палям»);
- працоўныя нашай краіны здзейснілі працоўны подзвіг пры пасляваенным аднаўленні народнай гаспадаркі;
- кірункі развіцця беларускага грамадства вызначаліся «зверху»;
- карціна мастака У. Сухаверхава «За родную Беларусь» адлюстроўвае пачуццё гонару за здабытую беларускім народам перамогу ў Вялікай Айчыннай вайне (гл. с. 38).

За родную Беларусь. Мастак У. Сухаверхаў. 1948 г.

Рашыце гістарычныя задачы:

- Міжнароднае становішча, якое склалася пасля заканчэння Вялікай Айчыннай вайны ва ўзаемаадносінах паміж краінамі — былымі саюзніцамі па антыгітлераўскай кааліцыі, характарызавалася як «халодная вайна». Якім чынам такое становішча паўплывала ў першыя пасляваенныя гады на вызначэнне асноўнага кірунку развіцця прамысловасці ў БССР?
- Выбары ў вышэйшы заканадаўчы орган дзяржаўнай улады рэспублікі — Вярхоўны Савет БССР і мясцовыя Саветы дэпутатаў працоўных у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе лічыліся прыкметай дэмакратызму савецкай грамадска-палітычнай сістэмы. Аднак частка сучасных даследчыкаў лічыць, што грамадска-палітычнае жыццё рэспублікі мела абмежаваны характар. Чаму так?

Вызначце ролю гістарычных асоб і дзеячаў культуры:

- В. І. Казлова ў наладжванні дзейнасці Саветаў дэпутатаў працоўных;
- В. Ф. Купрэвіча ў развіцці беларускай навукі;
- А. Куляшова ў развіцці беларускай літаратуры.

Падрыхтуйце паведамленне па адной з наступных тэм:

- Шлях БССР да індустрыяльнага грамадства: дасягненні і складанасці.
- Народаўладдзе ў БССР: узаемаадносіны КП(б)Б і Саветаў дэпутатаў працоўных.
- Беларуская навука і адукацыя: выхад на новыя рубяжы развіцця.

Раздзел II

БССР у другой палове 1950-х — 1980-я гг. Асноўныя кірункі сацыяльна-эканамічнага, грамадска-палітычнага і культурнага развіцця

§ 7. Рэфармаванне палітычнай сістэмы. Паступовае ўсталяванне індустрыяльнага грамадства

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

1956—1965 гг.	Перыяд «адлігі». Дзейнасць К. Т. Мазурава на пасадзе Першага сакратара ЦК КПБ
Другая палова 1950-х — 1970-я гг.	Станаўленне індустрыяльнага грамадства. Вытворчасць аўтамабіляў на МАЗе і БелАЗе, трактароў на МТЗ, электронна-вылічальных машын і халадзільнікаў у Мінску, угнаенняў на калійным камбінаце ў Салігорску. Стварэнне нафтахімічнай і радыётэхнічнай прамысловасці ў БССР. Меліярацыя, хімізацыя, будаўніцтва буйных адкормачных жывёлагадоўчых комплексаў у сельскай гаспадарцы
1965—1980 гг.	Дзейнасць П. М. Машэрава на пасадзе Першага сакратара ЦК КПБ
Другая палова 1960-х — першая палова 1980-х гг.	Перыяд паступовага наспявання застойных з'яў у палітычным і эканамічным жыцці грамадства
1978 г.	Прыняцце Канстытуцыі БССР
1985—1991 гг.	Палітыка перабудовы
26 красавіка 1986 г.	Аварыя на Чарнобыльскай АЭС

Развіццё беларускага грамадства пры кіраўніку Савецкай краіны М. С. Хрушчове яшчэ не атрымала адназначнай характарыстыкі ў гісторыкаў. Гэты час — другую палову 1950-х — першую палову 1960-х гг. — называюць перыядам «адлігі», які вызначаўся дэсталінізацыяй грамадства. Дэсталінізацыя была накіравана на пераадоленне наступстваў культу асобы І. В. Сталіна і звязана з дэмакратызацыяй грамадска-палітычнага жыцця, аднаўленнем добрага імя і правоў нявінна асуджаных. Узнікае пытанне: чаму гісторыкі так і не выпра-

цавалі агульнапрынятай характарыстыкі гэтага перыяду ў развіцці нашай краіны? У сувязі з гэтым пытаннем паспрабуем асэнсаваць тое, што адбылося, раскрыць сутнасць гістарычных працэсаў і падзей.

Пасля смерці І. В. Сталіна існавала магчымасць змены курсу развіцця. Сістэма кіравання краінай, якая склалася ў 1930-я гг., была непрымальнай для грамадства. За ёй стаялі абмежаванні правоў чалавека, неабгрунтаваныя пакаранні, кантроль над усімі сферамі жыцця грамадства. Такая мадэль кіравання краінай не магла быць дастаткова працяглай. Самі стваральнікі лічылі яе часовай, разлічанай толькі на перыяд пабудовы сацыялізму ў СССР у той час, калі ён з'яўляўся адзінай сацыялістычнай краінай у акружэнні капіталістычных дзяржаў.

Смерць Сталіна адкрыла альтэрнатыву (магчымасць выбару) для яго пераемнікаў: альбо захаваць былую сістэму, альбо ажыццявіць яе рэфармаванне ў мэтах дасягнення сапраўднай дэмакратыі. На справе абмежаваліся паўмерамі. Характар палітычнай сістэмы, якая існавала пры Сталіне, быў прызнаны як рэпрэсіўны, а культ яго асобы асуджаны. Аднак карэннай ломкі сістэмы не адбылося. У дзесяцігоддзе пасля смерці Сталіна пры кіраўніку Савецкай краіны М. С. Хрушчове (з 1953 г. — Першы сакратар ЦК КПСС, а з 1958 па 1964 г. — адначасова і Старшыня Савета Міністраў СССР) былі зроблены спробы рэформаў з мэтай паступовага пераходу да формы ўлады, што грунтуецца на дэмакратычнай аснове. Рэформы закранулі таксама эканоміку і садзейнічалі стварэнню больш спрыяльных умоў для індустрыяльнага развіцця БССР. Але праведзеныя рэформы былі звязаны з валюнтарызмам М. С. Хрушчова, пры якім аб'ектыўныя законы развіцця грамадства нярэдка ігнараваліся, а яго ўласныя погляды станавіліся вызначальнымі. Так, у 1961 г. на XXII з'ездзе Камуністычнай партыі Савецкага Саюза была прынята Праграма партыі, якая паставіла за мэту завяршыць пераход да камунізму ў 1980-я гг. Аднак пры ўсёй непаслядоўнасці рэфарматарскіх дзеянняў Хрушчоў зрабіў галоўнае — вывеў краіну на шлях пераўтварэнняў.

Перыяд развіцця БССР у 1965—1984 гг. характарызаваўся асаблівасцямі, звязанымі з прыходам да ўлады ў СССР

Дзяржаўныя ўзнагароды БССР: ордэны Леніна (1935, 1958 гг.), ордэн Кастрычніцкай рэвалюцыі (1968 г.), ордэн Дружбы народаў (1972 г.)

Л. І. Брэжнева. Новае кіраўніцтва сканцэнтравала намаганні на захаванні сваёй улады і, па магчымасці, вяртанні да даваеннай савецкай палітычнай сістэмы. У выніку схільнасць да захавання і падтрымання старых формаў грамадска-палітычнага жыцця стала асновай дзяржаўнай палітыкі. Разам з тым унутрыпалітычнае становішча ў БССР заставалася стабільным. Для беларускага грамадства былі характэрны жыццёвы аптымізм людзей, іх упэўненасць у заўтрашнім дні, сімпатыі да ідэй сацыялізму.

Сацыяльна-эканамічнае развіццё БССР было звязана з паступовым фарміраваннем індустрыяльнага грамадства. Для яго характэрны паглыбленне падзелу працы, спецыялізацыя вытворчасці і яе аўтаматызацыя, арыентацыя вытворчасці на рынак, навукова-тэхнічная рэвалюцыя, урбанізацыя. З сярэдзіны 1960-х гг. гэты працэс значна паскорыўся. Накоплены ў 1970-я гг. эканамічны патэнцыял дазваляе характарызаваць БССР як індустрыяльную краіну.

Аднак сацыяльна-эканамічнае развіццё БССР стала паступова замаруджвацца. Гэта асабліва адчувалася ва ўмовах сусветнай навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, якая ўяўляла сабой карэнныя змены ў вытворчасці ў выніку масавага ўкаранення дасягненняў навукі ў прамысловасць і сельскую гаспадарку. Абвастрылася праблема матэрыяльнага забеспячэння насельніцтва. Жыхары БССР адчулі на сабе вынікі пагаршэння эканамічнага жыцця значна пазней, чым у іншых рэспубліках СССР.

Савецкая краіна да сярэдзіны 1980-х гг. апынулася ў стане, калі забяспечваць далей высокія тэмпы развіцця эканомікі на экстэнсіўнай аснове за кошт колькаснага пашырэння паказчыкаў стала немагчымым. Спробы перавесці гаспадарку на шлях інтэнсіўнага развіцця, звязаныя з ростам вытворчасці на аснове паляпшэння якасных паказчыкаў, найперш за кошт укаранення ў вытворчасць дасягненняў навукі і тэхнікі, аказаліся малавынікoвымі.

Становішча, якое склалася ў краіне, патрабавала энергічных дзеянняў. Будуць яны ажыццёўлены ці не, залежала ва ўмовах існавання аднапартыйнай сістэмы ад партыйна-дзяржаўнага кіраўніцтва. Ініцыятарам рэформы стаў М. С. Гарбачоў — кіраўнік КПСС у 1985—1991 гг. Яму належала ідэя перабудовы тагачаснага грамадскага ладу. Перыяд другой паловы 1980-х гг. атрымаў у гісторыі назву перабудовы.

Аснову абнаўлення павінна было забяспечыць паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны. Пры гэтым у эканоміцы захоўвалася каманднa-адміністрацыйная сістэма кіравання, а таксама дзяржаўная ўласнасць на сродкі вытворчасці, а ў грамадска-палітычным жыцці — кіруючая роля камуністычнай партыі.

Этапы развіцця БССР у складзе СССР у другой палове 1950-х — 1980-я гг.

Другая палова 1950-х — першая палова 1960-х гг.	Другая палова 1960-х — першая палова 1980-х гг.	Другая палова 1980-х гг.
Дэсталінізацыя грамадства ў час «адлігі». Эканамічныя рэформы М. С. Хрушчова, звязаныя з аслабленнем цэнтралізацыі ўлады ў краіне	Захаванне старых формаў грамадска-палітычнага жыцця. Ператварэнне БССР у індустрыяльна развітую краіну. Паступовае наспяванне застойных з'яў у палітычным і эканамічным жыцці	Палітыка перабудовы. Курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця. Пазбаўленне КПБ манаполіі на ўладу і паступовае фарміраванне шматпартыйнасці

Кірункі і асаблівасці развіцця БССР у другой палове 1950-х — 1980-я гг.

Народная гаспадарка	Грамадска-палітычнае жыццё
Паступовае фарміраванне індустрыяльнага грамадства.	Асуджэнне культу асобы і паступовая дэсталінізацыя грамадства ў перыяд «адлігі».
Развіццё эканомікі БССР у складзе народнагаспадарчага комплексу СССР пераважна на экстэнсіўнай аснове.	Праявы суб'ектывізму ў час кіравання М. С. Хрушчова.
Захаванне цэнтралізаванага планавага кіравання і спроба яго рэфармавання на аснове інтэнсіўных фактараў.	Схільнасць да захавання савецкай грамадска-палітычнай сістэмы ў нязменным выглядзе ў другой палове 1960-х — 1980-я гг.
Пераважнае развіццё цяжкай прамысловасці, узнікненне новых галін вытворчасці, у тым ліку нафтаперапрацоўкі і радыёэлектронікі.	Захаванне аднапартыйнай сістэмы і канстытуцыйнае замацаванне кіруючай ролі КПСС (КПБ).
Паступовае разгортванне навукова-тэхнічнай рэвалюцыі і спроба пераадолення адставання ад дасягненняў сусветнай НТР.	Прыхільнасць беларускага насельніцтва да ідэі сацыялістычнага грамадства, заснаванага на прынцыпе сацыяльнай справядлівасці.
Механізацыя, хімізацыя, меліярацыя ў сельскай гаспадарцы.	Жыццёвы аптымізм і ўпэўненасць беларускага насельніцтва ў заўтрашнім дні.
Паступовая урбанізацыя	Спроба рэфармавання савецкай грамадска-палітычнай сістэмы ў час перабудовы

Задачай перабудовы стала ліквідацыя скажэнняў у будаўніцтве сацыялізму і вяртанне да ленінскага бачання адносін паміж людзьмі ў сацыялістычным грамадстве. Пераход да дэмакратычных прынцыпаў кіравання разглядаўся ў якасці пераважнага над эканамічнымі рэформамі, якім надавалася другараднае значэнне. Увага перш за ўсё накіроўвалася на забеспячэнне поўнаўладдзя Саветаў. Вынікам стала скліканне

ў 1990 г. З'езда народных дэпутатаў СССР, які скасаваў канстытуцыйнае палажэнне аб кіруючай і накіроўваючай ролі КПСС. Камуністычная партыя Беларусі пазбаўлялася дзяржаўных функцый, якія былі замацаваны выключна за Саветамі. Пачалося паступовае фарміраванне шматпартыйнасці. Распачалася адкрытая і вострая крытыка сталінізму. Разам з тым назіралася адмаўленне вопыту і дасягненняў беларускага народа за ўвесь савецкі перыяд.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Якія абставіны, на ваш погляд, выклікалі неабходнасць правядзення рэформаў пасля смерці І. В. Сталіна?
2. Вызначце сэнс назвы «адліга».
3. У чым заключаліся асаблівасці грамадска-палітычнага жыцця ў БССР у час «адлігі»? Назавіце яе храналагічныя рамкі.
4. Якімі былі кірункі індустрыяльнага развіцця БССР у 1960—1980-я гг.?
5. Як вы думаеце, навошта была патрэбна перабудова і што «перабудоўвалася»?

§ 8. Спробы дэмакратызацыі грамадска-палітычнага жыцця ў гады «адлігі»

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць характэрныя рысы грамадска-палітычнага жыцця ў БССР у другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг.

Успомніце

Пералічыце характэрныя рысы грамадска-палітычнай сістэмы, якая існавала ў БССР у першыя пасляваенныя гады.

Пачатак дэсталінізацыі грамадства. Пасля смерці І. В. Сталіна 5 сакавіка 1953 г. унутрыпалітычнае становішча ў краіне пачало пакрысе змяняцца. Пачаўся перагляд спраў не-

законна асуджаных. Быў адменены абавязковы мінімум выпрацоўкі працадзён у калгасах, уведзены ў 1939 г. Але ажыццяўлялася гэта марудна і з абмежаваннямі. Адным з ініцыятараў пераўтварэнняў выступіў М. С. Хрушчоў, абраны ў верасні 1953 г. Першым сакратаром Камуністычнай партыі Савецкага Саюза (так стала звацца з 1952 г. ВКП(б)). Буйной падзеяй на шляху да змены сталінскага ўнутрыпалітычнага курсу з'явіўся XX з'езд КПСС, які адбыўся ў 1956 г. У канцы работы з'езда на закрытым пасяджэнні дэлегаты заслухалі даклад «Аб культе асобы і яго выніках», з якім выступіў Хрушчоў. І хоць даклад не быў апублікаваны, яго агульная скіраванасць стала вядома грамадству. Пачалася частковая *рэабілітацыя* — аднаўленне добрага імя і правоў нявінна асуджаных у гады кіравання Сталіна. Такім чынам, *дэсталінізацыя* была накіравана на пераадоленне наступстваў палітычнага рэжыму, які існаваў пры Сталіне, і культу яго асобы, звязана з дэмакратызацыяй грамадска-палітычнага жыцця. Перыяд змякчэння палітычнага рэжыму, пачатку рэабілітацыі ахвяр палітычных рэпрэсій, перамен у грамадскім і культурным жыцці СССР атрымаў назву *«адліга»*.

«Адліга» спрыяла аздараўленню маральна-палітычнай атмасферы ў грамадстве. Аднак дэсталінізацыя праходзіла непаслядоўна. Асуджаліся злачынствы Сталіна найперш супраць партыі, а не народа. Паколькі, як і раней, захоўвалася аднапартыйная сістэма, магчымасці для поўнай дэмакратызацыі грамадска-палітычнага жыцця ў краіне заставаліся абмежаванымі. У гэтых умовах пасаду кіраўніка Кампартыі Беларусі ў 1956 г. заняў ***К. Т. Мазураў***.

Гістарычны партрэт

К. Т. Мазураў **(1914—1989).** Кірыла Трафімавіч Мазураў — савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч. Нарадзіўся ў вёсцы Рудня-Прыбыткоўская Гомельскага раёна. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Герой Сацыялістычнай Працы. Старшыня Савета Міністраў БССР у 1953—1956 гг. Першы сакратар ЦК КПБ у **1956—1965 гг.** Пад яго кіраўніцтвам партыйная арганізацыя Беларусі ажыццяўляла меры па пераадоленні наступстваў культу асобы Сталіна. Рэгулярна праводзіліся партыйныя з'езды і сходы партыйных арганізацый. Дзейнічаў прынцып выбарнасці на кіруючыя партыйныя пасады.

Узмацненне ўплыву партыі на жыццё рэспублікі забяспечвалася перш за ўсё праз рост колькасці членаў партыі. З 1953 па 1965 г. колькасць камуністаў у БССР павялічылася амаль у 3 разы. Рэгулярнымі сталі сустрэчы партыйнага і дзяржаўнага кіраўніцтва з насельніцтвам. Абавязковымі былі справаздачы кіраўнікоў партыйных арганізацый перад радавымі членамі партыі. Усё гэта ажыццяўлялася ў межах умацавання кіруючай ролі партыі, а не пашырэння дэмакратыі ў краіне. Таму асаблівых змен у савецкай грамадска-палітычнай сістэме не адбылося. Рабіліся толькі спробы прыстасавання яе да новых умоў.

Павышэнне ролі Саветаў дэпутатаў працоўных. Згодна з Канстытуцыяй Беларускай ССР 1937 г. абвяшчалася, што ўся ўлада ў БССР належыць Саветам дэпутатаў працоўных, якія складаюць палітычную аснову рэспублікі. Вышэйшым *заканадаўчым органам дзяржаўнай улады* быў Вярхоўны Савет БССР, які выбіраўся на 4 гады. Аднак на справе Саветы дзейнічалі пад непасрэдным кіраўніцтвам камуністычнай партыі, якой фактычна і належала ўлада.

У гады дэсталінізацыі пытанне аб забеспячэнні канстытуцыйнага поўнаўладдзя Саветаў не ставілася. Увага была сканцэнтравана на актывізацыі і паляпшэнні іх дзейнасці.

Рэальным вынікам пашырэння ролі Саветаў у гэтыя гады з'явілася рэгулярнае правядзенне іх сесій (сходаў). На сесіях Вярхоўнага Савета БССР абмяркоўваліся ўсе пытанні жыццядзейнасці рэспублікі: народнагаспадарчыя планы пяцігодак, бюджэт, ахова здароўя і адукацыя, пенсійнае і бытавое забеспячэнне, развіццё культуры, гандлю і інш. Сярод функцый заканадаўчай улады асабліва важнай з'яўлялася зацвярджэнне *дзяржаўнага бюджэту*. Ён уяўляе сабой зводны план збору даходаў дзяржавы і выкарыстання атрыманых сродкаў на пакрыццё ўсіх відаў дзяржаўных расходаў.

С. В. Прытыцкі, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР у 1968—1971 гг.

Адбывалася ўмацаванне сувязі Саветаў з працоўнымі калектывамі і ўвогу-

ле з выбаршчыкамі. Да ўдзелу ў рабоце Саветаў прыцягвалася вялікае кола людзей, якія не з'яўляліся дэпутатамі. На гэтай падставе ўкараненне дэмакратычных прынцыпаў у дзейнасць Саветаў значна пашырылася.

Выбары ў Саветы праводзіліся на безальтэрнатыўнай аснове. Гэта значыць, што кандыдаты, якія прапаноўваліся для выбрання, папярэдне зацвярджаліся партыйнымі органамі. Вынікі галасавання за вылучанага кандыдата на выбарах заўсёды перавышалі 99 %.

Выканаўчым органам дзяржаўнай улады з'яўляўся Савет Міністраў БССР, які дзейнічаў пад непасрэдным кіраўніцтвам з боку ЦК КПБ. Органы мясцовай улады (абласныя, раённыя, гарадскія, сельскія і пасялковыя Саветы дэпутатаў працоўных) знаходзіліся пад кантролем адпаведных тэрытарыяльных структур партыйных органаў.

Павышэнне ролі грамадскіх арганізацый. У тагачаснай грамадска-палітычнай сістэме даволі ўплывовай арганізацыяй быў Ленінскі Камуністычны Саюз Моладзі Беларусі. Камсамол з'яўляўся масавай арганізацыяй, якая аб'ядноўвала моладзь ва ўзросце ад 14 да 28 гадоў. У 1948 г. у радах ЛКСМБ налічвалася 262,5 тыс. маладых людзей, у 1986 г. — 1516 тыс., у 1991 г. — 858 тыс. Колькасць камсамольцаў у БССР у пасляваенныя гады пастаянна павялічвалася. Камсамол праводзіў значную работу па выхаванні моладзі, павышэнні яе адукацыі і культуры. Партыя лічыла камсамол сваім памочнікам і рэзервам.

Камсамольцы з Гродзенскай вобласці ад'язджаюць на ўборку цаліннага ўраджаю. 1956 г.

Камсамол Беларусі прымаў удзел у вырашэнні практычна ўсіх народнагаспадарчых задач, якія ставіла камуністычная партыя. У другой палове 1950-х — 1960-я гг. ЛКСМБ аб'явіў падшэфнымі ўсе найважнейшыя новабудоўлі Беларусі. Сярод іх Салігорскі калійны камбінат, Васілевіцкая, Бярозаўская і Лукомская ДРЭС, Полацкі і Мазырскі нафтаперапрацоўчыя заводы, Беларускі шынны камбінат

у Бабруйску, прадпрыемствы хімічнай прамысловасці ў Гродне, Гомелі, Полацку. На іх будаўніцтве па пуцёўках ЛКСМБ працавала больш за 20 тыс. маладых людзей. Камсамол Беларусі ўнёс значны ўклад у вырашэнне агульнасаюзнай задачы па асваенні цалінных і абложных зямель Казахстана. Туды выехала з Беларусі больш за 60 тыс. юнакоў і дзяўчат.

Палітыка-выхаваўчую і культурна-асветніцкую работу камсамол будаваў у адпаведнасці з рашэннямі партыйных арганізацый. ЛКСМБ кіраваў таксама работай піянерскай арганізацыі ў БССР.

Дэмакратызацыя грамадскага жыцця пасля XX з'езда партыі закранула і самую масавую ў краіне арганізацыю — прафесійныя саюзы. Павышэнне ролі прафсаюзаў у грамадстве было звязана найперш з пашырэннем іх вытворча-эканамічных функцый. Яны займаліся арганізацыяй сацыялістычнага спаборніцтва, удзельнічалі ў распрацоўцы гаспадарчых планаў, забяспечвалі развіццё масавай тэхнічнай творчасці працоўных, ажыццяўлялі кантроль за гандлем, дзейнасцю прадпрыемстваў бытавога абслугоўвання насельніцтва. Аднак гэта адцягвала прафсаюзы ад выканання іх галоўнай задачы — сацыяльнай абароны працоўных. Пашыраючы функцыі прафсаюзаў, камуністычная партыя разглядала іх як своеасаблівыя «прывадныя рамяні» да народа. Тым не менш роля прафсаюзаў у грамадскім жыцці краіны ў гады хрушчоўскай «адлігі» істотна ўзрасла. Яны з большай актыўнасцю сталі сачыць за выкананнем законаў аб працы. Вялікае значэнне для членаў прафсаюзаў мела забарона звальняць рабочых і служачых без згоды прафсаюзных камітэтаў.

Што тычыцца іншых грамадскіх арганізацый (аб'яднанні і саюзы: абаронныя, навукова-тэхнічныя, спартыўныя, пісьменнікаў, кампазітараў, мастакоў і інш.), то і ў іх адбылася пэўная актывізацыя працы. Усё гэта ішло ў рэчышчы павышэння грамадскай актыўнасці ўсіх пластоў насельніцтва рэспублікі.

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Найбольш важным кірункам дэмакратызацыі грамадства ў гады «адлігі» стала павышэнне ролі Саветаў дэпутатаў працоўных, камсамола, прафсаюзаў. Аднак ва ўмовах існавання Камуністычнай партыі Беларусі як кіруючай і накіроўваючай сілы ў савецкай

грамадска-палітычнай сістэме прынцып падзелу ўлад поўнасцю не рэалізоўваўся. Становішча Саветаў у грамадска-палітычнай сістэме засталося нязменным. Саветы не маглі стаць поўнаўладнымі органамі, як гэта было запісана ў Канстытуцыі БССР.

Галоўным здабыткам перыяду «адлігі» сталі частковая рэабілітацыя рэпрэсіраваных, крытыка культу асобы, вызваленне людзей ад страху быць бязвінна пакаранымі. Адбылося больш цеснае яднанне ўлады і народа на глебе павышэння ўзаемадаверу паміж імі.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *дэсталінізацыя, рэабілітацыя, «адліга», заканадаўчы орган дзяржаўнай улады, выканаўчы орган дзяржаўнай улады.*

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Назавіце вышэйшыя заканадаўчы і выканаўчы органы дзяржаўнай улады ў БССР.
2. Дайце азначэнні наступных паняццяў: *рэабілітацыя, «адліга».*
3. Падбярыце сінонімы да паняцця «дэсталінізацыя».
4. Папрацуйце па метадзе ключавога слова са зместам абзаца, які пачынаецца словамі «Пачатак дэсталінізацыі грамадства».
5. Раскажыце аб удзеле ЛКСМБ у вырашэнні народнагаспадарчых задач.
6. Чаму, нягледзячы на палажэнне Канстытуцыі БССР 1937 г. аб тым, што ўся ўлада ў БССР належыць Саветам дэпутатаў працоўных, іх уладныя паўнамоцтвы былі абмежаваны?
7. Растлумачце, якую ролю ў грамадстве выконвалі прафсаюзы.
8. Падрыхтуйце кароткае паведамленне пра жыццё і дзейнасць К. Т. Мазурава.
9. Раскрыйце прычынна-выніковую сувязь паміж наступнымі з’явамі: курс XX з’езда → аздараўленне палітычнай атмасферы ў грамадстве.

§ 9. Сацыяльна-эканамічнае развіццё БССР у другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг.

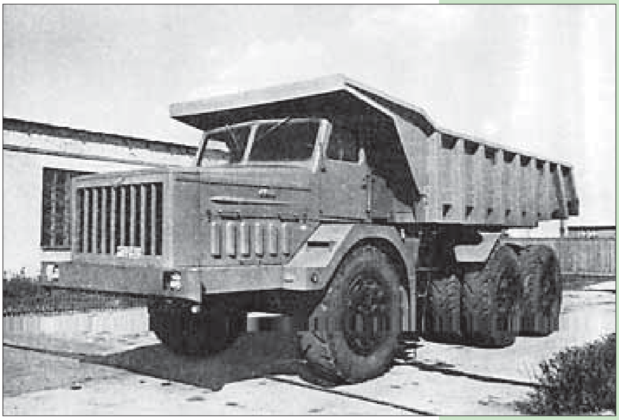
ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, якім чынам сацыяльна-эканамічнае развіццё БССР было звязана з далейшым фарміраваннем індустрыяльнага грамадства.

Успомніце

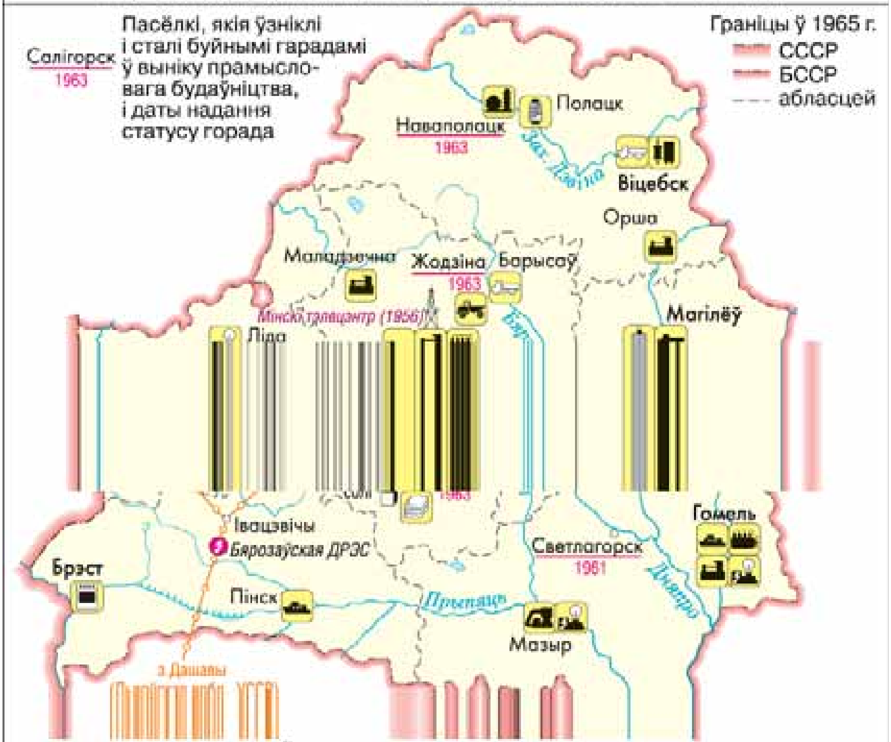
З якімі галінамі вытворчасці звязана развіццё цяжкай і лёгкай прамысловасці?

Асаблівасці прамысловага развіцця БССР. Эканамічнае развіццё БССР у другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг. было звязана з паступовым разгортваннем *навукова-тэхнічнай рэвалюцыі (НТР)*. Яна ўяўляла сабой карэнныя змены вытворчасці ў выніку ператварэння навукі ў непасрэдную вытворчую сілу і ўкаранення дасягненняў навукі ў вытворчасць. У другой палове 1950-х гг. М. С. Хрушчоў паставіў задачу ў сціслы тэрмін дагнаць і перавузысці буйныя капіталістычныя краіны па вытворчасці найважнейшай прадукцыі на душу насельніцтва. Такой прадукцыяй лічыліся чыгун, сталь, вугаль, нафта, газ, машыны, станкі, абсталяванне. Першачарговая ўвага па-ранейшаму надавалася развіццю цяжкай прамысловасці. Удзел БССР у вырашэнні пастаўленай задачы быў звязаны з апера-

Саракатонны самазвал «МАЗ-530»

Найважнейшыя аб'екты прамысловасці, транспарту, навукі, адукацыі і сродкаў інфармацыі, створаныя ў БССР у 1955—1964 гг.

Вытворчасць

- грузавых аўтамабіляў
- кар'ерных самазвалаў (вытворчасць пераведзена з Мінска)
- камплектуючых для аўтамабіле- і трактарабудавання
- шматколавых цягачоў
- меліярацыйных машын
- суднаў
- рухавікоў унутранага згарання
- станкоў
- ліфтоў
- вымяральных прылад
- электронных вылічальных машын
- радыёдэталей
- электратэхнічных вырабаў
- халадзільнікаў
- газавых пліт
- гадзіннікаў
- пластмасавых і гумавых вырабаў
- шкловалакна

Нафтаперапрацоўчы завод

Першы газаправод (1960)

Інстытуты (ВНУ)

- медыцынскі
- радыётэхнічны
- машынабудаўнічы

джальным развіццём машынабудавання. Выйшлі на поўную магутнасць трактарны, аўтамабільны, матацыклетны і веласіпедны заводы ў Мінску. Наяўнасць кваліфікаванай рабочай сілы і геаграфічнае становішча Беларусі стваралі выгадныя ўмовы для развіцця вытворчасці.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

У 1958 г. пачаўся выпуск першых кар'ерных самазвалаў на Беларускім аўтамабільным заводзе (БелАЗ) у Жодзіне. У 1960 г. упершыню ў СССР у Мінску на заводзе электронных вылічальных машын была зроблена ЭВМ «Мінск-1». У 1962 г. пачаў выпускаць прадукцыю Мінскі завод халадзільнікаў.

Былі пабудаваны новыя прамысловыя прадпрыемствы: Бабруйскі завод аўтатрактарных дэталей, мінскія маторны, электратэхнічны і гадзіннікавы заводы, Магілёўскі металургічны завод. Такіх тэмпаў развіцця машынабудавання раней рэспубліка не ведала.

Кіраўніцтва БССР узяло курс на развіццё хімічнай прамысловасці. Адкрыццё вялікіх запасаў калійных солей у Салігорскім раёне дазволіла разгарнуць у рэспубліцы шырокамаштабную вытворчасць мінеральных угнаенняў. Былі пабудаваны першы і другі салігорскія калійныя камбінаты, Гомельскі суперфасфатны і Гродзенскі азотна-тукавы заводы. У 1964 г. была

На галоўным канвееры БелАЗа

здабыта першая прамысловая нафта ў раёне Рэчыцы. Але запасы яе аказаліся невялікімі. Таму ўласная нафта забяспечвала патрэбнасці БССР не больш як на 10 працэнтаў. Астатняя частка неабходнай нафты, а таксама прыродны газ пастаўляліся па трубаправодах з Расіі, якія праз Беларусь ішлі ў краіны Еўропы. З улікам гэтага ў БССР быў пабудаваны шэраг буйных хімічных прадпрыемстваў. Сярод іх — Полацкі нафтаперапрацоўчы завод, Светлагорскі завод штучнага валакна. У 1965 г. выпуск прадукцыі хімічнай і нафтахімічнай прамысловасці ў рэспубліцы павялічыўся ў параўнанні з 1950 г. у 27 разоў.

Галіны прамысловасці ў БССР, звязаныя з разгортваннем НТР

Машынабудаванне	
Магілёўскі металургічны завод	Мінскі завод аўтаматычных ліній
МАЗ, МТЗ, БелАЗ	Мінскі завод халадзільнікаў
Радыётэхнічная прамысловасць	
Завод ЭВМ у Мінску	Мінскі прыборабудаўнічы завод
Мінскі механічны завод (пазней оптыка-механічнае аб'яднанне)	Навукова-вытворчае аб'яднанне «Інтэграл»
Хімічная прамысловасць	
Гомельскі суперфасфатны завод	Гродзенскі азотна-тукавы завод
Салігорскі калійны камбінат	Светлагорскі завод штучнага валакна
Хімічная і нафтахімічная прамысловасць	
Полацкі нафтаперапрацоўчы завод (пазней Наваполацкае ААТ «Нафтан»)	Полацкі хімічны камбінат (пазней аб'яднанне «Палімір»)

Развіваліся і іншыя галіны прамысловасці, у тым ліку лёгкая, харчовая, лясная, дрэваапрацоўчая і цэлюлозна-папяровая. Аднак па тэмпах развіцця яны істотна саступалі тым галінам, якія адносіліся да цяжкай прамысловасці. Адбыва-

лася бесперапыннае тэхнічнае ўдасканальванне прамысловай вытворчасці. Ва ўсіх яе галінах ствараліся механізаваныя і аўтаматызаваныя лініі, участкі, цэхі. Тым не менш ручная праца ў прамысловасці працягвала складаць каля 25 %.

Эканамічныя паказчыкі ў развіцці прамысловасці значна пагоршыліся ў першай палове 1960-х гг. Знізіліся тэмпы прыросту прадукцыйнасці працы. Адбылося зніжэнне прыбытковасці прадпрыемстваў. У гэтым праявілася неэфектыўнасць кіравання надзвычай складаным народнагаспадарчым комплексам СССР з адзінага цэнтра. У 1957 г. была праведзена адпаведная рэформа. Згодна з ёй уводзілася новая сістэма кіравання прамысловасцю і будаўніцтвам на аснове тэрытарыяльнага прынцыпу. Спачатку былі створаны саветы народнай гаспадаркі (саўнаргасы), якія існавалі да 1965 г., пасля чаго зноў вярнуліся да галіновай сістэмы кіравання. Быў таксама ўтвораны Савет народнай гаспадаркі БССР. Аднак вырашыць задачу паскарэння навукова-тэхнічнага прагрэсу ў прамысловасці з дапамогай такой адміністрацыйнай меры не ўдалося. Рэформа не прынесла якасных змен ва ўмовы гаспадарання.

Становішча ў сельскай гаспадарцы. З сярэдзіны 1950-х гг. сельская гаспадарка БССР упершыню за пасляваенныя гады стала прыносіць прыбыткі. У рэспубліцы ўзрасла ўраджайнасць збожжавых культур, павялічылася пагалоўе жывёлы, нарыхтоўка мяса і малака. З мэтай павышэння матэрыяльнай зацікаўленасці калгаснікаў у выніках сваёй працы з 1956 г. ім пачалі кожны месяц выплачваць грашовыя авансы на працадні. З 1958 г. сельскагаспадарчая тэхніка перадавалася калгасам і саўгасам, якія павінны былі яе выкупіць у МТС (машынна-трактарных станцый). Некаторыя калгасы ператвараліся ў буйныя шматгаліновыя гаспадаркі. У іх ліку — калгас «Рассвет» Кіраўскага раёна Магілёўскай вобласці. Яго высокімі дасягненнямі ў галіне сельскагаспадарчай вытворчасці ганарылася ўся краіна. Заслуга ў гэтым належала калгаснікам, якія сваёй цяжкай самаадданай працай узнялі пасля вайны калгас з руін і ператварылі яго ў магутную гаспадарку. Кіраваў калгасам ***К. П. Арлоўскі***.

Важнае значэнне для развіцця сельскай гаспадаркі ў гэтыя гады мела яе інтэнсіўная механізацыя і электрыфікацыя. Значна павялічылася колькасць збожжаўборачных камбайнаў, гру-

Гістарычны партрэт

***К. П. Арлоўскі* (1895—1968).** Кірыла Пракопавіч Арлоўскі нарадзіўся ў вёсцы Мышкавічы Бабруйскага павета (цяпер Кіраўскі раён). Адзін з арганізатараў і кіраўнікоў партызанскага руху ў Беларусі ў гады грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў. Герой Савецкага Саюза і Сацыялістычнай Працы. У 1943 г. у баі быў цяжка паранены, страціў рукі і слых. У 1944 г. калгаснікі абралі свайго земляка старшынёй калгаса «Рассвет» Кіраўскага раёна. Дзякуючы яго вялікім намаганням і ўменню арганізаваць калектыўную працу вяскоўцаў калгас пад яго кіраўніцтвам у сціслы тэрмін выйшаў у лік вядучых у рэспубліцы сельскагаспадарчых прадпрыемстваў.

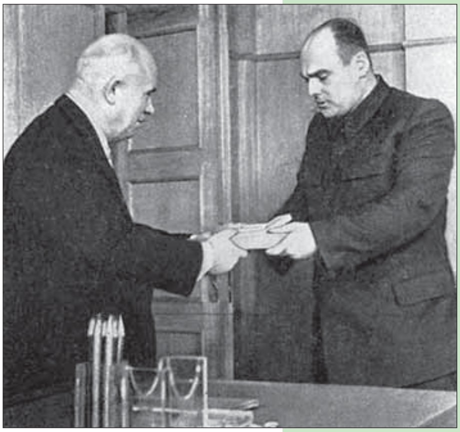
завых аўтамабіляў. У выніку прадукцыйнасць працы ўзрасла, а прадукцыя сельскай гаспадаркі павялічылася.

З мэтай асушэння забалочаных зямель і павелічэння пасяўных плошчаў шырокі размах набыла распачатая на Палессі *меліярацыя* — прыстасаванне зямлі для сельскагаспадарчага выкарыстання. На асушаных землях арганізоўвалася вытворчасць сельскагаспадарчай прадукцыі.

БССР разам з іншымі савецкімі рэспублікамі ўнесла свой уклад у асваенне цалінных і абложных зямель Казахстана. Рэспубліка пастаўляла туды сельскагаспадарчую тэхніку. На асваенне цаліны выехала 50 тыс. сямей (амаль 180 тыс. чалавек). Дзякуючы самаадданай працы цаліннікаў Савецкі Саюз атрымаў істотную прыбаўку збожжа, а цаліна стала значным гаспадарчым і палітычным дасягненнем савецкага народа.

Аднак у пачатку 1960-х гг. адбылося пагаршэнне становішча ў сельскай гаспадарцы. На яе развіцці адмоўна адбіўся *валюнтарызм* у кіраванні пры М. С. Хрушчове — пазіцыя, пры якой ігнараваліся аб'ектыўныя законы развіцця грамадства і вызначальнымі з'яўляліся воля і імкненне асобы кіраўніка. Калгасы і саўгасы атрымлівалі ўказанні кіруючых органаў без уліку мясцовых асаблівасцей. Так, ва ўсіх раёнах БССР, незалежна ад іх прыродна-кліматычных умоў, вырошчвалася кукуруза. Беспадстаўна была скарочана колькасць коней, бо меркавалася, што як цяглавая сіла яны аджылі сваё, і на змену ім прыйшло выкарыстанне трактара. Абмяжоўвалася вядзен-

М. С. Хрушчоў уручае ордэн Леніна і Залаты медаль «Серп і Молат» Героя Сацыялістычнай Працы старшыні калгаса «Аснежыцкі» Пінскага раёна У. А. Ралько

не сялянскай падсобнай гаспадаркі, за кошт якой у значнай ступені забяспечваліся жыццёвыя патрэбы калгаснікаў. На працягу першай паловы 1960-х гг. сярэднегадавыя тэмпы росту валавой прадукцыі сельскай гаспадаркі рэспублікі склалі толькі 4 % . Гэта было ніжэй за тэмпы росту насельніцтва БССР і вяло да пагаршэння яго прадуктовага забеспячэння.

Паляпшэнне ўмоў жыцця насельніцтва. 1950—1960-я гг. засталіся ў памяці нашага народа як час відавочнага павышэння матэрыяльнага дабрабыту. Асноўнай крыніцай гэтага павышэння з'явілася паспяховае развіццё ўсіх галін эканомікі. Формамі павышэння дабрабыту з'яўляліся павелічэнне рэальных даходаў насельніцтва, удасканальванне сацыяльнага забеспячэння, развіццё гандлю і бытавога абслугоўвання, паскарэнне жыллёвага будаўніцтва, паляпшэнне аховы здароўя.

Рэальныя даходы насельніцтва павялічваліся дзякуючы неаднаразоваму зніжэнню рознічных цэн на прадукты харчавання і прамысловыя тавары. Адначасова сістэматычна змяншаліся падаткі з рабочых, служачых і калгаснікаў. Хутка расла заработная плата рабочых і служачых. Выраслі рэальныя даходы сельскіх жыхароў. У 1965 г. быў прыняты закон аб пенсіях для калгаснікаў. Раней яны іх увогуле не атрымоўвалі. Памеры пенсій значна павысіліся.

Асабліва хуткімі тэмпамі развівалася жыллёвае будаўніцтва. За кошт узвядзення так званых хрушчовак (буйнаблочнага

будаўніцтва) за перыяд 1959—1965 гг. у БССР амаль 2,7 млн чалавек палепшылі свае жыллёвыя ўмовы. Вялікая колькасць дамоў была пабудавана ў сельскай мясцовасці. У гэтыя гады ў Беларусі з'явіліся новыя добраўпарадкаваныя гарады: Салігорск, Наваполацк, Светлагорск. Дадзены факт сведчыў аб працэсе *урбанізацыі* — колькасным росце гарадоў і павелічэнні гарадскога насельніцтва.

Рост жыллёвага фонду ў БССР (млн м² карыснай плошчы)		
1952 г.	1960 г.	1965 г.
13,6	24,4	32,5

Значна палепшылася ахова здароўя людзей. Дзяржаўныя расходы на яе ў 1950—1960-я гг. павялічыліся ў некалькі разоў. Вынікам гэтага з'явіўся рост насельніцтва і ўзрастанне працягласці яго жыцця. Па выніках Усесаюзнага перапісу 1959 г. насельніцтва БССР склала крыху больш за 8 млн чалавек. У сярэдзіне 1960-х гг. працягласць жыцця ў БССР складала ў сярэднім 73 гады і была адной з самых высокіх у свеце.

Асноўныя кірункі паляпшэння матэрыяльнага становішча насельніцтва БССР
• Павышэнне мінімальнага ўзроўню зарплаты
• Павышэнне пенсій, назначэнне іх калгаснікам
• Паляпшэнне жыллёвых умоў гарадскіх жыхароў
• Забеспячэнне насельніцтва таварамі народнага спажывання

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. У перыяд з сярэдзіны 1950-х да сярэдзіны 1960-х гг. БССР стала адным з цэнтраў машына-, станка- і прыборабудаўніцтва, электронікі, хімічнай вытворчасці і нафтаперапрацоўкі. Гэта сведчыла аб паступовым фарміраванні *індустрыяльнага грамадства,* для якога характэрны спецыялізацыя вытворчасці і яе аўтаматызацыя, арыентацыя вытворчасці на рынак, навукова-тэхнічная рэвалюцыя, урбанізацыя. Сельская гаспадарка

БССР развівалася на аснове меліярацыі, механізацыі і электрыфікацыі, унясення ў глебу штучных угнаенняў. За кошт дастаткова паспяховага развіцця ўсіх галін эканомікі палепшыўся матэрыяльны дабрабыт працоўных рэспублікі. Аднак спробы сацыяльнай пераарыентацыі эканомікі і рэфармаванне насілі пераважна павярхоўны характар.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *навукова-тэхнічная рэвалюцыя, індустрыяльнае грамадства, меліярацыя, валюнтарызм, урбанізацыя.*

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Пералічыце буйныя прадпрыемствы цяжкай і хімічнай прамысловасці, пабудаваныя ў БССР у сярэдзіне 1950-х — сярэдзіне 1960-х гг.
2. Дайце азначэнні наступных паняццяў: *навукова-тэхнічная рэвалюцыя, меліярацыя, індустрыяльнае грамадства, валюнтарызм.*
3. Карыстаючыся картасхемай на с. 52, прасачыце геаграфічнае размяшчэнне новабудоўляў 1950-х — першай паловы 1960-х гг. у БССР.
4. Прывядзіце прыклады валюнтарызму ў кіраўніцтве сельскай гаспадаркай.
5. Папрацуйце па метадзе ключавога слова са зместам абзаца, які пачынаецца словамі «Асаблівасці прамысловага развіцця БССР».
6. Растлумачце, які ўплыў на фарміраванне прамысловага комплексу ў БССР аказалі крыніцы сыравіны, геаграфічнае месцазнаходжанне рэспублікі, кваліфікацыя працоўнай сілы.
7. Ахарактарызуйце асобу і дзейнасць К. П. Арлоўскага.
8. Раскрыйце прычынна-выніковую сувязь паміж наступнымі з'явамі: вытворчасць мінеральных угнаенняў → павышэнне ўраджайнасці сельскагаспадарчых культур.
9. Аб фарміраванні якога тыпу грамадства сведчыў курс кіраўніцтва БССР на апераджальнае развіццё ў рэспубліцы цяжкай прамысловасці?

§ 10. Грамадска-палітычнае становішча рэспублікі ў другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг.

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць характэрныя рысы грамадска-палітычнага жыцця ў БССР у другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг.

Успомніце

У чым заключалася дэсталінізацыя беларускага грамадства?

Павышэнне ролі Камуністычнай партыі Беларусі ў кіраўніцтве краінай. У 1964 г. М. С. Хрушчоў быў вызвалены ад пасады Першага сакратара ЦК КПСС. Курс рэформаў, якія ён праводзіў, хаця і змяніў унутрыпалітычны клімат у Савецкай краіне, аднак да карэнных пераўтварэнняў не прывёў. Захавалася кіруючая роля камуністычнай партыі. У эканоміцы па-ранейшаму панавалі дзяржаўная і калгасная формы ўласнасці. У выбарчай сістэме працягвала існаваць практыка выбараў дэпутатаў, чые кандыдатуры, як правіла, узгадняліся з партыйнымі кіраўнікамі.

Рэформы савецкай грамадска-палітычнай сістэмы не вывелі краіну на прынцыпова новы шлях развіцця. Праблема пошуку аптымальных кірункаў развіцця заставалася надзённай. Тым не менш новае кіраўніцтва СССР на чале з Л. І. Брэжневым прызнала для сябе за лепшае не ўзрушваць краіну новымі рэформамі, а абапірацца пераважна на вопыт выкарыстання адміністрацыйна-камандных метадаў кіраўніцтва.

У грамадска-палітычным жыцці такі курс азначаў перш за ўсё далейшае ўмацаванне ролі камуністычнай партыі ва ўсіх сферах жыцця грамадства. Такое становішча было афіцыйна замацавана ў прынятай у 1977 г. Канстытуцыі СССР, якая атрымала неафіцыйную назву «Канстытуцыя развітога сацыялізму».

Камуністычная партыя Беларусі, згодна з шостым артыкулам Канстытуцыі БССР **1978 г.**, абвяшчалася кіруючай і накіроўваючай сілай у грамадстве, ядром палітычнай сістэмы.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Праграма КПСС, прынятая ў 1961 г., ставіла за мэту пабудову ўжо ў пачатку 1980-х гг. камунізму. *Камунізм* разглядаўся як найвышэйшая ступень развіцця грамадства, што прыходзіць на змену капіталізму і для якой характэрныя грамадская ўласнасць, роўнасць людзей, сацыяльная справядлівасць, народаўладдзе, гуманізм. Аднак такія меркаванні аказаліся беспадстаўнымі. Таму ў другой палове 1960-х гг. была распрацавана канцэпцыя *«развітога сацыялізму».* У 1971 г. XXIV з'езд КПСС адзначыў, што ў СССР пабудавана развітое сацыялістычнае грамадства.

У Канстытуцыі СССР 1977 г. было дадзена вызначэнне паняцця «развіты сацыялізм». Ён разглядаўся як найвышэйшае дасягненне сацыяльнага прагрэсу. Была таксама зроблена выснова аб тым, што ў СССР узнікла новая гістарычная супольнасць — савецкі народ. Сюды ўключалася і ўсё насельніцтва БССР. Узнікненне супольнасці стала вынікам развіцця нацый і нацыянальных адносін у Савецкім Саюзе. Пры гэтым агульнасаюзныя інтарэсы набывалі перавагу над нацыянальнымі, фарміраваліся такія агульныя прыкметы савецкага народа, як савецкі патрыятызм і агульная камуністычная ідэалогія.

Нават у Канстытуцыі СССР 1936 г. — «Канстытуцыі перамогшага сацыялізму» (як і ў Канстытуцыі БССР 1937 г.) — такога запісу не было.

Адзяржаўленне камуністычнай партыі суправаджалася яе хуткім колькасным ростам. У 1970-я гг. практычна не заставалася прадпрыемстваў, устаноў, калгасаў і саўгасаў, у якіх не было б партыйных арганізацый. У 1964 г. камуністаў у БССР налічвалася 266 тыс., а ў 1986 г. — 670 тыс.

Лічылася, што ў партыі дзейнічае прынцып калектыўнага кіраўніцтва. На справе ж на ўсіх ступенях партапарату вылучаліся першыя асобы. Ва ўмовах цэнтралізаванага кіраўніцтва як у партыі, так і ў краіне ад гэтых першых асоб у значнай ступені залежала прыняцце адпаведных рашэнняў. Першым сакратаром ЦК КПБ у **1965—1980 гг.**, а значыць, фактычна кіраўніком рэспублікі быў ***П. М. Машэраў*.**

Гістарычны партрэт

П. М. Машэраў **(1918—1980).** Пётр Міронавіч Машэраў — партыйны і дзяржаўны дзеяч Беларусі. Нарадзіўся ў вёсцы Шыркі Сенненскага павета (цяпер Сенненскі раён Віцебскай вобласці). Адзін з арганізатараў і кіраўнікоў патрыятычнага падполля і партызанскага руху ў Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Герой Савецкага Саюза, Герой Сацыялістычнай Працы. Прайшоў жыццёвы шлях ад настаўніка сярэдняй школы да кіраўніка партыйнай арганізацыі ў БССР. На гэтай пасадзе працаваў з 1965 г. да трагічнай смерці ў выніку аўтамабільнай катастрофы ў 1980 г. Карыстаўся вялікай павагай сярод насельніцтва за прастату ў абыходжанні, даступнасць, дэмакратычнасць. У перыяд яго дзейнасці БССР дасягнула значных поспехаў у стварэнні індустрыяльнага патэнцыялу, стала адной з высокаразвітых рэспублік СССР.

У асабістых размовах П. М. Машэраў нярэдка выказваў незадаволенасць тым становішчам, якое складвалася ў кіраўніцтве дзяржавай. Аднак у тагачасных умовах, калі існавала цэнтралізаваная сістэма кіравання краінай, ён быў абмежаваны ў сваіх дзеяннях.

Удзел насельніцтва БССР у грамадскім жыцці краіны. Грамадская актыўнасць насельніцтва БССР у другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. была дастаткова высокай. Тлумачылася гэта тым, што ў гады «адлігі» людзі атрымалі веру ў магчымасць устанаўлення сапраўднага народаўладдзя і аднаўлення справядлівасці. Немалаважнае значэнне мела і дзейнасць партыйных і ўрадавых кіраўнікоў. У жыхароў Беларусі існавала і існуе дагэтуль пачуццё павагі да кіраўніка

П. М. Машэраў з жыхарамі г. Мінска ў Дзень Перамогі. 1974 г.

Мітынг, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння У. І. Леніна. Мінск. 1970 г.

рэспублікі П. М. Машэрава. Гэта таксама спрыяла росту грамадскай актыўнасці.

Асноўнай формай грамадскага жыцця з'яўляўся ўдзел у выбарах і рабоце Саветаў народных дэпутатаў, партыйных, прафсаюзных, камсамольскіх і іншых грамадскіх арганізацый. Жыхары БССР удзельнічалі ў масавых сходах, мітынгах, грандыёзных вулічных шэсцях, прысвечаных святкаванню дзён Кастрычніцкай рэвалюцыі і Першага мая, Перамогі і вызвалення БССР ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. З вялікай урачыстасцю адзначаліся ленінскія дні, знамянальныя даты ў гісторыі КПСС, выбары Саветаў народных дэпутатаў, прыняцце новай Канстытуцыі СССР 1977 г. і Канстытуцыі БССР 1978 г.

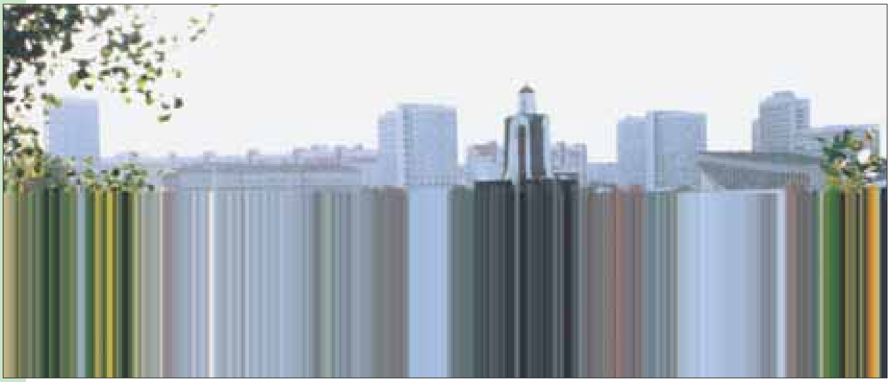
У адпаведнасці з новай Канстытуцыяй узрастала роля грамадскіх арганізацый. Колькасць іх удзельнікаў значна павялічылася. Так, напрыклад, камсамол Беларусі ў 1972 г. аб'ядноўваў у сваіх радах больш за 1 млн маладых людзей. Гэта адпавядала ідэалогіі «развітога сацыялізму», якая азначала адмаўленне ад планаў будаўніцтва камунізму да 1980-х гг. і тэзіса аб адміранні дзяржавы. Паколькі напрамак руху да камунізму захоўваўся, то і павышэнне ролі грамадскіх арганізацый павінна было адпавядаць пашырэнню ўдзелу грамадства ў кіраўніцтве БССР.

ПУНКТ ГЛЕДЖАННЯ

Грамадска-палітычнае жыццё ў БССР у другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. — з'ява складаная і пакуль што недастаткова вывучаная. Яе складанасць абумоўлена тым, што ўзмацненне ролі Камуністычнай партыі Беларусі адбывалася ва ўмовах дастаткова стабільнага эканамічнага развіцця, калі яшчэ не праявіліся крызісныя з'явы. На гэтай аснове адбывалася павышэнне жыццёвага ўзроўню насельніцтва, што служыла спрыяльнай базай для фарміравання станоўчых адносін да палітыкі партыі, да ўдзелу ў грамадска-палітычным жыцці.

Большасць беларускага насельніцтва ўспрыняла ўвод савецкіх войскаў у Афганістан у 1979 г. як выкананне інтэрнацыянальнага доўгу. Ён тлумачыўся неабходнасцю дапамогі паўднёваму суседу СССР у яго барацьбе за самастойнае развіццё. На самай справе гэта была падтрымка савецкім кіраўніцтвам палітычнага рэжыму ў Афганістане. У далейшым увод войскаў у Афганістан быў прызнаны палітычнай памылкай, умяшаннем ва ўнутраныя справы іншай дзяржавы (**).

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Перыяд другой паловы 1960-х — першай паловы 1980-х гг. характарызаваўся, з аднаго боку, дастаткова актыўным і свядомым удзелам насельніцтва БССР у грамадскім жыцці, а з другога боку — кантролем Камуністычнай партыі Беларусі за жыццём усяго грамадства. Пры існаванні манаполіі адной партыі на ўладу немаг-

Храм-помнік загінуўшым у войнах. «Востраў мужнасці і смутку» ў Мінску

чыма было рэфармаваць савецкую палітычную сістэму, чаго патрабавала дэмакратызацыя грамадства. Ва ўмовах адсутнасці дэмакратычных пераўтварэнняў выспяванне крызісу ў краіне было непазбежным. У гэтым заключаецца бадай што галоўны гістарычны ўрок вывучаемага перыяду.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *«развіты сацыялізм», камунізм.*

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

** У складзе абмежаванага кантынгенту савецкіх войскаў у Афганістане служыла каля 30 тыс. беларусаў. Горам і болем адгукнулася ў сэрцах беларускіх маці, жонак і сясцёр гібель іх родных, якія выконвалі інтэрнацыянальны доўг у Афганістане. Загінула 725 чалавек, прапала без вестак 13, вярнуліся дахаты інвалідамі 850, атрымалі цяжкія раненні каля 2 тысяч. Сярод загінуўшых у гэтай вайне — магілёўчанін радавы Андрэй Мельнікаў. Ён не дажыў да свайго 20-годдзя, падарваўшы сябе гранатай разам з душманамі. Яму пасмяротна прысвоена званне Героя Савецкага Саюза. Напамінам аб гэтай вайне стала адкрыццё ў 1996 г. у Мінску побач з праспектам Пераможцаў на рацэ Свіслач помніка воінам-афганцам. Ён узведзены на «востраве мужнасці і смутку», куды сёння ідуць маладыя, каб ушанаваць памяць аб сваіх суайчынніках, якія загінулі за межамі Радзімы.

Растлумачце свае адносіны да ўводу савецкіх войскаў у Афганістан з пункту гледжання грамадзяніна Рэспублікі Беларусь.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Калі ў БССР была прынята «Канстытуцыя развітога сацыялізму»? Растлумачце, што абазначала гэта назва.
2. Пералічыце асноўныя святы, якія адзначаліся ў 1970—1980-я гг., і параўнайце іх з сучаснымі дзяржаўнымі святамі ў нашай рэспубліцы.
3. Папрацуйце па метадзе ключавога слова са зместам абзаца, які пачынаецца словамі «У грамадска-палітычным жыцці такі курс азначаў...», і наступнага абзаца.

4. Складзіце параўнальную табліцу «Асноўныя рысы грамадска-палітычнага жыцця ў БССР»:

Прыкметы для параўнання	Другая палова 1950-х — першая палова 1960-х гг.	Другая палова 1960-х — першая палова 1980-х гг.
Формы ўдзелу насельніцтва БССР у грамадскім жыцці краіны		
Роля камуністычнай партыі ў жыцці грамадства		

5. Якімі прычынамі тлумачылася грамадская актыўнасць насельніцтва БССР у 1970-х — першай палове 1980-х гг.? Якія фактары ўплывалі на абмежаванасць грамадска-палітычнага жыцця?

6. Ахарактарызуйце асобу і дзейнасць П. М. Машэрава. Выкарыстайце метадычныя парады і спіс рэкамендаванай літаратуры ў канцы вучэбнага дапаможніка.

7. Аб чым сведчыў актыўны ўдзел жыхароў БССР у выбарах дэпутатаў Саветаў народных дэпутатаў?

§ 11. Эканамічнае становішча рэспублікі ў другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг.

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць супярэчнасці ў правядзенні эканамічнай рэформы 1965 г. і асноўныя кірункі эканамічнага развіцця БССР у 1965—1984 гг.

Успомніце

Якімі былі метады кіравання эканомікай БССР у пачатку 1960-х гг.?

Гаспадарчая рэформа. Першая палова 1960-х гг. у СССР, у тым ліку і ў БССР, вызначылася пагаршэннем эканамічнай сітуацыі. Знізіліся сярэднегадавыя паказчыкі прыросту пра-

дукцыйнасці працы ў прамысловасці. Адной з прычын гэтага з'яўлялася існуючая сістэма кіравання з адзінага цэнтра надзвычай складанай народнай гаспадаркай усяго СССР, дзе налічвалася больш за 1,5 млн прадпрыемстваў. З мэтай пераадолення адмоўных з'яў у 1965 г. па ініцыятыве тагачаснага старшыні Савета Міністраў СССР А. М. Касыгіна была праведзена эканамічная рэформа.

Згодна з рэформай прадугледжвалася ўдасканаліць сістэму планавання ў прамысловасці. Замест 100 абавязковых планавых паказчыкаў, якія вызначала дзяржава, заставалася толькі 8, а астатнія планавалі самі прадпрыемствы. Ранейшы галоўны паказчык работы прадпрыемства — аб'ём валавой (усёй выпушчанай) прадукцыі — саступіў месца аб'ёму рэалізаванай (прададзенай) прадукцыі. На прадпрыемствах уводзіўся *гаспадарчы разлік* — метад гаспадарання, пры якім даходы, што атрымлівае прадпрыемства ад рэалізацыі сваёй прадукцыі, пакрываюць і перавышаюць яго выдаткі на вытворчасць. Прадпрыемствы атрымалі права самастойна распараджацца часткай свайго прыбытку, выкарыстоўваць атрыманыя ад продажу прадукцыі грошы на набыццё новай тэхнікі, матэрыяльнае заахвочванне перадавікоў вытворчасці, паляпшэнне ўмоў працы.

Першыя крокі рэформы ўсялялі надзею. Восьмая пяцігодка (1966—1970) была выканана па ўсіх важных паказчыках. Аднак пачатковы поспех рэформы быў непрацяглым. Да пачатку 1970-х гг. яна фактычна перастала дзейнічаць. Рэформа аказалася наборам супярэчлівых мер. Было немагчыма, напрыклад, спалучыць пашырэнне самастойнасці прадпрыемстваў і ўзмацненне паўнамоцтваў цэнтральных органаў выканаўчай улады — міністэрстваў. Рэформа не ліквідавала старую каманднаадміністрацыйную сістэму. На думку партыйнага кіраўніцтва краіны, метады кіравання, заснаваныя на таварна-грашовых адносінах, супярэчылі сацыялістычнай эканоміцы. Гэта азначала, што рэформа была асуджана на няўдачу, паколькі не падмацоўвалася неабходнымі мерамі, якія б спрыялі пераводу эканомікі на рынačныя адносіны. Спыненне рэформы стала адчувальным толькі ў сярэдзіне 1980-х гг.

Развіццё прамысловасці ў БССР. Пяцігадовыя планы развіцця прамысловасці ў БССР у цэлым выконваліся. Ства-

Найважнейшыя аб'екты прамысловасці, транспарту, адукацыі, культуры і спорту, створаныя ў БССР у 1965—1984 гг.

раліся і новыя яе галіны. Апераджальнымі тэмпамі расла вытворчасць прадукцыі тых галін, якія вызначалі навукова-тэхнічную рэвалюцыю: прыборабудаўніцтва, электроннай і радыётэхнічнай прамысловасці, вытворчасці сродкаў сувязі. Прынцыпова новым кірункам з'явілася выкарыстанне ў вытворчасці робататэхнікі.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

У БССР паказчыкі развіцця прамысловасці ў 1970-х — першай палове 1980-х гг. былі аднымі з самых высокіх у СССР. За гэтыя гады прадукцыя прамысловасці рэспублікі павялічылася больш як у 3 разы. Сталі дзейнічаць нафтаперапрацоўчы завод у Мазыры, металургічны завод у Жлобіне, шынны камбінат у Бабруйску, чацвёрты калійны камбінат у Салігорску.

Развіццё цяжкай прамысловасці было звязана з усё большым ператварэннем яе ў галіну вытворчасці для абслугоўвання *ваенна-прамысловага комплексу* (**). Перадавы ўзровень у абароннай галіне прамысловасці, які адпавядаў навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, спалучаўся з захаваннем састарэлага абсталявання і тэхналогій у большасці іншых галін. Значныя сродкі, якія маглі б палепшыць матэрыяльны ўзровень насельніцтва, выдаткоўваліся ва ўмовах супрацьстаяння СССР з капіталістычнымі краінамі на развіццё цяжкай і абароннай прамысловасці. Выпуск якасных прадуктаў народнага спажывання набыў другараднае значэнне. Узрастаў *дэфіцыт* (недахоп) тавараў першай неабходнасці.

Развіццё новых галін вытворчасці прывяло да павелічэння колькасці гарадскога насельніцтва. Большая частка моладзі з вёсак перасялялася ў гарады, дзе ўзровень жыцця быў вышэйшым. Калі ў 1966 г. гарадскіх жыхароў налічвалася 3,3 млн чалавек (39 % ад агульнай колькасці насельніцтва БССР), дык у 1985 г. — 6,2 млн (62 %). Развіваліся новыя гарады: Наваполацк, Салігорск, Светлагорск.

Для большасці гарадоў Беларусі былі распрацаваны схемы жыллёвага будаўніцтва паводле прынцыпу планіроўкі і забудовы жылых раёнаў і мікрараёнаў, якія размяшчаліся звычайна на свабодных тэрыторыях. У Мінску гэта

Мінск. Мікраранён Усход

Чыжоўка, Серабранка, Усход, Курасоўшчына, Малінаўка і інш. Імкненне знізіць кошт жылля прывяло да аднастайнасці забудовы. Аднак з пачатку 1970-х гг. пачалі распрацоўвацца і ўкараняцца новыя серыі тыпавых праектаў. У 1970—1980-я гг. на аснове індустрыяльнага буйнапанельнага домабудавання створаны новыя жылыя раёны з высокімі архітэктурна-планіровачнымі і кампазіцыйнымі характарыстыкамі. Напрыклад, па праспекце Пераможцаў у Мінску, Форты 1 і 2 у Гродне.

Электрапоезд на Мінскім чыгуначным вакзале

Другая палова 1960-х — першая палова 1980-х гг. былі адзначаны далейшым развіццём транспарту. У 1984 г. была здадзена ў эксплуатацыю першая лінія Мінскага метрапалітэна. Адбывалася электрыфікацыя беларускай чыгункі. Камсамол

Праводзіны атрада беларускай моладзі на будаўніцтва БАМа

Беларусі прыняў самы актыўны ўдзел у будаўніцтве чыгуначнай Байкала-Амурскай магістралі (БАМа). Хутка развіваўся і самы малады і эканамічны від транспарту — трубаправодны. Агульная працягласць газа- і нафтаправодаў у Беларусі ў 1985 г. дасягнула амаль 3 тыс. км.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Эканоміка БССР, як і ўсяго СССР, у першай палове 1980-х гг. запаволіла тэмпы свайго развіцця. Калі сярэднегадавыя паказчыкі росту прадукцыі прамысловасці ў БССР у 1971—1975 гг. складалі 10,4 %, то ў 1981—1985 гг. — 5,4 %, а прадукцыйнасць працы — адпаведна 7,4 і 4,0 %.

Падзенне тэмпаў эканамічнага росту сведчыла пра тое, што ў эканоміцы склаўся механізм тармажэння. Прычыны яго ўзнікнення заключаліся ў існаванні тагачаснай эканамічнай мадэлі. Характэрныя для яе дзяржаўная ўласнасць на сродкі вытворчасці, каманднa-адміністрацыйныя метады кіравання, цэнтралізаванае планаванне і размеркаванне ператварыліся ў тормаз на шляху развіцця вытворчасці. Прычына тармажэння заключалася таксама ў нежаданні кіраўніцтва СССР праводзіць рэфармаванне метадаў гаспадарання, каб яны садзейнічалі матэрыяльнай зацікаўленасці працоўных і развіццю прадпрымальніцтва.

Тагачасны гаспадарчы механізм арыентаваўся пераважна на *экстэнсіўны шлях* развіцця, гэта значыць за кошт колькасных фактараў — будаўніцтва новых прадпрыемстваў, павелічэння

Свінагадоўчая ферма ў калгасе «Чырвоная змена» Любанскага раёна Мінскай вобласці

колькасці працоўных і выдаткаваных грошай з дзяржаўнага бюджэту.

Сельская гаспадарка БССР. Пастанова сакавіцкага 1965 г. Пленума ЦК КПСС «Аб неадкладных мерах па далейшаму развіццю сельскай гаспадаркі СССР» паклала пачатак гаспадарчай рэформе. У адпаведнасці з ёю была зменена сістэма нарыхтовак сельскагаспадарчай прадукцыі. Замест гадавых планаў нарыхтовак уводзіліся нязменныя пяцігадовыя. Закупачныя цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю павялічваліся ў 1,5—2 разы. Прадугледжвалася значнае ўмацаванне матэрыяльна-тэхнічнай базы сельскай гаспадаркі.

Паскарэнне навукова-тэхнічнай рэвалюцыі ў 1960—1970-я гг. адкрыла новыя магчымасці для ўкаранення ўсельскагаспадарчую вытворчасць дасягненняў навукі і тэхнікі. Распачалася хімізацыя сельскай гаспадаркі — унясенне ў глебу штучных угнаенняў. Колькасць іх з 1965 па 1985 г. павялічылася амаль у 20 разоў. Аднак празмерная хімізацыя выклікала абвастрэнне экалагічных праблем (*экалогія* — навука аб узаемаадносінах раслінных і жывёльных арганізмаў з навакольным асяроддзем, у тым ліку ўзаемаадносінах чалавека і прыроды).

Механізатары на асваенні асушаных палескіх балот

Сельская гаспадарка ў БССР спецыялізавалася на развіцці мясной і малочнай жывёлагадоўлі, вытворчасці буль-

бы, ільну-даўгунцу, цукровых буракоў. У рэспубліцы ў другой палове 1960-х гг. разгарнулася будаўніцтва буйных механізаваных ферм, комплексаў па адкорме буйной рагатай жывёлы і птушкафабрык. Працягвалася меліярацыя. Было асушана каля 1 млн га зямельных плошчаў. Павялічыўся збор збожжа, узрасла прадукцыйнасць жывёлагадоўлі.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Значна палепшылася забеспячэнне сельскай гаспадаркі адпаведнай тэхнікай. У 1985 г. яе колькасць у БССР павялічылася ў параўнанні з 1970 г. у сярэднім напалову. На кожны калгас і саўгас рэспублікі прыпадала ў сярэднім 26 трактароў і 15 камбайнаў рознага прызначэння. Былі электрыфікаваны ўсе калгасы, саўгасы, сельскія населеныя пункты. У сельскай гаспадарцы дастаткова высокім быў узровень механізацыі вытворчасці: 99 % усіх энергетычных магутнасцей прыпадала на машыны і толькі 1 % — на коней.

Аднак тэмпы росту прадукцыі сельскай гаспадаркі не адпавядалі патрэбнасцям рэспублікі і тым грашовым сродкам, якія накіроўваліся ў гэтую галіну народнай гаспадаркі. Паказчыкі вытворчасці шэрагу відаў сельскагаспадарчай прадукцыі ў разліку на душу насельніцтва пагоршыліся. У 1982 г. была нават распрацавана і прынята Харчовая праграма СССР. У выніку яе ажыццяўлення БССР у пачатку 1980-х гг. мела крыху лепшыя паказчыкі развіцця сельскай гаспадаркі ў параўнанні з большасцю іншых савецкіх рэспублік.

П. М. Машэраў з працаўнікамі саўгаса «Тарнава» Лідскага раёна Гродзенскай вобласці. 1975 г.

Велізарныя сродкі, якія дзяржава накіроўвала на патрэбы сельскай гаспадаркі, выкарыстоўваліся ва ўмовах адміністрацыйна-каманднай эканомікі не заўсёды мэтазгодна. Дзяржава пастаянна павышала закупачныя цэны на мяса, малако, збожжа. Прадаваліся ж тыя прадукты па вельмі нізкай цане, што кампенсавала адносна невялікія заробкі працоўных. Доўга так працягвацца не магло. Розніца паміж высокай закупачнай цаной і нізкай цаной пры продажы вяла да страт з боку дзяржавы. У сельскай гаспадарцы БССР паступова наспявалі крызісныя з'явы.

Матэрыяльнае становішча насельніцтва БССР. Паступова паляпшаліся ўмовы працы насельніцтва БССР, якое па выніках Усесаюзнага перапісу 1979 г. складала 9 млн 532,5 тыс. чалавек. З 1967 г. рабочыя і служачыя былі пераведзены на 5-дзённы працоўны тыдзень з двума выхаднымі днямі. Павелічэнне заработнай платы, а таксама памераў пенсій і льгот вяло да росту грашовых даходаў насельніцтва. Аднак яно адбывалася ва ўмовах зніжэння тэмпаў эканамічнага развіцця. Таму рост грашовай масы стаў апераджаць вытворчасць тавараў. У выніку ў канцы 1970-х — пачатку 1980-х гг. узрос агульны дэфіцыт прадметаў спажывання. Прычынай дэфіцыту стала таксама пераважнае развіццё цяжкай прамысловасці ў параўнанні з лёгкай. У канцы 1970-х гг. рост рэальных даходаў насельніцтва ўвогуле спыніўся. Рабочы ў БССР у гэты час атрымліваў у выглядзе заработнай платы толькі каля трэці вартасці прадукту, які ён ствараў. Аднак і пры гэтым практычна ўсе тавары трапілі ў разрад дэфіцытных.

У другой палове 1950-х — сярэдзіне 1960-х гг. абсалютная большасць насельніцтва БССР абыходзілася без кватэрных тэлефонаў, радыёпрыёмнікаў, тэлевізараў і халадзільнікаў. З развіццём адпаведных галін прамысловасці ў 1970—1980-я гг. сталі распаўсюджвацца пральныя машыны, халадзільнікі і пыласосы, газавыя і электрычныя пліты. Разам з тым вытворчасць звыклых для нас сёння каляровых тэлевізараў, персанальных камп'ютэраў, відэатэхнікі знаходзілася ў пачатковым стане.

Да пачатку 1980-х гг. не ўдалося ў поўнай меры забяспечыць высокі ўзровень жыцця насельніцтва БССР. Вострай заставалася, напрыклад, жыллёвая праблема. Аднак у параўнанні з іншымі савецкімі рэспублікамі БССР лічылася адной з лепшых у плане забеспячэння харчовымі і прамысловымі таварамі.

Прыкметы наспявання крызісных з'яў у гаспадарцы БССР
• Захаванне састарэлага абсталявання і тэхналогій у большасці галін прамысловасці
• Ужыванне каманднa-адміністрацыйных метадаў кіравання эканомікай
• Перавага экстэнсіўнага шляху развіцця эканомікі
• Расходаванне значных сродкаў на развіццё ваенна-прамысловага комплексу (абароннай прамысловасці)
• Наспяванне экалагічных праблем у выніку правядзення меліярацыі і хімізацыі сельскай гаспадаркі
• Страты дзяржаўных сродкаў у выніку розніцы паміж высокай закупачнай і нізкай цаной пры продажы сельскагаспадарчай прадукцыі насельніцтву
• Узрастанне дэфіцыту тавараў першай неабходнасці

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Эканамічнае развіццё БССР у другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. было звязана з далейшым фарміраваннем індустрыяльнага грамадства на аснове механізацыі і аўтаматызацыі вытворчасці з улікам выкарыстання дасягненняў НТР. Асаблівасцю народнай гаспадаркі БССР было яе развіццё ў асноўным па экстэнсіўным шляху з перавагай цяжкай і абароннай прамысловасці. Захоўвалася каманднa-адміністрацыйная мадэль эканамічнага развіцця. Спроба яе частковага рэфармавання ў 1965 г. скончылася няўдачай. Аграрная палітыка праходзіла ў рэчышчы захавання старых вытворчых адносін у галіне сельскай гаспадаркі. Гэта не дазваляла вырашыць глыбінную праблему — пераадолець адчужэнне калгасніка ад зямлі і вынікаў сваёй працы. У эканоміцы паступова нараcталі застойныя з'явы, звязаныя з падзеннем тэмпаў росту вытворчасці і ігнараваннем матэрыяльнай зацікаўленасці працоўных.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *гаспадарчы разлік, ваенна-прамысловы комплекс, дэфіцыт, экстэнсіўны шлях, экалогія.*

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

Культурна-гістарычнае асяроддзе

** Значны ўклад ва ўмацаванне абараназдольнасці СССР унёс ураджэнец Віцебшчыны, савецкі авіяканструктар, двойчы Герой Сацыялістычнай Працы Павел Восіпавіч Сухі (1895—1975). У свае маладыя гады, у 1918—1919 гг., ён працаваў настаўнікам матэматыкі ў школах Лунінца і Гомеля. Створаныя пад яго кіраўніцтвам франтавыя бамбардзіроўшчыкі, штурмавікі, знішчальнікі прымалі ўдзел у Вялікай Айчыннай вайне. Унікальныя самалёты са стрэлападобнымі і трохвугольнымі крыламі пад маркай Су сталі асновай савецкай авіяцыі, а таксама ваенна-паветраных сіл Рэспублікі Беларусь. У 1995 г. імя П. В. Сухога прысвоена Гомельскаму політэхнічнаму інстытуту (цяпер універсітэт).

У чым заключаецца роля П. В. Сухога ў развіцці ВПК?

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Дайце азначэнні наступных паняццяў: *ваенна-прамысловы комплекс, дэфіцыт, экалогія.*
2. Прывядзіце прыклады індустрыяльнага развіцця БССР у другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. Выкарыстайце картасхему на с. 68 вучэбнага дапаможніка.
3. Вызначце, ці існавала на прадпрыемствах, пераведзеных на гаспадарчы разлік, зацікаўленасць працоўных у выніках сваёй вытворчай дзейнасці.
4. Папрацуйце па метадзе ключавога слова са зместам абзаца, які пачынаецца словамі «Першыя крокі рэформы ўсялялі надзею».
5. Растлумачце, чаму рэформа 1965 г. не прывяла да карэнных змен у развіцці эканомікі.
6. Прывядзіце прыклады развіцця сельскай гаспадаркі БССР па экстэнсіўным шляху.
7. Раскажыце аб новых галінах прамысловасці, створаных у БССР.

8. У чым заключаліся прычыны складвання механізму тармажэння сацыяльна-эканамічнага развіцця БССР, вынікі якога праявіліся ў першай палове 1980-х гг.?

9. Складзіце параўнальную табліцу «Асноўныя рысы эканамічнага развіцця БССР»:

Прыкметы для параўнання	Другая палова 1950-х — першая палова 1960-х гг.	Другая палова 1960-х — першая палова 1980-х гг.
Метады кіравання эканомікай		
Галіны прамысловасці, якія пераважна развіваліся		
Кірункі развіцця сельскай гаспадаркі		

10. Раскрыйце прычынна-выніковую сувязь паміж наступнымі з'явамі: развіццё ВПК → захаванне дэфіцыту тавараў народнага спажывання; хімізацыя сельскай гаспадаркі → ускладненне экалагічных праблем.

§ 12. Перабудова ў грамадска-палітычным жыцці другой паловы 1980-х гг. і асаблівасці яе правядзення ў БССР

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, у чым заключалася перабудова ў грамадска-палітычным жыцці БССР у другой палове 1980-х гг.

Успомніце

Што такое дэмакратызацыя?

Дэмакратызацыя грамадска-палітычнага жыцця. У 1985 г. Генеральным сакратаром ЦК КПСС быў абраны М. С. Гарбачоў. Палітыка, распачатая з 1985 г. часткай

кіраўніцтва СССР на чале з М. С. Гарбачовым, атрымала назву *перабудовы.* Яна прывяла да значных перамен ва ўнутрыпалітычным і міжнародным жыцці, якія былі звязаны з дэмакратызацыяй, спробамі паскарэння працэсаў сацыяльна-эканамічнага развіцця. У выніку супярэчлівасці і непаслядоўнасці палітыкі перабудовы адбылося абвастрэнне крызісу ва ўсіх сферах жыцця савецкага грамадства.

Перабудова закранула ўсіх і кожнага паасобку. Адным з яе рэальных дасягненняў у грамадска-палітычным жыцці ў другой палове 1980-х гг. стала *галоснасць* — прынцып адкрытасці інфармацыі пра мінулае і сучаснасць краіны, магчымасць выказваць крытычныя адносіны да ўлады і тагачаснай ідэалогіі, рэалізоўваць на справе абвешчаныя Канстытуцыяй БССР 1978 г. дэмакратычныя свабоды слова і друку.

Часткай партыйнага кіраўніцтва была ўсвядомлена задача карэннай перабудовы грамадскага ладу. Перабудова прадугледжвала пазбаўленне партыйных органаў дзяржаўных функцый і забеспячэнне ўсеўладдзя Саветаў народных дэпутатаў. У выбарчую сістэму былі ўнесены адпаведныя змены. Важным крокам на шляху пашырэння ролі народа ў вырашэнні дзяржаўных спраў стала прыняцце ў 1988 г. Закона «Аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР». У 1989 г. адбыліся выбары народных дэпутатаў СССР. Яны ўпершыню праводзіліся на *альтэрнатыўнай аснове,* гэта значыць на кожнае месца ва ўсесаюзным парламенце прэтэндавалі некалькі кандыдатаў, а канчатковае рашэнне было за выбаршчыкамі. Пры такой выбарчай сістэме кожны кандыдат павінен быў сам удзельнічаць у выбарчай кампаніі, распрацаваць і прапанаваць сваю праграму.

У 1990 г. згодна з новым выбарчым законам адбыліся выбары народных дэпутатаў у Вярхоўны і мясцовыя Саветы народных дэпутатаў БССР. На 310 месцаў у беларускім парламенце прэтэндавала 1769 кандыдатаў. Аднак ва ўмовах аднапартыйнасці большасць месцаў атрымалі прыхільнікі Камуністычнай партыі Беларусі. Разам з тым упершыню ў гісторыі Вярхоўнага Савета БССР у ім узнікла *парламенцкая апазіцыя* — група дэпутатаў, чые погляды не супадалі альбо супярэчылі думкам дэпутацкай большасці. У гэтых умовах замест фармальнага

аднагалоснага зацвярджэння законаў у Вярхоўным Савеце БССР праходзіла іх абмеркаванне.

Грамадскія рухі і паступовы пераход да шматпартыйнасці. Ва ўмовах, калі запісаныя ў Канстытуцыі дэмакратычныя свабоды атрымалі рэальнае ўвасабленне, побач з існуючымі сталі нараджацца новыя грамадскія аб'яднанні. Утварэнне грамадскіх рухаў і фарміраванне шматпартыйнасці сталі магчымымі толькі ва ўмовах аслаблення кіруючай ролі КПБ. Аднак партыйнае кіраўніцтва ў Беларусі было схільнае да адстойвання аднапартыйнай сістэмы. Кампартыя Беларусі працягвала лічыць сябе кіруючай і накіроўваючай сілай грамадства, нягледзячы нават на тое, што ў 1990 г. трэці Нечарговы з'езд народных дэпутатаў СССР адмяніў шосты артыкул у Канстытуцыі СССР. Галоўным для КПБ у гэтых умовах было не дапусціць утварэння новых палітычных партый. Таму зараджэнне і фарміраванне шматпартыйнасці ў Беларусі праходзіла вельмі складана і супярэчліва. І ўсё ж працэс утварэння палітычных партый і грамадскіх аб'яднанняў у рэспубліцы працягваўся.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Рост грамадскай і палітычнай свядомасці насельніцтва прывёў да ўзнікнення ў 1989 г. грамадска-палітычнага руху Беларускі народны фронт «Адраджэнне» (БНФ). У 1990 г. быў прыняты Закон СССР «Аб грамадскіх аб'яднаннях», які замацаваў права грамадзян на свабоднае аб'яднанне і стварэнне палітычных партый, рухаў. Таму адкрыта супрацьстаяць гэтаму працэсу для КПБ станавілася практычна немагчыма. У 1991 г. адбыўся I з'езд Беларускай сялянскай партыі. У праграмнай заяве партыі адзначалася, што яна ёсць палітычная арганізацыя парламенцкага тыпу, створаная з мэтай абароны палітычных і эканамічных інтарэсаў сялянства. У пачатку 1990-х гг. у Беларусі ўзнікла каля 10 палітычных партый. Сярод іх Беларуская сацыял-дэмакратычная грамада, Аб'яднаная дэмакратычная партыя Беларусі і інш.

Па меры таго як у рэспубліцы складвалася шматпартыйнасць, КПБ страчвала манаполію на ўладу. Яе аўтарытэт у грамадстве хутка падаў, і многія радавыя члены партыі

пачалі выходзіць з яе радоў. Пад уздзеяннем гэтых працэсаў унутры партыі ўзнікла ідэя яе рэфармавання і ператварэння ў партыю парламенцкага тыпу. Аднак вышэйшае партыйнае кіраўніцтва курс на дэмакратызацыю партыі звязвала толькі з прыстасаваннем да новых умоў, каб захаваць камуністычную партыю як сілу, якая павінна стаяць над грамадствам.

Апошняй спробай вярнуць краіну ў даперабудовачны час стаў так званы жнівеньскі путч 1991 г. — спроба дзяржаўнага перавароту. Ён быў арганізаваны групай вышэйшых партыйных і дзяржаўных кіраўнікоў у Маскве ў той час, калі М. С. Гарбачоў знаходзіўся ў адпачынку ў Крыме. Няўдача путчу паскорыла крах КПСС і КПБ. У сувязі з гэтымі падзеямі 25 жніўня 1991 г. Вярхоўны Савет БССР, большасць якога складалі камуністы, прыняў Пастанову «Аб часовым прыпыненні дзейнасці КПСС — КПБ на тэрыторыі Беларусі». Гэтая пастанова дзейнічала да 1993 г. КПБ была забаронена і заканадаўча адхілена ад улады, якая ў поўным аб'ёме перайшла да Вярхоўнага Савета.

Фарміраванне шматпартыйнасці з'явілася буйным крокам на шляху да ўсталявання дэмакратыі ў рэспубліцы. Аднак большасць створаных партый заставаліся невялікімі па сваёй колькасці. Практычна яны ўяўлялі сабой аб'яднанні вузкага кола аднадумцаў, якія не мелі шырокай падтрымкі. Адной з прычын гэтага з'яўлялася непадрыхтаванасць грамадскай свядомасці да ўвядзення шматпартыйнасці.

Перабудова спрыяла актывізацыі дзейнасці прафсаюзаў, перш за ўсё ў абароне інтарэсаў шырокіх мас насельніцтва, а таксама ў фарміраванні дэмакратычнага грамадства. Былі ўведзены новыя прынцыпы аб'яднання прафесійных саюзаў. У 1990 г. была створана Федэрацыя прафсаюзаў Беларусі **(ФПБ)**, якая аб'яднала асноўную частку членаў прафесійных саюзаў Беларусі. Яшчэ адным аб'яднаннем прафсаюзаў стаў Беларускі кангрэс дэмакратычных прафсаюзаў, удзельнікі якога склалі нязначную колькасць членаў прафсаюзаў.

Са стратай камуністычнай партыяй кіруючай ролі ў глыбокім крызісе апынуўся і яе рэзерв — камсамол. Колькасць членаў камсамола ў 1990 г. скарацілася ўдвая. Незразумелым стала і прызначэнне яго ў грамадстве. Дзейнасць камсамола патрабавала рэфармавання.

Кірункі дэмакратызацыі грамадска-палітычнага жыцця БССР у другой палове 1980-х — пачатку 1990-х гг.				
Прынящце курсу на перабудову савецкай палітычнай сістэмы	Правядзенне палітыкі галоснасці	Правядзенне выбараў на альтэрнатыўнай аснове	Фарміраванне шматпартыйнасці	Утварэнне парламенцкай апазіцыі

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Найважнейшымі зменамі ў грамадска-палітычным жыцці БССР у час перабудовы сталі галоснасць, магчымасць рэалізоўваць на справе дэмакратычныя свабоды слова і друку, страта КПБ манаполіі на ўладу і стварэнне шматпартыйнасці, правядзенне выбараў народных дэпутатаў на альтэрнатыўнай аснове і ўзнікненне парламенцкай апазіцыі ў Вярхоўным Савеце БССР, пазбаўленне партыйных органаў дзяржаўных функцый і забеспячэнне ўсеўладдзя Саветаў народных дэпутатаў.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *перабудова, галоснасць, выбары на альтэрнатыўнай аснове, парламенцкая апазіцыя.*

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Пералічыце асноўныя рысы грамадска-палітычнага жыцця ў БССР на мяжы 1980—1990-х гг.
2. Як вы разумееце выраз «манаполія на ўладу»?
3. Чым выбары на альтэрнатыўнай аснове адрозніваюцца ад безальтэрнатыўных?
4. Раскажыце, як ажыццяўляўся пераход да шматпартыйнасці ў Беларусі.
5. Вызначце, чаму камуністычная партыя страціла ўладныя паўнамоцтвы.
6. Складзіце параўнальную табліцу «Асноўныя рысы грамадска-палітычнага жыцця ў БССР»:

Прыкметы для параўнання	Другая палова 1960-х — першая палова 1980-х гг.	Другая палова 1980-х — пачатак 1990-х гг.
Парадак выбараў у органы дзяржаўнай улады		
Роля палітычных партый		

7. Аб чым сведчыла скасаванне шостага артыкула Канстытуцыі БССР 1978 г.?

8. Раскрыйце прычынна-выніковую сувязь паміж наступнымі з'явамі: увядзенне галоснасці → умацаванне дэмакратызацыі.

§ 13. Спробы паскарэння сацыяльна-эканамічнага развіцця БССР у другой палове 1980-х гг.

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, у чым заключаліся прычыны і асноўныя кірункі курсу на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця.

Успомніце

Што ўяўляе сабой экстэнсіўны шлях развіцця гаспадаркі?

Курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця. Перабудова, распачатая ў СССР у 1985 г. як працэс абнаўлення савецкай грамадска-палітычнай сістэмы, была выклікана ў першую чаргу паступовым зніжэннем паказчыкаў сацыяльна-эканамічнага развіцця ў 1970-х — першай палове 1980-х гг. Узнікла пагроза адставання эканомікі ад дасягненняў навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, якая паступова ахоплівала ўсе сферы жыцця грамадства. У той час расла *ценявая эканоміка* — усе віды эканамічнай дзейнасці, якія афіцыйна дзяржавай не кантраляваліся і даходы ад якіх хаваліся ад падаткаабкладан-

ня. Узнікненне ценявой эканомікі сведчыла пра аслабленне дзяржаўнай манаполіі ў эканамічнай галіне.

Далейшае эканамічнае развіццё патрабавала правядзення рэформы. Неабходнасць новай эканамічнай рэформы стала відавочнай. Існавалі два магчымыя шляхі яе правядзення: пераход гаспадаркі да выкарыстання таварна-грашовых адносін або чарговая спроба ўдасканалення тагачаснай каманднa-адміністрацыйнай сістэмы. Партыйнае кіраўніцтва на чале з М. С. Гарбачовым выбрала апошні варыянт. Ён атрымаў назву «курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны». Гэты курс прадугледжваў пераход на *інтэнсіўны шлях* развіцця вытворчасці на аснове павелічэння якасных паказчыкаў за кошт выкарыстання навейшых дасягненняў навукі і тэхнікі, росту прадукцыйнасці працы.

Шляхі развіцця эканомікі БССР		
Экстэнсіўны	за кошт павелічэння паказчыкаў	**Інтэнсіўны**
колькасных		якасных

Рэалізацыя курсу на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця. У адпаведнасці з курсам на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця быў распрацаваны план развіцця народнай гаспадаркі БССР на 1986—1990 гг. Асноўнай задачай стаў пераход ад пераважна адміністрацыйных метадаў кіравання да эканамічных. Але праграма такога пераходу яшчэ не была распрацавана. Планавалася спалучыць адміністрацыйныя метады кіравання «зверху» з самакіраваннем «знізу» на месцах. Для гэтага прадугледжвалася пашырэнне правоў прадпрыемстваў і іх самастойнасці, укараненне гаспадарчага разліку і *самафінансавання*. Пры самафінансаванні прадпрыемства само зарабляе грошы за кошт даходаў ад рэалізацыі сваёй прадукцыі і не мае патрэбы ў дзяржаўным фінансаванні.

Дзякуючы гэтым эканамічным метадам прадпрыемствы атрымалі магчымасць большую частку прыбытку пакідаць у сябе і выкарыстоўваць яе ў сваіх інтарэсах. Пераход прадпрыемстваў да гаспадарчага разліку і самафінансавання садзейнічаў у 1986—1989 гг. росту аб'ёму прамысловай прадукцыі на 27 % і павышэнню прадукцыйнасці працы на 26 %.

Найбольш істотным крокам па рэалізацыі курсу на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця з'явіўся Закон «Аб дзяржаўным прадпрыемстве», які быў прыняты ў 1987 г. Згодна з законам роля цэнтральных міністэрстваў абмяжоўвалася падрыхтоўкай кантрольных лічбаў развіцця і вызначэннем дзяржзаказу. Прадпрыемствы атрымалі большую эканамічную і вытворчую самастойнасць. Прадукцыя, якая выраблялася звыш дзяржзаказу, магла рэалізоўвацца па рыначных цэнах.

Аднак ажыццяўленне гэтага закону замест забеспячэння эфектыўнасці вытворчасці прывяло толькі да разбалансавання сістэмы кіравання ўсім народнагаспадарчым комплексам. Галоўнай прычынай з'явілася тое, што абмежаванне функцый міністэрстваў адбывалася ва ўмовах адсутнасці ў краіне неабходных рынкавых структур, пасрэдніцкіх арганізацый, таварна-сыравінных біржаў. Магчымасць выжыць для прадпрыемства пры такіх умовах — гэта дабіцца як мага большага дзяржзаказу. Так кола замкнулася. Прадпрыемствы самі імкнуліся вярнуцца пад апеку міністэрстваў.

Галоўным дасягненнем эканамічнага развіцця БССР у другой палове 1980-х гг. стала паступовая пераарыентацыя з выпуску тавараў цяжкай прамысловасці (машын, станкоў, абсталявання) на выпуск тавараў лёгкай прамысловасці. Упершыню тавары народнага спажывання па аб'ёме сваёй вытворчасці сталі выпускацца апераджальнымі тэмпамі.

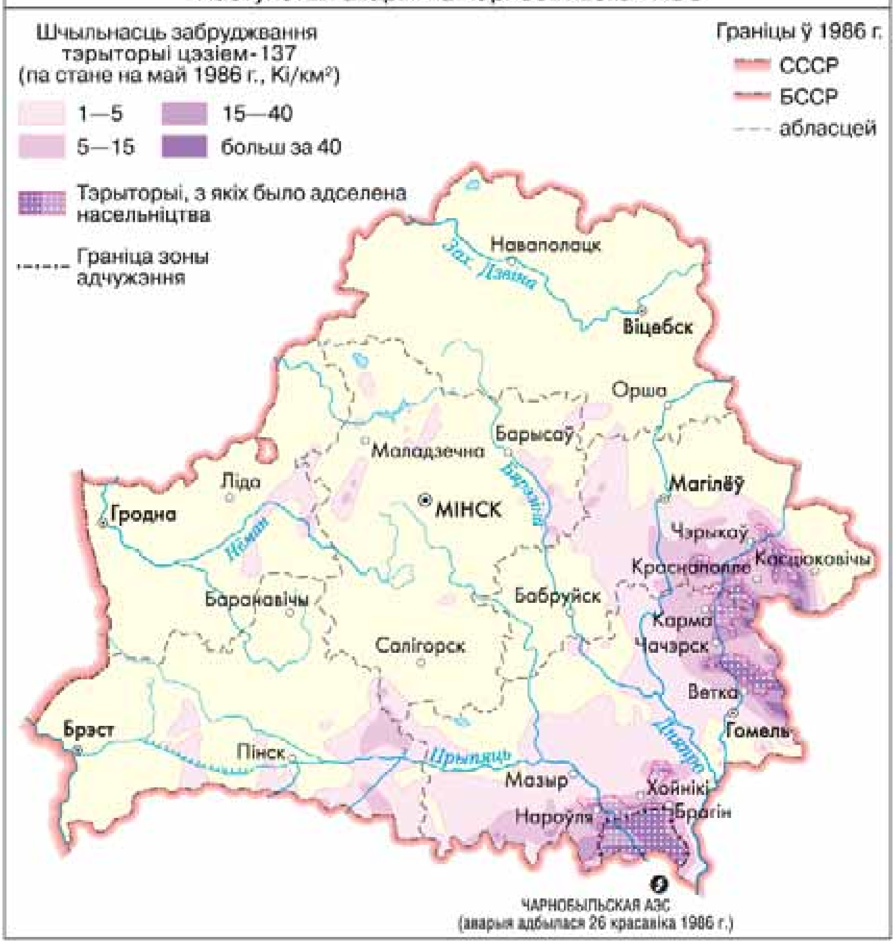
Зробленыя захады не змаглі спыніць пагаршэння сацыяльна-эканамічнага становішча. Яно працягвала абвастрацца. Нарастала *інфляцыя* — абясцэньванне папяровых грошай, гэта значыць падзенне іх пакупной здольнасці ў выніку павышэння цэн на тавары і паслугі. Пошукі шляхоў перабудовы эканамічных адносін у другой палове 1980-х гг. рэальных вынікаў не далі.

Становішча ў сельскай гаспадарцы. Больш марудна ажыццяўляліся пераўтварэнні ў сельскай гаспадарцы. Існавала розніца паміж высокімі цэнамі на прамысловыя тавары і нізкімі дзяржаўнымі закупачнымі цэнамі на сельскагаспадарчую прадукцыю. У выніку калгасы амаль перасталі купляць неабходную тэхніку. Скарацілася выкарыстанне ўгнаенняў. Пачалося падзенне вытворчасці прадуктаў харчавання. Для

забеспячэння імі насельніцтва была ўведзена сістэма талонаў. У гэтых умовах больш настойліва сталі ўзнімацца пытанні аб неабходнасці пераходу да разнастайных формаў гаспадарання на зямлі. У 1990 г. быў прыняты Закон аб уласнасці, які прадугледжваў прыватную, калектыўную і дзяржаўную ўласнасць. У 1991 г. быў прыняты Закон «Аб сялянскай (фермерскай) гаспадарцы». Аднак фермерскіх гаспадарак у Беларусі было створана вельмі мала.

Эканамічнае становішча БССР пагоршылася ў сувязі з аварыяй на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі **26 красавіка 1986 г.**

Наступствы аварыі на Чарнобыльскай АЭС

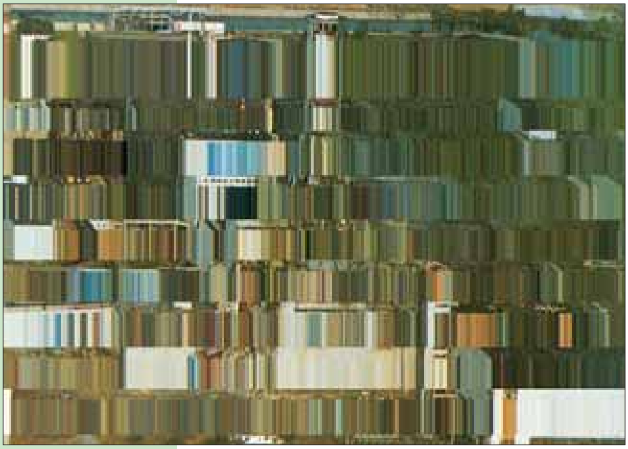

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Чарнобыльская мадонна. Мастак М. Савіцкі. 1986—1990 гг.

Чарнобыльская катастрофа лічыцца самай маштабнай тэхнагеннай катастрофай XX ст. Радыеактыўнаму забруджванню падверглiся 17 еўрапейскiх краін. Асноўны ўдар прыпаў на Беларусь, Украіну, Расію. Аварыя нанесла Беларусі страты, роўныя 32 рэспубліканскім бюджэтам 1985 г. Ад радыеактыўнага забруджвання пацярпела пятая частка тэрыторыі нашай рэспублікі, на якой пражывае больш за 2 млн чалавек, гэта значыць кожны пяты жыхар. З гаспадарчага абароту было выведзена 20 % зямель. Выдаткі на рэалізацыю праграмы па пераадоленні наступстваў аварыі ў 1986—1992 гг. складалі каля 16 % рэспубліканскага бюджэту. Урадам БССР была распрацавана і ў 1989 г. прынята Дзяржаўная праграма пераадолення наступстваў чарнобыльскай катастрофы на 1990—1995 гг. і на перыяд да 2000 г. З забруджаных тэрыторый на новае месца жыхарства было адселена больш за 135 тыс. чалавек. Адсяленне, лячэнне і аздараўленне людзей, стварэнне належных умоў для працы і жыцця на пацярпелых тэрыторыях застаюцца праблемай нацыянальнай эканомікі і ў наш час.

Саркафаг над энергаблокам Чарнобыльскай АЭС

Асноўныя кірункі курсу на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця БССР у другой палове 1980-х гг.
• Спроба інтэнсіфікацыі вытворчасці на аснове выкарыстання дасягненняў НТР
• Забеспячэнне апераджальнага росту вытворчасці прадметаў народнага спажывання
• Перавод прадпрыемстваў на гаспадарчы разлік і самафінансаванне
• Спробы пераходу да разнастайных формаў гаспадарання на зямлі

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. У гады перабудовы пошукі шляхоў развіцця эканомікі БССР падпарадкоўваліся задачы мадэрнізацыі савецкай грамадска-палітычнай сістэмы. Сфера эканамічных адносін, якія складалі сацыялістычную сістэму гаспадарання, павінна была захоўвацца нязменнай. Гэта і стала галоўнай прычынай таго, што курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця спалучаў адміністрацыйна-камандныя і гаспадарчыя метады. Укараняліся гаспадарчы разлік і самафінансаванне. Прадугледжвалася інтэнсіфікацыя вытворчасці на аснове выкарыстання дасягненняў НТР. Былі ўведзены розныя формы ўласнасці. Аднак план развіцця народнай гаспадаркі БССР не ставіў за мэту пераход да рынкавых адносін. У беларускім грамадстве адсутнічалі ўплывовыя сацыяльныя сілы, якія былі б зацікаўлены ў рэфармаванні камандна-адміністрацыйнай сістэмы кіравання эканомікай.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *ценявая эканоміка, інтэнсіўны шлях, самафінансаванне, інфляцыя.*

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Пералічыце мерапрыемствы, звязаныя з ажыццяўленнем курсу на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця БССР у другой палове 1980-х гг.
2. Дайце азначэнні наступных паняццяў: *ценявая эканоміка, інфляцыя.*
3. Параўнайце экстэнсіўны і інтэнсіўны шляхі развіцця эканомікі.

4. Параўнайце гаспадарчы разлік і самафінансаванне.
5. Якімі былі вынікі ажыццяўлення Закона «Аб дзяржаўным прадпрыемстве»?
6. Вызначце, што стала прычынамі ўзнікнення дэфіцыту тавараў народнага спажывання.
7. Да якіх наступстваў прывяло існаванне розніцы паміж цэнамі на прамысловыя тавары і сельскагаспадарчую прадукцыю?
8. Растлумачце, чаму аварыя на Чарнобыльскай АЭС набыла маштаб экалагічнай катастрофы для Беларусі. Выкарыстайце картасхему на с. 85 вучэбнага дапаможніка.
9. Чаму курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця не прынёс жаданых вынікаў?

§ 14. Развіццё адукацыі і навукі ў БССР у другой палове 1950-х — 1980-я гг.

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, якую ролю ў разгортванні НТР у БССР адыграла развіццё адукацыі і навукі.

Успомніце

Якое значэнне мела «культурная рэвалюцыя» ў працэсе станаўлення новага ўкладу жыцця ў БССР у 1920—1930-я гг.?

Развіццё народнай адукацыі. Рост ведаў пра навакольны свет, чалавека, грамадства стаў неабходным для далейшага развіцця БССР ва ўмовах разгортвання навукова-тэхнічнай рэвалюцыі. У працэсе фарміравання індустрыяльнага грамадства значную ролю адыграла агульнаадукацыйная школа. Вялікім дасягненнем стала ўвядзенне з 1958 г. абавязковай 8-гадовай адукацыі. Былі створаны сярэднія агульнаадукацыйныя працоўныя політэхнічныя школы з вытворчым навучаннем. Працавалі школы рабочай і сельскай моладзі, пашыралася прафесійна-тэхнічнае навучанне. З 1959 г. навучальныя ўстановы гэтага тыпу былі пераўтвораны ў прафесійна-тэхнічныя вучылішчы (ПТВ), якія рыхтавалі кваліфікаваных рабочых.

У 1970-х гг. быў завершаны пераход да ўсеагульнай сярэдняй адукацыі моладзі. Дзеля атрымання сярэдняй адукацыі ў 10-гадовай школе, а таксама ў сярэдніх спецыяльных навучальных установах і ПТВ прадоўжылі вучобу 98 % выпускнікоў 8-х класаў. У працэсе набыцця адукацыі вучняў рыхтавалі да ўдзелу ў прадукцыйнай працы. Галоўная роля ў гэтым належала міжшкольным вучэбна-вытворчым камбінатам. Аднак з-за недастатковай аснашчанасці матэрыяльнай базы яны не маглі забяспечыць вучняў ведамі і навыкамі, неабходнымі для свядомага выбару прафесіі. Сярэднюю адукацыю давалі таксама прафесійна-тэхнічныя вучылішчы.

Але якасць адукацыі і ўзровень падрыхтоўкі выпускнікоў сярэдняй школы не заўсёды адпавядалі патрабаванням вытворчасці. У развіцці адукацыі галоўным лічыўся ўсеагульны ахоп моладзі вучобай і атрыманне ёю атэстата сталасці. Павышэнне якасці ўзроўню адукацыі часта было немагчымае з-за недахопу сродкаў для развіцця матэрыяльна-тэхнічнай базы навучання.

Каб падрыхтаваць спецыялістаў для новых галін прамысловасці БССР — радыёфізікі, электронікі, радыётэхнікі і інш., прыём у вышэйшыя і сярэднія спецыяльныя навучальныя ўстановы з 1958 па 1965 г. павялічыўся больш як у 2 разы. Былі адкрыты і новыя навучальныя ўстановы: Магілёўскі машынабудаўнічы інстытут, Віцебскі тэхналагічны інстытут лёгкай прамысловасці, Мінскі радыётэхнічны інстытут, Магілёўскі тэхналагічны інстытут і інш. У наступныя гады колькасць вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў павялічвалася.

Будынак Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Сістэма народнай адукацыі садзейнічала значнаму росту ведаў насельніцтва БССР. Калі ў 1959 г. у рэспубліцы на 1 тыс. чалавек вышэйшую і сярэднюю (поўную і няпоўную) адукацыю мелі 304 чалавекі, то ў 1985 г. — 662. У 1965 г. у краіне дзейнічала 27 вышэйшых навучальных устаноў, у якіх налічвалася каля 100 тыс. студэнтаў, а ў 1990 г. колькасць навучальных устаноў павялічылася да 33, у іх навучалася 188 тыс. студэнтаў. Па гэтым паказчыку з разліку на душу насельніцтва БССР займала адно з першых месцаў сярод савецкіх рэспублік. У 1960—1980-я гг. вялікая ўвага надавалася развіццю фізічнай культуры і спорту (**).

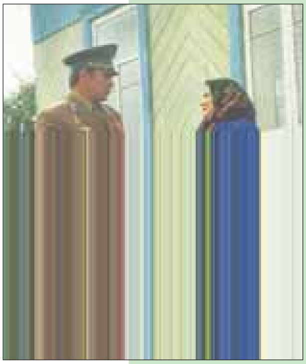
Развіццё беларускай навукі. Беларуская навука развівалася як састаўная частка агульнасаюзнай. Вядучая роля ў яе развіцці належала Акадэміі навук БССР. Па пэўных навуковых кірунках рэспубліка дасягнула вялікіх поспехаў. За распрацоўкі ў галіне матэматыкі, фізікі, электронна-вылічальнай тэхнікі, біялогіі, медыцыны многія беларускія вучоныя сталі лаўрэатамі Ленінскай і Дзяржаўных прэмій СССР і БССР, 12 з іх былі ўдастоены звання Героя Сацыялістычнай Працы. Напрыклад, акадэмік АН БССР М. Я. Мацапура стаў лаўрэатам Ленінскай прэміі за распрацоўку і ўкараненне ў сельскагаспадарчую вытворчасць высокаэфектыўных тэхналогій механізаванага асваення забалочаных зямель і ўборкі бульбы. Званне Героя Сацыялістычнай Працы было прысвоена члену-карэспандэнту АН БССР, выдатнаму хірургу-афтальмолагу, таленавітаму вучонаму ў галіне вочных хвароб Т. В. Бірыч. У хімічнай навуцы найбольш важнымі былі дасягненні ў галіне палімераў, якія з'явіліся асновай для атрымання пластмасы і сінтэтычных валокнаў. У біялогіі асаблівае значэнне мелі адкрыцці ў галінах генетыкі і геннай інжынерыі, якія знайшлі выкарыстанне ў выведзенні новых сартоў сельскагаспадарчых раслін і парод жывёл.

М. А. Барысевіч, прэзідэнт АН БССР у 1969—1987 гг.

Ва ўмовах навукова-тэхнічнай рэвалюцыі вырашальнае значэнне набыло ўкараненне навуковых адкрыццяў. Яно

садзейнічала павышэнню прадукцыйнасці і паляпшэнню ўмоў працы, якасці прадукцыі. У БССР хуткімі тэмпамі ішло развіццё радыёэлектронікі і інтэгральнай мікраэлектронікі, вылічальнай тэхнікі. На прадпрыемствах быў наладжаны выпуск станкоў асабліва высокай дакладнасці.

У. В. Кавалёнак з маці

Беларусы Пётр Клімук і Уладзімір Кавалёнак сталі лётчыкамі-касманаўтамі СССР. Яны ўнеслі вялікі ўклад у асваенне космасу. Кожны з іх здзейсніў па тры касмічныя палёты.

Аднак укараненне навуковых распрацовак у вытворчасць у савецкім грамадстве сутыкалася з пэўнымі цяжкасцямі. У 1980-я гг. ва ўмовах замаруджвання тэмпаў сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны знізілася і эфектыўнасць навукі. У сувязі са скарачэннем расходаў на яе развіццё краіна пачала губляць ранейшыя пазіцыі ў галінах касмічных распрацовак, тэлебачання, камп’ютэраў, робататэхнікі.

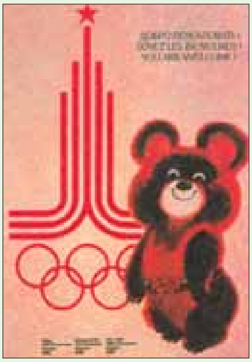
Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Тое, што сярэдзіна 1950-х — 1980-я гг. былі даволі супярэчлівым перыядам у гісторыі Беларусі, не магло не адбіцца і на развіцці адукацыі і навукі. Заўсёды выйграе тая краіна, якая не шкадуе сродкаў на адукацыю. Узровень развіцця адукацыі ў БССР адпавядаў патрабаванням індустрыяльнага грамадства. Была створана і дзейнічала сістэма прафесійна-тэхнічнага навучання. Пераход да ўсеагульнай васьмігадовай, а затым і сярэдняй адукацыі ў БССР з’явіўся важнай умовай паспяховага вырашэння праблемы падрыхтоўкі кваліфікаваных кадраў. БССР стала краінай поўнай пісьменнасці. І ўсё ж фінансаванне адукацыі заставалася недастатковым. Станаўленне індустрыяльнага грамадства ў БССР ва ўмовах разгортвання НТР патрабавала павелічэння ролі навукі, якая ператварылася ў сродак развіцця грамадства. Аднак укараненне навуковых распрацовак у вытворчасць заставалася складанай справай.

П. І. Клімук з маці

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

Культурна-гістарычнае асяроддзе

Плакат XXII летніх Алімпійскіх гульняў 1980 г. у Маскве

** Значны ўклад у развіццё савецкага спорту ўнеслі беларускія спартсмены, якімі і сёння ганарыцца наша краіна. З 1956 г., калі беларусамі была заваявана першая алімпійская ўзнагарода, і да 2006 г. 60 беларускіх спартсменаў заваявалі званне алімпійскіх чэмпіёнаў, атрымаўшы 71 залаты медаль. Сярэбранымі прызёрамі алімпіяд сталі 54 атлеты, а 67 маюць бронзавыя ўзнагароды. Чатырохразовымі алімпійскімі чэмпіёнамі станавіліся на трох алімпіядах фехтавальшчыкі В. Сідзяк і А. Бялова. Тройчы ўздымаўся на найвышэйшую прыступку алімпійскага п'едэстала чэмпіён XVIII, XIX, XX Алімпійскіх гульняў па вольнай барацьбе, неаднаразовы чэмпіён свету і СССР А. Мядзведзь. Ён прызнаны лепшым барцом вольнага стылю XX ст. і ўдастоены спецыяльнага прыза ЮНЕСКА «За высакароднасць у спорце». «Цудам з коскамі» называлі балельшчыкі беларускую гімнастку Вольгу Корбут — чэмпіёнку XX і XXI Алімпійскіх гульняў, якая ў 1972 г. была прызнана лепшай спартсменкай свету. Пяціразовай пераможцай у гімнастыцы на XXII Алімпійскіх гульнях стала Нэлі Кім.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Прывядзіце прыклады распрацовак беларускіх вучоных, якія сведчылі пра ўкараненне ў вытворчасць дасягненняў НТР.
2. Які ўклад унеслі беларусы ў асваенне касмічнай прасторы?
3. Якую ролю ў станаўленні індустрыяльнага грамадства адыграла стварэнне ПТВ?
4. Дакажыце, што адукацыйны ўзровень насельніцтва БССР у 1980-я гг. быў даволі высокім. Пры адказе выкарыстайце картасхемы на с. 52 і 68 вучэбнага дапаможніка.

5. Як вы лічыце, ці былі ў БССР забяспечаны патрэбы ў спецыялістах для новых галін прамысловасці?

6. Раскрыйце прычынна-выніковую сувязь паміж разгортваннем НТР і стварэннем сярэдніх агульнаадукацыйных політэхнічных школ з вытворчым навучаннем.

7. Падрыхтуйце паведамленні аб дасягненнях беларускіх спартсменаў.

§ 15. Беларуская літаратура і яе ўплыў на грамадска-палітычнае жыццё ў другой палове 1950-х — 1980-я гг.

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, як умовы развіцця культуры паўплывалі на адлюстраванне ў творчасці беларускіх пісьменнікаў гістарычнага мінулага нашай краіны і тагачаснай рэчаіснасці.

Успомніце

Што патрабаваў ад дзеячаў літаратуры метад сацыялістычнага рэалізму?

Развіццё беларускай літаратуры. Пераадоленне наступстваў сталінізму і частковая дэмакратызацыя грамадска-палітычнага жыцця сталі найбольш істотнай з'явай у культурным жыцці БССР у гады «адлігі» (другая палова 1950-х — першая палова 1960-х гг.). У БССР былі рэабілітаваны такія вядомыя дзеячы культуры, як У. Галубок, Ц. Гартны, М. Гарэцкі і інш. Аднак рэабілітацыя вялася выбарачна.

Умовы развіцця культуры ў другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. характарызаваліся ўплывам КПБ на фарміраванне асноўных кірункаў развіцця. Крытыкаваліся творы, у якіх адзначаліся новыя рэалістычныя падыходы да асэнсавання і паказу грамадскіх працэсаў. Партыйныя органы імкнуліся зарыентаваць дзеячаў культуры на праслаўленне вялікіх здзяйсненняў Савецкай краіны і вырашэнне задачы пабудовы камунізму.

У адпаведнасці з метадам сацыялістычнага рэалізму савецкая рэчаіснасць разглядалася як найвышэйшае дасягненне чалавецтва. У цэнтры ўвагі літаратараў знаходзілася новая гістарычная супольнасць людзей — савецкі народ. Гэтыя абставіны абумовілі недастатковую ўвагу да адлюстравання ў літаратуры нацыянальна-культурных асаблівасцей беларускага народа.

Перабудова другой паловы 1980-х гг. аказала станоўчы ўплыў на ўсе бакі культурнага жыцця краіны, садзейнічала паступоваму змякчэнню адміністрацыйна-камандных метадаў. У галіне літаратуры і мастацтва надышоў час адноснай творчай свабоды. Дзеячы беларускай літаратуры атрымалі магчымасць праяўляць свой талент. Сваёй першаснай задачай яны лічылі выхаванне гуманістычных адносін да чалавека, сцвярджэнне велічы чалавека-працаўніка. Пафас чалавечнасці напаўняў амаль усе творы беларускіх пісьменнікаў. Паглыбленне ва ўнутраны, духоўны свет чалавека стала найважнейшым дасягненнем беларускай літаратуры.

Паглыбленне ў беларускай літаратуры тэмы Вялікай Айчыннай вайны. Для беларускіх пісьменнікаў тэма Вялікай Айчыннай вайны стала вызначальнай на дзесяцігоддзі. У мастацкіх творах гэта тэма разглядалася як выпрабаванне чалавека ў цяжкіх ваенных умовах, яго годнасці, адданасці гуманістычным ідэалам. Гэта найбольш ярка ўвасобілася ў раманах І. Чыгрынава «Плач перапёлкі», «Апраўданне крыві», І. Навуменкі «Сасна пры дарозе», «Вецер у соснах», «Сорак трэці». Сярод твораў беларускай літаратуры, прысвечаных ваеннай тэме, — дылогія А. Адамовіча «Партызаны» і «Хатынская аповесць», дакументальная кніга «Я з вогненнай вёскі...» (разам з Я. Брылём і У. Калеснікам).

І. Навуменка

Значнае месца займае Вялікая Айчынная вайна ў творчасці В. Быкава, народнага пісьменніка Беларусі, Героя Сацыялістычнай Працы, лаўрэата Ленінскай прэміі. Кнігі Быкава напоўнены верай у вялікія духоўныя магчымасці чалавека, яны служаць выхаванню патрыёта сваёй Радзімы, свайго народа. Пісьменнік асу-

Кадр з кінафільма «Знак бяды». 1986 г.

джае хлусню, здрадніцтва. У яго творах паказаны звычайны савецкі чалавек ва ўмовах вайны, для якога штодзённы гераізм стаў нормай паводзін, перадумовай перамогі над ворагам. Паказ суровай ваеннай праўды не заўсёды супадаў з яе афіцыйнымі ацэнкамі.

У першай палове 1960-х гг. выйшла кніга Быкава «Жураўліны крык», аповесці «Здрада», «Трэцяя ракета». У канцы 1960-х гг. Быкаў у аповесцях «Круглянскі мост», «Сотнікаў», «Абеліск» звярнуўся да тэмы партызанскай і падпольнай барацьбы беларускага народа. У 1970—1980-я гг. з'явіліся творы «Дажыць да світання», «Пайсці і не вярнуцца», «Знак бяды».

Па творах В. Быкава пастаўлены кінафільмы («Трэцяя ракета», «Альпійская балада», «Дажыць да світання», «Воўчая зграя», «Абеліск» і інш.); опера «Сцежкаю жыцця». В. Быкаву прысвечаны фільм В. Дашука «Узыходжанне». Кнігі пісьменніка надрукаваны на 35 мовах свету, а іх агульны тыраж склаў звыш 3 млн экзэмпляраў.

Новае асэнсаванне ваенных падзей, аналіз псіхалогіі простага салдата, набліжэнне да праўды жыцця характэрны і для творчасці вядомага беларускага пісьменніка Янкі Брыля. Ён адным з першых у рамане «Птушкі і гнёзды» ўвёў у беларускую ваенную прозу тэму духоўных каштоўнасцей і праблему выбару паводзін чалавека на вайне, у цяжкіх умовах.

І. Мележ

Адлюстраванне ў беларускай літаратуры сувязі сучаснасці з гістарычным мінулым. Дасягненнем у творчасці беларускіх пісьменнікаў стала тое, што яны імкнуліся адлюстроўваць падзеі тагачаснага жыцця ва ўзаемасувязі з гістарычным мінулым і перспектывамі будучага развіцця рэспублікі.

У шэрагу твораў знайшлі мастацкае ўвасабленне шматлікія гістарычныя падзеі. У іх ліку раманы Івана Мележа «Людзі на балоце», «Подых навальніцы», «Завеі, снежань», якія склалі трылогію «Палеская хроніка». У гэтых творах пісьменнік паказаў лёс беларускага сялянства ў 1920—1930-я гг. на Палессі. Трылогія з'яўляецца гімнам беларускаму народу і роздумам над яго гісторыяй.

Падзеяй у беларускай літаратуры гэтага часу стаў выхад цэлага шэрагу твораў ***У. Караткевіча***.

Для пісьменніка характэрна рамантычнае, фальклорналегендарнае асэнсаванне мінуўшчыны. Ён планаваў напісаць трылогію, прысвечаную падзеям 1863—1864 гг. Але паспеў стварыць толькі першы раман «Каласы пад сярпом тваім». Тэме паўстання прысвечана героіка-рамантычная драма «Кастусь Каліноўскі». Аповесць «Дзікае паляванне караля Стаха», створаная ў жанры гістарычнага дэтэктыва, апісвае падзеі 1880-х гг. у адным з куткоў Беларусі.

Гістарычная тэматыка адлюстравана ў рамане «Хрыстос прызямліўся ў Гародні». Асновай для напісання паслужыў запіс хронікі Вялікага княства Літоўскага аб з'яўленні

Гістарычны партрэт

У. С. Караткевіч **(1930—1984).** Уладзімір Сямёнавіч Караткевіч — беларускі пісьменнік, перакладчык, кінасцэнарыст. Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя І. Мележа, Дзяржаўнай прэміі БССР імя Я. Коласа. Працаваў настаўнікам. Друкавацца пачаў з 1955 г. Свае творы прысвяціў айчыннай гісторыі, раскрыў багаты духоўны свет герояў і звязаў іх асабісты лёс з лёсам Бацькаўшчыны.

Гістарычны партрэт

І. П. Шамякін **(1921—2004).** Іван Пятровіч Шамякін — беларускі празаік, драматург, публіцыст, грамадскі дзеяч, народны пісьменнік Беларусі, акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Герой Сацыялістычнай Працы. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны.

ў XVI ст. чалавека, які прысвоіў сабе імя Хрыста. Гэты раман — філасофскі роздум аб прызначэнні чалавека на Зямлі. У дэтэктыўным жанры быў створаны раман «Чорны замак Альшанскі», за які пісьменнік быў удастоены Дзяржаўнай прэміі БССР. Раман адлюстроўвае непарыўную сувязь паміж гістарычным мінулым і сучаснасцю. Пачуццём любові да Радзімы і павагі да яе гісторыі напоўнены нарыс «Зямля пад белымі крыламі». У. Караткевіч з'яўляецца аўтарам п'ес «Званы Віцебска», «Маці ўрагану» і інш. Творы пісьменніка перакладзены на рускую, украінскую, латышскую і іншыя замежныя мовы свету.

Асабліва плённа працаваў у галіне літаратуры ***І. Шамякін***. Літаратурную дзейнасць пачаў у 1941 г. з нарысаў і вершаў. У рамане «Крыніцы» сцвярджаюцца актыўныя адносіны чалавека да свету, паэтызуецца грамадзянская непрымірымасць да праяў кансерватызму. У кнізе «Трывожнае шчасце» лёс герояў Пятра Шапятовіча і Сашы Траянавай асацыіруецца з лёсам усяго пакалення, якое прайшло праз цяжкія выпрабаванні вайны, змагаючыся з ворагам на франтах, у партызанскіх атрадах, і якое ў цяжкіх пасляваенных умовах актыўна ўдзельнічала ў аднаўленні народнай гаспадаркі.

Раман «Сэрца на далоні» ўзнімае важныя праблемы грамадскага жыцця: выхаванне моладзі, станаўленне чалавека як асобы. Раман «Снежныя зімы» вызначаецца глыбінёй мастацкага асэнсавання складаных грамадскіх працэсаў сучаснасці. Праблемы Чарнобыля раскрыты ў рамане «Злая зорка». Шэраг твораў пісьменніка прысвечаны гісторыка-рэвалюцыйным падзеям. Гэта аповесць «Браняпоезд „Таварыш Ленін“», раман «Петраград — Брэст».

Творы І. Шамякіна перакладзены на многія замежныя мовы. Яго імя прысвоена Мазырскаму дзяржаўнаму педагагічнаму універсітэту.

Далейшы ўздым беларускай паэзіі. Духоўнае абнаўленне адбылося ў беларускай паэзіі. Адлюстраванне агульначалавечых каштоўнасцей праз асабістыя перажыванні герояў стала адной з яе галоўных тэм. Асабліва ярка яно праявілася ў творчасці народнага паэта Беларусі Петруся Броўкі. Вяршынным дасягненнем творчасці паэта сталі зборнікі «Пахне чабор», «Далёка ад дому», «А дні ідуць...» і інш. Ён быў удастоены Дзяржаўнай прэміі БССР за паэму «Заўсёды з Леніным», а таксама за ўдзел у выданні Беларускай Савецкай Энцыклапедыі. Талент народнага паэта Беларусі Максіма Танка з найбольшай сілай выявіўся ў зборніках вершаў «Нарачанскія сосны», «Прайсці праз вернасць» і інш. Адной з самых яскравых паэтычных зорак Беларусі XX ст. стаў Пімен Панчанка. Яго зборнікі «Пры святле маланак», «Маўклівая малітва» прысвечаны змаганню за годнасць чалавечай асобы, за нашу нацыянальную самасвядомасць, мову і культуру.

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Беларускія пісьменнікі, распрацоўваючы тэму Вялікай Айчыннай вайны ва ўмовах дэмакратызацыі тагачаснага грамадска-палітычнага жыцця, пашырылі рамкі метаду сацыялістычнага рэалізму. Яны ўнеслі вялікі ўклад у адлюстраванне суровай праўды вайны, маральных прынцыпаў, якіх прытрымліваліся на фронце і ў тыле. Пісьменнікаў цікавіла сувязь сучаснасці з мінулым і будучым. Гісторыя разглядалася імі як аснова для выхавання павагі да чалавека і асэнсавання яго жыццёвага лёсу, для фарміравання ў чытачоў любові да Радзімы. У творах, прысвечаных жыццю беларускай вёскі і яе праблемам, каштоўнасці сацыялістычнага грамадства, якія адлюстроўваліся ў асабістых перакананнях герояў, усё больш саступалі месца агульначалавечым.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Назавіце прозвішчы народных паэтаў Беларусі.
2. Якім чынам умовы грамадска-палітычнага жыцця паўплывалі на развіццё беларускай літаратуры?

3. Раскажыце пра творчасць І. Мележа і І. Шамякіна. Пры падрыхтоўцы да адказу выкарыстайце матэрыял § 5.

4. Вызначце асаблівасці асвятлення падзей Вялікай Айчыннай вайны ў творчасці В. Быкава.

5. Назавіце асаблівасці адлюстравання гістарычных падзей у творах У. Караткевіча.

6. Прывядзіце прыклады твораў беларускай літаратуры другой паловы 1960-х — першай паловы 1980-х гг., у якіх адлюстравана сувязь з гістарычным мінулым беларускага народа.

7. Папрацуйце па метадзе ключавога слова са зместам абзаца, які пачынаецца радком «Умовы развіцця культуры ў другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. ...».

§ 16. Тэатральнае, музычнае і выяўленчае мастацтва ў другой палове 1950-х — 1980-я гг.

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, як адлюстравана ў творах беларускага мастацтва памяць аб гістарычных асобах і падзеях, у тым ліку Вялікай Айчыннай вайне.

Успомніце

Пералічыце прозвішчы найбольш вядомых у першае пасляваеннае дзесяцігоддзе артыстаў тэатра, кампазітараў, мастакоў.

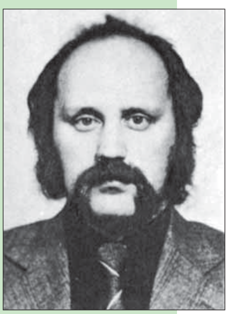
Тэатральнае мастацтва ў БССР. Дэмакратызацыя грамадскага жыцця, якая адбылася ў гады «адлігі», спрыяла пераарыентацыі ўвагі дзеячаў культуры на асвятленне маральных праблем і ўнутранага свету чалавека. Набыў вядомасць як пачынальнік новага этапу ў развіцці беларускай сатырычнай камедыі Андрэй Макаёнак. Вялікую цікавасць у гледачоў выклікалі яго камедыі «Святая прастата», «Лявоніха на арбіце». Ён стаў лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі БССР за п’есу «Трыбунал» і камедыю «Таблетку пад язык».

У 1970—1980-я гг. належнае месца ў рэпертуары беларускіх тэатраў заняла нацыянальная тэматыка. Як і раней, вядучым

быў Беларускі дзяржаўны акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы. Найбольш значнымі работамі купалаўцаў сталі спектаклі па п'есах І. Чыгрынава «Плач перапёлкі», А. Дударава «Радавыя». У гэтых творах аўтары паказалі не толькі гераізм людзей у гады Вялікай Айчыннай вайны, але і тое, якой цаной была заваявана перамога. У Беларускім дзяржаўным акадэмічным тэатры імя Якуба Коласа ў Віцебску былі пастаўлены спектаклі «Снежныя зімы» паводле рамана І. Шамякіна, «Званы Віцебска» паводле п'есы У. Караткевіча. У Дзяржаўным рускім драматычным тэатры БССР імя М. Горкага ажыццёўлены пастаноўкі «Вяртанне ў Хатынь» паводле аповесці А. Адамовіча, «Пайсці і не вярнуцца» паводле аповесці В. Быкава і інш.

Музычнае мастацтва. У беларускай музычнай культуры адбываўся пераход ад павярхоўнага да больш глыбокага адлюстравання духоўнага жыцця грамадства, яго патрабаванняў і інтарэсаў. У 1955 г. быў зацверджаны Дзяржаўны гімн БССР (**). Кампазітар Анатоль Багатыроў на аснове народнай песеннасці стварыў арыгінальную шматчасткавую кампазіцыю «Беларускія песні», за якую атрымаў Дзяржаўную прэмію БССР.

Аляксей Туранкоў напісаў оперу «Яснае світанне», прысвечаную тэме ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. У Дзяржаўным тэатры музычнай камедыі БССР, які адкрыўся ў 1971 г. у Мінску, была пастаўлена першая беларуская аперэта «Паўлінка» Юрыя Семянякі. Яму належыць опера «Зорка Венера», прысвечаная жыццю і творчасці М. Багдановіча. Яна, як і опера Дзмітрыя Смольскага «Францыск Скарына», унесла свой уклад у нацыянальна-культурнае адраджэнне беларускага грамадства.

У. Мулявін

Сярод твораў на гістарычную тэматыку — музыка беларускага кампазітара Яўгена Глебава да кінафільма «Трэцяя ракета», балет «Альпійская балада» па аднайменных аповесцях В. Быкава, балет «Выбранніца» па матывах паэм Я. Купалы.

Станаўленню песеннай творчасці ў рэспубліцы садзейнічаў вакальна-інструментальны ансамбль «Песняры» пад кіраўніцтвам Уладзіміра Мулявіна. Шырокай папулярнасцю карысталіся апрацоўкі бе-

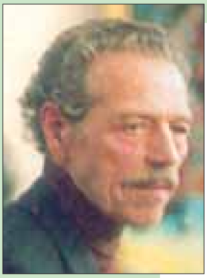
ларускімі кампазітарамі народных песень, якія абуджалі пачуццё гонару за Бацькаўшчыну. Не меншую вядомасць мае ансамбль «Сябры». Яго мастацкім кіраўніком і вядучым салістам стаў Анатоль Ярмоленка, выканаўца многіх знакамітых песень беларускіх кампазітараў. Сярод іх «Майскі вальс» Ігара Лучанка, «Вы шуміце, бярозы» Эдуарда Ханка. Шырокаму колу беларускіх слухачоў вядомы імёны спевакоў В. Вуячыча, Я. Еўдакімава, Л. Барткевіча, Т. Раеўскай і інш.

Партызанская мадонна. Мастак М. Савіцкі. 1967 г.

Беларускія жывапіс, кіно, скульптура. Развіццё выяўленчага мастацтва было звязана са станаўленнем прафесіяналізму вялікай групы мастакоў. Яны паступова пераходзілі да філасофскага асэнсавання гістарычных падзей, адлюстраваных у іх творчасці. Тэма партызанскай барацьбы супраць нямецка-фашысцкіх захопнікаў стала вызначальнай у творчасці ***М. Савіцкага.***

М. А. Савіцкі — удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, быў вязнем фашысцкіх канцлагераў. Жахі фашысцкай няволі адлюстраваны ў яго славутым цыкле карцін «Лічбы на сэрцы». У карцінах «Партызанская мадонна» і «Партызанская мадонна (Мінская)» створаны ясны і прывабны вобраз маладой маці, поўнай надзеі, спачування, цярплівасці. Тэме працы прысвечаны карціны «Ураджай», «Сказ пра хлеб» і інш.

Гістарычны партрэт

М. А. Савіцкі **(нарадзіўся ў 1922 г.).** Міхаіл Андрэевіч Савіцкі — беларускі жывапісец, народны мастак Беларусі, першы кавалер ордэна Францыска Скарыны. За свае творы мастак удастоены Дзяржаўных прэмій СССР і БССР. У 2006 г. яму прысвоена званне Героя Беларусі.

Дзвіна. Мастак Л. Шчамялёў. 1985 г.

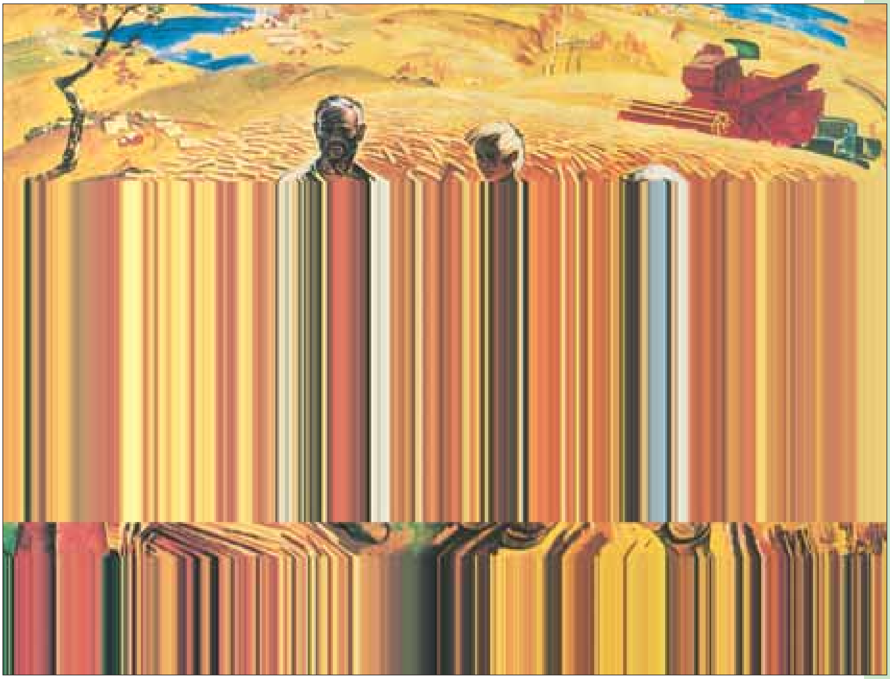
У 1990-я гг. у творчасці мастака знайшла адлюстраванне чарнобыльская трагедыя. Ім створаны цыкл карцін, прысвечаных гэтай тэме, у тым ліку «Чарнобыльская мадонна», «Чорная быль». За больш як 65-гадовую творчую дзейнасць мастак стварыў калекцыю патрыятычных твораў, якія сталі гонарам беларускай культуры.

Сваімі творамі мастакі папоўнілі культурны фонд Беларусі. Карціны Леаніда Шчамялёва «Навала. 22 чэрвеня 1941 года», «Першы дзень міру», «Край мой Міншчына» — гэта ўвасабленне памяці пра гераічнае мінулае краіны і адлюстраванне сучаснасці. Надзвычайнай разнастайнасцю вызначаюцца палотны мастака Мая Данцыга. Ён аўтар шэрагу карцін, на якіх паказана будаўніцтва Салігорска. Многія з яго палотнаў прысвечаны Мінску.

З'явілася новае пакаленне мастакоў, якія адлюстроўвалі культурна-гістарычную спадчыну Беларусі. Уладзімір Басалыга стварыў серыю графічных твораў «Помнікі дойлідства Беларусі». З імем Фелікса Янушкевіча звязана паглыбленая распрацоўка гістарычнай тэматыкі. Ён — стваральнік карцін,

прысвечаных К. Каліноўскаму. Мастак Аляксей Марачкін — аўтар партрэтаў Рагнеды, Вітаўта, М. Гусоўскага, Ф. Скарыны, Я. Драздовіча і інш.

Шырокай папулярнасцю ў гледачоў карысталіся фільмы кінастудыі «Беларусьфільм». У сярэдзіне 1950—1960-х гг. на экранах з'явіліся такія вядомыя мастацкія кінастужкі, як «Зялёныя агні» (рэжысёры С. Сплашноў і І. Шульман), «Міколка-паравоз» і «Дзяўчынка шукае бацьку» (рэжысёр Л. Голуб) і інш. У кінафільме «Гадзіннік спыніўся апоўначы» рэжысёра М. Фігуроўскага расказваецца пра аперацыю падпольшчыкаў па ліквідацыі фашысцкага гаўляйтэра Кубэ. Дакументальныя стужкі ўяўлялі сабой фільмы-нарысы пра герояў Вялікай Айчыннай вайны: «Дачка партыі» — прысвечаны гераічнай дзейнасці В. Харужай, «Бацька Мінай» — М. П. Шмырова, «Марат Казей» — Марата Казея і інш. У 1970—1980-я гг. студыя «Беларусьфільм» кожны год выпускала на экраны да 70 мастацкіх, дакументальных і навукова-папулярных фільмаў. Сярод іх гіс-

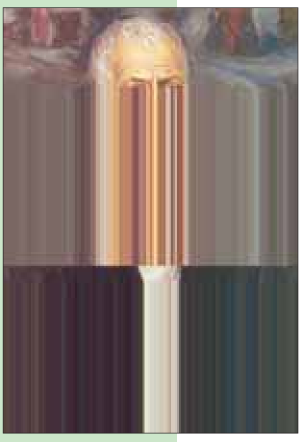

Спадчына. Мастак М. Данцыг. 1973 г.

торыка-рэвалюцыйныя фільмы «Крушэнне імперыі» (рэжысёр У. Корш-Саблін) і «Масква — Генуя» (рэжысёр А. Спешнеў пры ўдзеле У. Корш-Сабліна і П. Арманда), фільм пра сучаснасць «Белыя Росы» (рэжысёр І. Дабралюбаў), шматсерыйны тэлефільм «Дзяржаўная граніца» (рэжысёры В. Нікіфараў і Б. Сцяпанаў). Паводле трылогіі І. Мележа «Палеская хроніка» рэжысёр В. Тураў стварыў кінаэпапею з дзвюх стужак «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы» і шматсерыйны тэлефільм. Яго кінастужка «Праз могілкі», знятая ў 1964 г., па рашэнні ЮНЕСКА ў 1994 г. аднесена да 100 лепшых фільмаў свету.

Плённа працавалі беларускія скульптары. Тэма Вялікай Айчыннай вайны стала галоўнай у творчасці Анатоля Анікейчыка. Подзвігу беларускіх партызан прысвечаны створаны ім мемарыяльны комплекс «Прарыў» ва Ушацкім раёне. Уражвае яго скульптурны комплекс «Праклён фашызму» на месцы спаленай вёскі Шунеўка Докшыцкага раёна. Анікейчык — аўтар вялікай колькасці скульптурных партрэтаў, у тым ліку П. М. Машэрава. Разам з Л. Гумілеўскім і А. Заспіцкім ён стварыў помнік Я. Купалу ў Мінску.

Сусветна вядомым стаў адкрыты ў 1969 г. мемарыяльны архітэктурна-скульптурны ансамбль на ўшанаванне памяці ахвяр фашызму «Хатынь», створаны сумесна з групай архітэктараў скульптарам Сяргеем Селіханавым. Мастацкай выразнасцю вызначаюцца мемарыяльныя комплексы «Брэсцкая крэпасць-герой», «Курган Славы Савецкай Арміі — вызваліцельніцы Беларусі» пад Мінскам, мемарыяльны комплекс савецка-польскай баявой садружнасці ў в. Леніна Горацкага раёна.

Віктар Тураў. Мастак М. Савіцкі. 1988 г.

Падзеяй у мастацкім жыцці Беларусі стала адкрыццё ў 1975 г. у Жодзіне Манумента ў гонар маці-патрыёткі Настассі Фамінічны Купрыянавай і яе пяці сыноў, якія ўдзельнічалі ў барацьбе з ворагам у гады Вялікай Айчыннай вайны. Аўтары манумента — скульптары А. Заспіцкі, І. Міско, М. Рыжанкоў.

Гарэльефы на Мануменце Перамогі.
Скульптары А. Бембель, А. Глебаў, С. Селіханаў,
З. Азгур, С. Салтыкоў, С. Адашкевіч

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. У цэнтры ўвагі дзеячаў беларускага мастацтва доўгі час знаходзілася новая гістарычная супольнасць людзей — савецкі народ. Згодна з патрабаваннямі метаду сацыялістычнага рэалізму прадстаўнікі культуры павінны былі паказваць у сваіх творах здзяйсненні Савецкай краіны на шляху будаўніцтва камунізму. Дэмакратызацыя грамадска-палітычнага жыцця ў гады «адлігі» і перабудовы стварыла спрыяльныя ўмовы для адлюстравання творчай інтэлігенцыяй маральных праблем і ўнутранага свету чалавека-воіна і чалавека-працаўніка. Гераізм беларускага народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны і цана перамогі над ворагам сталі сюжэтамі твораў мастацтва. Патрыятызм беларускага народа ў гады ваеннага ліхалецця і жыццёвыя лёсы нашых далёкіх продкаў сталі асновай гістарычнай тэматыкі. Пры гэтым асаблівая ўвага надавалася адлюстраванню нацыянальна-культурных асаблівасцей беларускага народа і захаванню культурна-гістарычнай спадчыны.

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

Культурна-гістарычнае асяроддзе

** У 1955 г. быў зацверджаны Дзяржаўны гімн БССР. Гімн з'яўляецца ўрачыстай песняй і афіцыйнай музычнай эмблемай дзяржавы. Упершыню ён прагучаў у Дзяржаўным акадэмічным тэатры оперы і балета. Аўтарамі гімна былі паэт М. Клімковіч і кампазітар Н. Сакалоўскі. Іх патрыятычная песня «Мы — беларусы» прысвячалася дружбе беларускага народа з Расіяй:

Мы — беларусы, з братняю Руссю
Разам шукалі к шчасцю дарог.
У бітвах за волю, у бітвах за долю
З ёй здабылі мы сцяг перамог.

Нас аб'яднала Леніна імя,
Партыя к шчасцю вядзе нас у паход.
Партыі слава! Слава Радзіме!
Слава табе, беларускі народ!

Варта адзначыць, што даволі доўга БССР не мела свайго Дзяржаўнага гімна. У 1943 г. быў зацверджаны Гімн СССР. У пасляваенныя гады ён гучаў і на тэрыторыі Беларусі як сімвал яднання розных народаў у шматнацыянальнай дзяржаве. Песня «Мы — беларусы» сярод іншых музычных твораў удзельнічала ў конкурсе на стварэнне Дзяржаўнага гімна БССР. Пасля адпаведнай перапрацоўкі яна была прадстаўлена Вярхоўнаму Савету БССР і зацверджана ў якасці гімна. Дадзены гімн існаваў да 1991 г.

Вызначце, якія асаблівасці гістарычнага шляху беларускага народа і грамадска-палітычнага жыцця краіны ўвасобіў Дзяржаўны гімн БССР.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Запоўніце табліцу «Творы беларускага мастацтва, прысвечаныя падзеям Вялікай Айчыннай вайны»:

Тэатр	Жывапіс	Кіно	Скульптура

2. Пералічыце творы беларускага мастацтва, звязаныя з адраджэннем культурна-гістарычнай спадчыны беларускага народа.
3. Назавіце прозвішча мастака, творчасць якога адлюстроўвае працэс урбанізацыі ў БССР.
4. Дайце характарыстыку творчасці М. Савіцкага.
5. Падрыхтуйце паведамленні пра прадстаўнікоў песеннай творчасці ў БССР у 1970—1980-я гг.
6. Раскажыце пра творчасць кінастудыі «Беларусьфільм» у 1970—1980-я гг.
7. Распрацуйце сцэнарый тэатральнай пастаноўкі на тэму «Ад прадзедаў спакон вякоў нам засталася спадчына».
8. Падрыхтуйце паведамленні пра вашых землякоў — дзеячаў культуры Беларусі.

§ 17. Вынікі развіцця БССР па шляху ўсталявання індустрыяльнага грамадства

ПАЎТОРНА-АБАГУЛЬНЯЮЧЫ ЎРОК

Знайдзіце і растлумачце ключавыя словы:

- у вытрымцы з даклада П. М. Машэрава на нечарговай дзявятай сесіі Вярхоўнага Савета БССР 13 красавіка 1978 г.:

  «...працаўнікі гарадоў і вёсак праяўлялі высокую актыўнасць, сапраўдную зацікаўленасць у тым, каб Асноўны Закон БССР абвяшчаў і замацоўваў усе найбольш істотныя і важныя бакі нашых дасягненняў і заваёў у братняй сям'і савецкіх народаў, забяспечваў новыя магчымасці для эканамічнага і сацыяльнага прагрэсу рэспублікі... Вялікае задавальненне ў рабочых, калгаснікаў, інтэлігенцыі рэспублікі выклікалі артыкулы праекта Канстытуцыі, дзе сфармуляваны асноўныя правы і свабоды грамадзян. У выступленнях падкрэслівалася вялікая важнасць канстытуцыйнага замацавання правоў на ахову здароўя, на жыллё, на карыстанне дасягненнямі культуры, свабоды навуковай, тэхнічнай і мастацкай творчасці...»;

- у вытрымцы з Указа Прэзідэнта СССР М. С. Гарбачова ад 13 жніўня 1990 г.:

  «Цяжкай спадчынай мінулага з'явіліся масавыя рэпрэсіі, самавольства і беззаконнасць, якія чыніліся сталінскім кіраўніцтвам... Выказваючы прынцыповае асуджэнне масавых рэпрэсій, лічачы іх несумяшчальнымі з нормамі цывілізацыі... пастанаўляю: 1. Прызнаць незаконнымі, якія пярэчаць асноўным грамадзянскім і сацыяльна-эканамічным правам чалавека рэпрэсіі, што праводзіліся ў адносінах да сялян у перыяд калектывізацыі, а таксама ў адносінах усіх іншых грамадзян па палітычных, сацыяльных, нацыянальных, рэлігійных і іншых матывах у 20—50-х гадах, і цалкам аднавіць правы гэтых грамадзян».

Параўнайце:

- грамадска-палітычнае жыццё ў БССР у гады «адлігі» і ў другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг.;

- вынікі і сутнасць экстэнсіўнага і інтэнсіўнага шляхоў развіцця эканомікі БССР у другой палове 1960-х — 1980-я гг.;
- унутрыпалітычныя ўмовы развіцця беларускай літаратуры і мастацтва ў другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. і ў другой палове 1980-х гг.

Прывядзіце гістарычныя факты, якія адлюстроўваюць:

- працэс дэмакратызацыі грамадска-палітычнага жыцця ў БССР у гады «адлігі»;
- індустрыяльнае развіццё БССР у другой палове 1950-х — 1980-я гг.;
- ажыццяўленне ў БССР курсу на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця ў другой палове 1980-х гг.;
- павышэнне адукацыйнага ўзроўню насельніцтва БССР у другой палове 1950-х — 1980-я гг.;
- асэнсаванне падзей Вялікай Айчыннай вайны ў творах беларускіх пісьменнікаў.

Раскрыйце прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі, з'явамі, працэсамі:

- XX з'езд КПСС → дэсталінізацыя грамадска-палітычнага жыцця ў БССР у сярэдзіне 1950-х — сярэдзіне 1960-х гг.;
- правядзенне хімізацыі сельскай гаспадаркі і меліярацыі ў БССР → ускладненне экалагічных праблем;
- пераважнае развіццё цяжкай прамысловасці і ВПК → існаванне дэфіцыту тавараў народнага спажывання;
- індустрыяльнае развіццё БССР → арганізацыя сістэмы прафесійна-тэхнічнага навучання;
- кіруючая роля КПБ → рэалізацыя прынцыпу сацыялістычнага рэалізму ў беларускай літаратуры і мастацтве.

Дакажыце, што:

- палітыка перабудовы садзейнічала дэмакратызацыі грамадска-палітычнага жыцця ў БССР у другой палове 1980-х гг.;
- экстэнсіўны шлях развіцця пераважаў у эканамічным развіцці БССР у другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг.;

- урбанізацыя была адной з прыкмет сацыяльна-эканамічнага развіцця БССР у 1960—1980-я гг.;
- у развіцці сельскай гаспадаркі БССР у другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг. выконваліся ўказанні кіруючых органаў па масавым вырошчванні пэўных відаў сельскагаспадарчых культур, і нярэдка без уліку прыродна-кліматычных умоў;
- матэрыяльны дабрабыт насельніцтва БССР у 1960—1980-я гг. палепшыўся ў параўнанні з папярэднім перыядам развіцця;
- прадстаўнікі культуры садзейнічалі захаванню і адраджэнню культурна-гістарычнай спадчыны Беларусі.

Рашыце гістарычныя задачы:

- Насельніцтва БССР у другой палове 1960-х — першай палове 1980-х гг. прыхільна ставілася да палітыкі КПБ, актыўна і свядома ўдзельнічала ў грамадска-палітычным жыцці краіны. Якія фактары забяспечвалі станоўчы імідж камуністычнай партыі сярод насельніцтва БССР?
- Перабудова прывяла да значных перамен у грамадска-палітычным жыцці БССР, звязаных з дэмакратызацыяй. Аднак у выніку супрацьлегласці і непаслядоўнасці палітыкі перабудовы адбылося абвастрэнне крызісу ва ўсіх сферах жыцця савецкага грамадства. Ці прадугледжвала перабудова пазбаўленне КПБ манаполіі на ўладу і забеспячэнне ўсеўладдзя Саветаў народных дэпутатаў? Вызначце, што першапачаткова прадугледжвалася зрабіць у выніку дадзенай палітыкі — часткова рэфармаваць савецкую палітычную сістэму ці карэнным чынам перабудаваць савецкі грамадскі лад.
- Эканоміка БССР з'яўлялася арганічнай часткай адзінага народнагаспадарчага комплексу СССР. Якую ролю адыгрывалі ва ўнутрысаюзнай гаспадарчай спецыялізацыі машынабудаўнічая, нафтаперапрацоўчая, здабываючая галіны прамысловасці БССР? Пры адказе выкарыстайце матэрыял па сусветнай гісторыі.
- Эканамічная рэформа 1965 г. прадугледжвала пашырэнне самастойнасці прамысловых прадпрыемстваў, у прыват-

насці, увядзенне на прадпрыемствах гаспадарчага разліку і іх права распараджацца часткай свайго прыбытку. Адначасова ва ўмовах цэнтралізаванай эканомікі захоўваліся паўнамоцтвы міністэрстваў, напрыклад, вызначэнне імі абавязковых планавых паказчыкаў, звязаных з выпускам прадпрыемствамі прадукцыі і яе рэалізацыяй. Да пачатку 1970-х гг. рэформа фактычна перастала дзейнічаць. Растлумачце, чаму поспех рэформы быў непрацяглым.

- Расходная частка дзяржаўнага бюджэту БССР прадугледжвала фінансаванне сельскагаспадарчай вытворчасці. Дзяржава пастаянна павышала закупачныя цэны на мяса, малако, збожжа. Прадаваліся ж гэтыя прадукты гарадскім жыхарам па вельмі нізкай цане. Вызначце, да якіх наступстваў магло прывесці такое становішча. Растлумачце, за кошт чаго пакрывалася розніца паміж высокай закупачнай і нізкай цаной пры продажы сельскагаспадарчай прадукцыі.

Вызначце ролю гістарычных асоб і дзеячаў культуры:

- К. Т. Мазурава ў дэмакратызацыі ўнутрыпартыйнага жыцця Камуністычнай партыі Беларусі;
- П. М. Машэрава ва ўтварэнні індустрыяльнага патэнцыялу БССР;
- К. П. Арлоўскага ў арганізацыі калгаснай вытворчасці і развіцці сельскай гаспадаркі БССР;
- В. Быкава ў асвятленні характара чалавека на вайне;
- І. Мележа ў раскрыцці ў літаратуры гістарычных лёсаў беларусаў;
- У. Караткевіча ў развіцці гістарычнага жанру ў беларускай літаратуры;
- М. Савіцкага ў мастацкім адлюстраванні подзвігу савецкіх людзей і партызанскага руху на тэрыторыі БССР у гады Вялікай Айчыннай вайны.

Падрыхтуйце паведамленне па адной з наступных тэм:

- Індустрыяльнае развіццё БССР ва ўмовах навукова-тэхнічнай рэвалюцыі: асаблівасці і вынікі.

- Дэмакратызацыя грамадска-палітычнага жыцця ў БССР: ад дэсталінізацыі да перабудовы.
- Беларускія «афганцы»: выкананне інтэрнацыянальнага доўгу і канстытуцыйнага абавязку перад Радзімай.
- Асвятленне ўнутранага свету чалавека і яго паводзін у творах беларускай літаратуры і мастацтва.
- Беларуская літаратура і мастацтва ў другой палове 1950-х — 1980-я гг.: сувязь сучаснасці з гістарычнай мінуўшчынай.

Раздзел III

Рэспубліка Беларусь у 1991—2005 гг.: утварэнне і развіццё

§ 18. Абвяшчэнне і ўмацаванне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь. На шляху да стабілізацыі

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

27 ліпеня 1990 г.	Прыняцце Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР
25 жніўня 1991 г.	Наданне статусу канстытуцыйнага закона Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР
19 верасня 1991 г.	Зацвярджэнне новай назвы нашай краіны — Рэспубліка Беларусь — і яе дзяржаўных сімвалаў
8 снежня 1991 г.	Спыненне існавання СССР. Стварэнне Садружнасці Незалежных Дзяржаў
10 снежня 1991 г.	Вярхоўны Савет Беларусі дэнансаваў Дагавор аб утварэнні СССР ад 30 снежня 1922 г. і ратыфікаваў Пагадненне аб стварэнні СНД
15 сакавіка 1994 г.	Прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь — Дзень Канстытуцыі
1994 г.	Абранне першым Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі
1995 г.	Рэспубліканскі рэферэндум па пытаннях дзяржаўнага статусу беларускай і рускай моў, новай дзяржаўнай сімволікі (герба і сцяга), эканамічнай інтэграцыі з Расіяй, правоў Прэзідэнта
1996, 2001, 2006 гг.	Прыняцце планаў сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на першым, другім, трэцім Усебеларускіх народных сходах
2 красавіка 1996 г.	Падпісанне Дагавора аб стварэнні Супольніцтва Рэспублікі Беларусь і Расійскай Федэрацыі.

24 лістапада 1996 г.	Прыняцце на рэспубліканскім рэферэндуме новай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі. Перанясенне Дня Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дня Рэспублікі) з 27 на 3 ліпеня
2 красавіка 1997 г.	Утварэнне Саюза Беларусі і Расіі. Абвяшчэнне 2 красавіка Днём яднання народаў Беларусі і Расіі
Снежань 1999 г.	Падпісанне Беларуссю і Расіяй Дагавора аб стварэнні Саюзнай дзяржавы
2001 г.	Абранне Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі
2004 г.	Прыняцце на рэспубліканскім рэферэндуме паправак у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь, звязаных з парадкам правядзення выбараў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь
2006 г.	Абранне Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі

У другой палове 1980-х гг. працэс перабудовы дапоўніўся нечакана для ўлады ўзнікненнем і развіццём на абшарах СССР моцных нацыянальных рухаў. Гэта паскорыла выспяванне і афармленне ў рэспубліцы ідэі суверэнітэту — палітычнай незалежнасці і самастойнасці дзяржавы ва ўнутранай і знешняй палітыцы, якая не дапускае замежнага ўмяшання. Пачаткам рэалізацыі гэтай ідэі стала прыняцце Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР і наданне ёй канстытуцыйнага статусу. Большасць насельніцтва БССР заставаліся прыхільнікамі захавання СССР, перабудаванага на дэмакратычных асновах. Тым не менш незавершанасць працэсу дэмакратызацыі ў палітычнай галіне, пэўнае адставанне ў навукова-тэхнічным развіцці, немагчымасць рэфармавання цэнтралізаванай планавай эканомікі, падзенне прэстыжу камуністычнай партыі ў грамадстве прывялі ў рэшце рэшт да спынення ў 1991 г. існавання СССР. На постсавецкай прасторы ўзнікла Садружнасць Незалежных Дзяржаў (СНД).

Для пераадолення крызісу, выкліканага распадам СССР, неабходна было вызначыцца з выбарам мадэлі будучага гра-

мадскага і эканамічнага развіцця нашай краіны — Рэспублікі Беларусь. У такіх умовах патрэбны былі моцная ўлада і палітычная воля кіраўніцтва. Увядзенне ў Рэспубліцы Беларусь у 1994 г. інстытута прэзідэнцтва паклала пачатак новаму этапу развіцця нашай краіны. Перад Прэзідэнтам як кіраўніком дзяржавы паўстала задача распрацаваць і рэалізаваць праграму вываду краіны з крызісу. На мяжы XX і XXI стст. гэта задача стала лёсавызначальнай для Беларусі.

У першай палове 1990-х гг. на першым месцы стаяла праблема ўзаемаадносін паміж выканаўчай, заканадаўчай і судовай галінамі ўлады. Гэта праблема была звязана з ажыццяўленнем прынцыпу падзелу ўлад, які разам з прынцыпам вяршэнства законаў — абавязковым выкананнем усімі дзяржаўнымі органамі і службовымі асобамі законаў, а таксама роўнасцю ўсіх людзей перад законам і рэалізацыяй іх правоў і свабод — складае прыкметы прававой дзяржавы. Згодна з Канстытуцыяй 1994 г. Рэспубліка Беларусь была абвешчана прававой дзяржавай. Наспела неабходнасць дакладнага вызначэння функцый Прэзідэнта, Урада і Парламента.

З мэтай забеспячэння будаўніцтва ў Рэспубліцы Беларусь прававой дзяржавы і дзейснага функцыянавання ўсіх галін улады **24 лістапада 1996 г.** быў праведзены рэспубліканскі рэферэндум. На ім народ як адзіная крыніца ўлады ў Рэспубліцы Беларусь выказаўся за прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі. Згодна з новай рэдакцыяй Канстытуцыі Кіраўніком дзяржавы з’яўляецца Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь. Прадстаўнічы і заканадаўчы орган ула-

На плошчы Незалежнасці ў Мінску ў час святкавання Дня Рэспублікі

ды — Парламент — Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь. Выканаўчую ўладу ў нашай краіне ажыццяўляе Урад — Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь. Судовая ўлада належыць судам розных узроўняў.

Пасля распаду СССР кожная былая саюзная рэспубліка стала незалежнай краінай са сваёй нацыянальнай грашовай сістэмай і павінна была шукаць свой выхад з эканамічнага крызісу пачатку 1990-х гг. У Беларусі былі распрацаваны праграмы пераходу ад каманднa-адміністрацыйнай сістэмы кіравання народнай гаспадаркай да рынeчнай эканомікі. Былі ўведзены рыначныя цэны на пераважную большасць тавараў і паслуг, дазволена арэнда і індывідуальная працоўная дзейнасць; адбылося станаўленне прадпрымальніцкіх, банкаўскіх і камерцыйных структур, а таксама пачалася прыватызацыя — раздзяржаўленне, перадача часткі аб'ектаў з дзяржаўнай формы ўласнасці ў прыватную.

У працэсе вызначэння шляхоў сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі пад кіраўніцтвам Прэзідэнта была абрана мадэль сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі. Яна ўлічвае таварна-грашовыя рыначныя адносіны і неабходнасць захавання дзяржаўнага рэгулявання з мэтай абароны інтарэсаў насельніцтва. Асноўныя кірункі сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь у 1996—2000 гг. і на перыяд 2001—2005 гг. былі абмеркаваны на першым і другім Усебеларускіх народных сходах. Пры рэалізацыі гэтай мадэлі выбар быў зроблены на карысць дзяржаўнага рэгулявання. Вызначальным стаў улік сацыяльна-эканамічных і геапалітычных асаблівасцей Беларусі, якія склаліся на тэрыторыі рэспублікі ў савецкі перыяд, а таксама вопыту рэфармавання эканомікі ў краінах Усходняй Еўропы і СНД.

Рэспубліка Беларусь прызнана міжнародным супольніцтвам як суверэнная дзяржава, якая ўдзельнічала ў стварэнні Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. Наша рэспубліка абвясціла пра свой бяз'ядзерны статус, вывела са сваёй тэрыторыі ядзерную зброю. Беларусь імкнецца падтрымліваць бяспеку ў Еўропе, стаць нейтральнай дзяржавай. Знешнепалітычны курс краіны характарызуецца няўдзелам у ваенных групоўках і ва ўзброеных канфліктах. Рэспубліка Беларусь праводзіць шматвектарны знешнепалітычны курс ва ўмовах глабалізацыі — працэсу

складвання сусветнага рынку капіталаў, тавараў, паслуг, інфармацыі, устанаўлення ўзаемасувязей паміж рознымі краінамі ў эканамічнай, палітычнай, культурнай галінах.

Асаблівая ўвага надаецца ўмацаванню адносін Беларусі з краінамі Садружнасці Незалежных Дзяржаў, і перш за ўсё інтэграцыі з Расіяй. Зблізжэнне Беларусі і Расіі ў эканамічнай і палітычнай галіне стала неабходным пасля знікнення з палітычнай карты свету СССР і разбурэння былых народнагаспадарчых сувязей. Пра паглыбленне працэсу інтэграцыі Беларусі і Расіі сведчыць падпісанне ў **снежні 1999 г.** Дагавора аб стварэнні Саюзнай дзяржавы.

Шлях да пераўладкавання жыцця ў краіне няпросты. Ён патрабуе згуртаванасці і агульных намаганняў улады і народа. Пры гэтым гаворка ідзе не аб вяртанні да былога аднадумства, а пра тое, каб кожны зразумеў, што стабільнае жыццё і шчасце кожнага — у стабільным развіцці і шчасці Радзімы. Нездарма лозунгам, з якім выступіў Прэзідэнт, стаў наступны: «За моцную квітнеючую Беларусь». Выбар, звязаны з надзеяй на лепшае жыццё, беларускі народ зрабіў на рэспубліканскім рэферэндуме 2004 г. Кожны грамадзянін нашай рэспублікі мае права выбару сваёй будучыні ў працэсе выспявання перадумоў пераходу ад індустрыяльнага да інфармацыйнага грамадства. Гэта грамадства, у якім у выніку ўкаранення дасягненняў навукова-тэхнічнай рэвалюцыі ў вытворчасць змяняецца характар працы. Большасць людзей у такім грамадстве займаюцца інфармацыйнай дзейнасцю. Вядучую ролю набываюць сродкі масавай інфармацыі.

Этапы развіцця Рэспублікі Беларусь у 1991—2005 гг.

1991—1995 гг.	1996—2005 гг.
Афармленне суверэнітэту Рэспублікі Беларусь. Прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. Спробы пераадолення крызісных з'яў, выкліканых распадам СССР	Прыняцце новай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэспубліканскім рэферэндуме 1996 г.; рэспубліканскі рэферэндум 2004 г. аб парадку правядзення выбараў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Станаўленне і рэалізацыя мадэлі сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі

Кірункі развіцця Рэспублікі Беларусь у 1991—2005 гг.

Сацыяльна-эканамічнае развіццё	Грамадска-палітычнае жыццё	Знешнепалітычны курс
Увядзенне рыначных цэн, дазвол арэнды і індывідуальнай працоўнай дзейнасці, пачатак прыватызацыі. Распрацоўка мадэлі сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі. Паступовае фарміраванне передумоў для пераходу ад індустрыяльнага грамадства да інфармацыйнага	Прыпыненне існавання СССР і стварэнне СНД. Выспяванне ідэі дзяржаўнага суверэнітэту і абвяшчэнне суверэннай Рэспублікі Беларусь. Фарміраванне інстытута прэзідэнцтва. Паступовае станаўленне прававой дзяржавы і рэалізацыя прынцыпаў падзелу ўлад і вяршэнства закону	Абвяшчэнне Рэспублікі Беларусь бяз'ядзернай зонай і нейтральнай дзяржавай. Падтрыманне працэсу бяспекі ў Еўропе. Умацаванне адносін Беларусі з краінамі СНД і далёкага замежжа. Развіццё працэсу інтэграцыі Беларусі і Расіі

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Пералічыце прыкметы прававой дзяржавы.
2. Калі адбылося ўвядзенне інстытута прэзідэнцтва ў Рэспубліцы Беларусь?
3. Якія элементы спалучае ў сабе мадэль сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі?
4. Назавіце этапы станаўлення суверэннай Рэспублікі Беларусь.
5. Ахарактарызуйце асноўныя кірункі сацыяльна-эканамічнага развіцця, грамадска-палітычнага жыцця, знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь у 1991—2005 гг.
6. Пералічыце асноўныя знешнепалітычныя прынцыпы суверэннай Рэспублікі Беларусь.
7. У чым заключаецца сэнс лозунга «За моцную квітнеючую Беларусь» і як ён можа быць рэалізаваны?
8. Якой вам як грамадзянам Рэспублікі Беларусь бачыцца будучыня нашай дзяржавы?

§ 19. Станаўленне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, у чым заключалася афармленне дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.

Успомніце

Калі быў створаны СССР?

Рух за дзяржаўны суверэнітэт. Пераход у другой палове 1980-х гг. да перабудовы грамадства на дэмакратычных асновах і паступовае аслабленне саюзнай улады абумовілі неабходнасць вырашэння нацыянальнай праблемы. Пакуль улада СССР заставалася моцнай, нацыянальнае пытанне лічылася вырашаным. Рэспублікі, згодна з Канстытуцыяй СССР, абвяшчаліся раўнапраўнымі і незалежнымі. Аднак іх рэальная незалежнасць адсутнічала. На самай справе яны знаходзіліся ў поўным падначаленні саюзнай уладзе і цэнтральным партыйным органам.

Ва ўмовах наспявання крызісных з’яў актывізаваўся рух за атрыманне саюзнымі рэспублікамі рэальнага *суверэнітэту* — палітычнай незалежнасці і самастойнасці дзяржавы ва ўнутранай і знешняй палітыцы.

Узмацненне руху за незалежнасць саюзных рэспублік садзейнічала актыўнай падтрымцы ідэі суверэнітэту ў Беларусі.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Ужо ў 1990 г. Літва, Эстонія і Латвія прынялі законы аб аднаўленні дзяржаўнай незалежнасці. У гэтым жа годзе Вярхоўны Савет Грузіі першым скасаваў Дагавор ад 30 снежня 1922 г. паміж БССР, УССР, РСФСР і ЗСФСР (Закаўказскай Сацыялістычнай Федэратыўнай Савецкай Рэспублікай) аб стварэнні СССР. 12 чэрвеня 1990 г. была прынята Дэкларацыя аб суверэнітэце РСФСР. Услед за Расіяй на працягу некалькіх месяцаў дэкларацыі аб суверэнітэце прынялі Узбекістан, Малдова, Украіна, Туркменія, Арменія, Таджыкістан, Казахстан.

27 ліпеня 1990 г. Вярхоўны Савет БССР прыняў Дэкларацыю аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. У ёй БССР абвяшчалася суверэннай дзяржавай (**). Дата прыняцця гэтай Дэкларацыі была абвешчана Днём Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Днём Рэспублікі).

Паміж дзевяццю рэспублікамі СССР вяліся перагаворы аб прыняцці новага Саюзнага дагавора. Беларусь была адной з найбольш актыўных прыхільніц гэтага дагавора. Ідэю захавання СССР на аснове заключэння новага Саюзнага дагавора падтрымала і большасць насельніцтва СССР. У сакавіку 1991 г. на *рэферэндуме* — усенародным галасаванні — 76,4 % ад колькасці грамадзян СССР, што прымалі ўдзел у выбарах, выказаліся за захаванне Саюза. У БССР за захаванне Саюза ССР прагаласавала 82,7 % насельніцтва.

ГІСТАРЫЧНЫ ДАКУМЕНТ

З улікам вынікаў рэферэндуму Вярхоўны Савет БССР прыняў пастанову «Аб канцэпцыі Саюзнага дагавора», у якой прадугледжвалася: «1. Прызнаць мэтазгодным уваходжанне Беларускай ССР у склад Саюза ССР з улікам пераўтварэння яго ў сапраўды дэмакратычную прававую дзяржаву, заснаваную на добраахвотным аб’яднанні раўнапраўных саюзных рэспублік.
2. Лічыць неабходным удзел Беларускай ССР у падрыхтоўцы Саюзнага дагавора».

За дзень да падпісання гэтага дагавора, 19 жніўня 1991 г., у Маскве часткай кіраўніцтва КПСС і краіны было арганізавана выступленне — дзяржаўны пераварот. Яго мэтай было захаванне СССР і адхіленне ад улады М. С. Гарбачова. Выступленне правалілася.

Шлях да Белавежскага пагаднення. Пасля жнівеньскіх падзей працэс афармлення суверэнітэту рэспублікі значна паскорыўся. **25 жніўня 1991 г.** быў прыняты Закон «Аб наданні статусу канстытуцыйнага закона Дэкларацыі Вярхоўнага Савета БССР аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі». На наступны дзень, 26 жніўня, Вярхоўны Савет БССР прыняў Закон «Аб забеспячэнні палітыч-

най і эканамічнай самастойнасці БССР». З гэтага часу прамое ўмяшанне саюзнай улады ў дзейнасць рэспублікі спынілася. **19 верасня 1991 г.** Вярхоўны Савет прыняў рашэнне аб змене назвы Беларускай ССР на Рэспубліку Беларусь, а ў скарочаным варыянце — Беларусь.

18 кастрычніка 1991 г. быў прыняты Закон «Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь». *Грамадзянства* — прававая прыналежнасць асобы да дзяржавы — стала неад'емнай часткай дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

8 снежня 1991 г. кіраўнікі Расійскай Федэрацыі — Б. Ельцын, Украіны — Л. Краўчук і Беларусі — С. Шушкевіч абвясцілі на сустрэчы ў Белавежскай пушчы: «Саюз ССР як суб'ект міжнароднага права і геапалітычная рэальнасць спыняе сваё існаванне». Адначасова адбылося падпісанне Пагаднення аб стварэнні Садружнасці Незалежных Дзяржаў (СНД). Вярхоўны Савет Беларусі **10 снежня 1991 г.** прыняў пастанову, якая скасавала Дагавор аб утварэнні СССР ад 30 снежня 1922 г., і ратыфікаваў Пагадненне аб стварэнні СНД.

Пагадненне аб стварэнні СНД было зацверджана Вярхоўнымі Саветамі Расійскай Федэрацыі, Украіны і Беларусі. Заснавальнікі СНД запрасілі іншыя рэспублікі былога СССР уступіць у Садружнасць. У выніку ў яе склад увайшлі 12 краін. Цэнтрам СНД была вызначана сталіца Беларусі горад Мінск.

ПУНКТ ГЛЕДЖАННЯ

Скасаванне СССР і ўзнікненне СНД былі ўспрынятыя ў грамадстве неадназначна. З аднаго боку, распад СССР прывёў да падзення ўзроўню жыцця насельніцтва і да шматлікіх нацыянальных канфліктаў у рэгіёнах былога СССР. З другога боку, ён садзейнічаў афармленню незалежнасці рэспублік.
Распад СССР і стварэнне СНД спарадзілі ў розных грамадскіх колах жорсткія спрэчкі аб тым, «хто вінаваты».
Адзінага погляду ў гэтым пытанні няма. На лёсе кожнага грамадзяніна гэтая падзея адбілася па-рознаму.

Прыняцце Канстытуцыі і ўвядзенне пасады Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Важнае значэнне для замацавання суверэнітэту рэспублікі мела прыняцце Вярхоўным Саветам 15 сакавіка 1994 г. Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. Рэспубліка Беларусь была абвешчана унітарнай дэмакратычнай сацыяльнай прававой дзяржавай. *Унітарная дзяржава* — гэта форма дзяржаўнага ўтварэння, пры якой тэрыторыя дзяржавы не мае ў сваім складзе федэратыўных адзінак (рэспублік, штатаў і да т. п.), а падзяляецца на адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі (вобласці, губерні, раёны і да т. п.). У дэмакратычнай дзяржаве забяспечваюцца правы чалавека, а адзіная крыніца дзяржаўнай улады — народ. Гэтае палажэнне занатавана ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. У сацыяльнай дзяржаве галоўным з'яўляецца стварэнне ўмоў для свабоднага і годнага развіцця асобы. *Прававая дзяржава* — гэта дзяржава, дзе рэалізуецца прынцып падзелу ўлад на заканадаўчую і выканаўчую, якія ўзаемна кантралююцца, і незалежную судовую. У прававой дзяржаве існуе таксама прынцып вяршэнства законаў, абавязковае іх выкананне ўсімі дзяржаўнымі органамі і службовымі асобамі, роўнасць усіх людзей перад законам, забеспячэнне правоў і свабод грамадзян.

Этапы афармлення дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі
• Прыняцце Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі — 27 ліпеня 1990 г.
• Наданне статусу канстытуцыйнага закона Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР — 25 жніўня 1991 г.
• Прыняцце Закона «Аб забеспячэнні палітычнай і эканамічнай самастойнасці БССР» — 26 жніўня 1991 г.
• Зацвярджэнне назвы нашай дзяржавы — Рэспубліка Беларусь — і яе сімвалаў — 19 верасня 1991 г.
• Прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь — 15 сакавіка 1994 г.

Згодна з Канстытуцыяй, якая заснавана на прынцыпе падзелу ўлад: заканадаўчай, выканаўчай і судовай, — Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь з'яўляўся найвышэйшым прадстаўнічым пастаянна дзеючым і адзіным заканадаўчым органам дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь. Кіраўніком

Гістарычны партрэт

А. Р. Лукашэнка **(нарадзіўся ў 1954 г.).** Аляксандр Рыгоравіч Лукашэнка — Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь. Нарадзіўся 30 жніўня 1954 г. у гарадскім пасёлку Копысь Аршанскага раёна. Скончыў гістарычны факультэт Магілёўскага педінстытута, Беларускую сельскагаспадарчую акадэмію. Праходзіў тэрміновую службу ў пагранічных войсках і ва Узброеных Сілах СССР. Працаваў на камсамольскай і партыйнай рабоце, на адказных пасадах у аграпрамысловым комплексе. У 1990—1994 гг. — дэпутат Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. З 1994 г. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь. Паслядоўна прытрымліваецца курсу эканамічнага і сацыяльнага развіцця краіны з мэтай умацавання беларускай дзяржаўнасці і паляпшэння дабрабыту народа. Ініцыятар стварэння Саюзнай дзяржавы Беларусі і Расіі. У 2001 і 2006 гг. быў абраны Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь на чарговы тэрмін.

дзяржавы і выканаўчай улады стаў Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь. Яго паўнамоцтвы ўключалі найважнейшыя пытанні жыццядзейнасці краіны: ахову суверэнітэту, нацыянальнай бяспекі і тэрытарыяльнай цэласнасці Рэспублікі Беларусь, забеспячэнне палітычнай і эканамічнай стабільнасці, захаванне правоў і свабод грамадзян. **У 1994 г.** першым Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь быў выбраны ***А. Р. Лукашэнка***.

Дзяржаўная сімволіка. Вярхоўны Савет Беларускай ССР 19 верасня 1991 г. у выніку галасавання зацвердзіў Дзяржаўны герб «Пагоня» і сцяг з трыма бела-чырвона-белымі гарызантальнымі паласамі. Аднак многія жыхары Беларусі выказвалі незадавальненне адносна такой сімволікі па прычыне таго, што яна ўжывалася са згоды акупацыйных улад на захопленай нямецка-фашысцкімі войскамі тэрыторыі Беларусі ў час Вялікай Айчыннай вайны. Па ініцыятыве Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь на рэспубліканскі рэферэндум 14 мая 1995 г. было вынесена пытанне: «Ці падтрымліваеце Вы прапанову аб устанаўленні новых Дзяржаўнага сцяга і Дзяржаўна-

Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь

Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь

га герба Рэспублікі Беларусь?» 3,6 млн (75 %) выбаршчыкаў выказаліся ў падтрымку дадзенай прапановы. Быў прыняты новы Дзяржаўны герб. У ім, як і ў папярэднім гербе БССР, захаваліся снапы каласоў, якія абрамляюцца чырвонай стужкай. У цэнтры замест сярпа і молата знаходзіцца абрыс Рэспублікі Беларусь у промнях сонца, замест назвы БССР — Рэспубліка Беларусь. Новы сцяг уяўляе сабой палотнішча з дзвюма гарызантальнымі чырвона-зялёнымі палосамі і размешчаным злева беларускім арнаментам чырвонага колеру на белым фоне.

Штогод у другую нядзелю мая ў нашай краіне адзначаецца Дзень Дзяржаўнага сцяга і Дзяржаўнага герба. 9 мая разам з Дзяржаўным сцягам узнімаецца чырвоны сцяг — сцяг Пе-

Ваенны парад у Дзень Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дзень Рэспублікі). 3 ліпеня 1997 г.

Ордэн Францыска Скарыны

Ордэн Айчыны 1-й ступені

Медаль Героя Беларусі

рамогі над нямецка-фашысцкімі захопнікамі ў Вялікай Айчыннай вайне.

У 1995 г. былі зацверджаны дзяржаўныя ўзнагароды Рэспублікі Беларусь, у тым ліку палажэнні аб званні Героя Беларусі, ордэнах Айчыны, Францыска Скарыны. Першым Героем Беларусі стаў у 1996 г. ваенны лётчык Уладзімір Карват. Цаной уласнага жыцця ён адвёў палаючы самалёт убок ад в. Вялікае Гацішча Баранавіцкага раёна і выратаваў жыцці многіх людзей. За мужнасць і гераізм, праяўленыя пры выкананні воінскага абавязку, падпалкоўнік У. М. Карват удастоены (пасмяротна) вышэйшай ступені адзнакі Рэспублікі Беларусь. Яна прысвойваецца за выключныя заслугі перад дзяржавай і грамадствам, звязаныя з подзвігам, здзейсненым у імя свабоды, незалежнасці і росквіту Беларусі. Гэта як воінская, так і працоўная ўзнагарода. Яе адным з першых удастоены старшыня Гродзенскага абласнога выканаўчага камітэта А. І. Дубко (пасмяротна).

У. М. Карват

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. У першай палове 1990-х гг. адбылося прававое афармленне дзяржаўнага суверэнітэту нашай рэспублікі. Рэспубліка Беларусь была абвешчана унітарнай дэмакратычнай сацыяльнай

прававой дзяржавай. Гэта стала вызначальнай вяхой у жыцці беларускага народа, які з'яўляецца носьбітам суверэнітэту і адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў рэспубліцы. Згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь, прынятай 15 сакавіка 1994 г., у нашай краіне быў уведзены інстытут прэзідэнцтва. У адпаведнасці з вынікамі рэферэндуму 1995 г. была вызначана сучасная дзяржаўная сімволіка Рэспублікі Беларусь.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *суверэнітэт, рэферэндум, грамадзянства, унітарная дзяржава, прававая дзяржава.*

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

**** Вытрымкі з Дэкларацыі Вярхоўнага Савета БССР аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі 27 ліпеня 1990 г.**

«Вярхоўны Савет Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, выказваючы волю народа Беларускай ССР... урачыста абвяшчае поўны дзяржаўны суверэнітэт Беларускай ССР як вяршэнства, самастойнасць і паўнату дзяржаўнай улады рэспублікі ў межах яе тэрыторыі, правамоцнасць яе законаў, незалежнасць рэспублікі ў знешніх зносінах і заяўляе аб рашучасці стварыць прававую дзяржаву.

Артыкул 1. Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка — суверэнная дзяржава, якая ўсталявана на аснове ажыццяўлення беларускай нацыяй яе неад'емнага права на самавызначэнне, дзяржаўнасці беларускай мовы, вяршэнства народа ў вызначэнні свайго лёсу...

Артыкул 2. Грамадзяне Беларускай ССР усіх нацыянальнасцей складаюць беларускі народ, які з'яўляецца носьбітам суверэнітэту і адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў рэспубліцы...»

Вызначце, у чым заключаецца гістарычнае значэнне прыняцця Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Дайце азначэнні наступных паняццяў: *суверэнітэт, грамадзянства, унітарная дзяржава, прававая дзяржава, рэферэндум.*

2. Раскажыце, як праходзіў працэс афармлення дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі.
3. Ахарактарызуйце форму дзяржаўнага ўтварэння згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь 1994 г.
4. Што абазначаюць элементы сучаснай дзяржаўнай сімволікі?
5. Папрацуйце па метадзе ключавога слова са зместам абзаца, які пачынаецца словамі «Шлях да Белавежскага пагаднення».
6. Растлумачце, чаму грамадзянства з'яўляецца неад'емнай часткай дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.
7. Раскрыйце прычынна-выніковую сувязь паміж наступнымі падзеямі: распад СССР → стварэнне СНД.
8. Дакажыце, што прыняцце Закона «Аб забеспячэнні палітычнай і эканамічнай самастойнасці БССР» паспрыяла далейшаму ўмацаванню дзяржаўнага суверэнітэту рэспублікі.
9. У БССР на рэферэндуме ў сакавіку 1991 г. за захаванне СССР прагаласавала больш за 82 % выбаршчыкаў. Растлумачце, чаму волевыяўленне народа не было ажыццёўлена.
10. Растлумачце, чаму ў часткі жыхароў нашай рэспублікі існуе жаданне «вярнуцца назад у СССР». Як вы адносіцеся да гэтай з'явы ?

§ 20—21. Грамадска-палітычнае жыццё ў Рэспубліцы Беларусь у другой палове 1990-х гг. — пачатку XXI ст.

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, у чым заключаюцца асновы дзяржаўнага ладу Рэспублікі Беларусь і ідэалогіі беларускай дзяржавы.

Успомніце

Што абазначае паняцце «прававая дзяржава»?

Вызначэнне шляхоў умацавання палітычнай сістэмы. Утварэнне ў 1991 г. суверэннай дзяржавы — Рэспублікі Беларусь выклікала неабходнасць афармлення яе нацыянальнай дзяржаўнасці. Перш за ўсё патрабавалася стварыць дзейсную

мадэль дзяржаўнага ўладкавання, якая грунтавалася б на прынцыпе падзелу ўлад. Будаўніцтва прававой дзяржавы ў Рэспубліцы Беларусь было звязана з рэалізацыяй гэтага прынцыпу. Згодна з Канстытуцыяй, прынятай **15 сакавіка 1994 г.** Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь, Парламент з'яўляўся адзіным заканадаўчым органам дзяржаўнай улады ў нашай рэспубліцы. Прэзідэнт, выбары якога адбыліся ў 1994 г., абвяшчаўся кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады. Судовая ўлада была прадстаўлена судамі, у тым ліку і Канстытуцыйным судом. Аднак функцыі розных галін улады аказаліся недакладна вызначанымі. У Вярхоўным Савеце група дэпутатаў стала дабівацца абмежавання паўнамоцтваў Прэзідэнта. На гэтай падставе ўзнікла вострае супрацьстаянне паміж заканадаўчай і выканаўчай уладамі.

Важную ролю ў вырашэнні гэтай праблемы адыграў рэспубліканскі рэферэндум, праведзены па ініцыятыве Прэзідэнта 14 мая **1995 г.** Прэзідэнт атрымаў падтрымку грамадзян па ўсіх чатырох пытаннях, вынесеных на агульнанароднае абмеркаванне: аб наданні рускай мове статусу, роўнага з беларускай; аб устанаўленні новых Дзяржаўнага сцяга Рэспублікі Беларусь і Дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь; аб адабрэнні дзеянняў Прэзідэнта, накіраваных на эканамічную інтэграцыю з Расійскай Федэрацыяй; аб унясенні змяненняў у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь 1994 г., якія даюць магчымасць Прэзідэнту датэрмінова спыніць паўнамоцтвы Вярхоўнага Савета ў выпадку парушэння Канстытуцыі.

З мэтай удакладнення артыкулаў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, прысвечаных ажыццяўленню прынцыпу падзелу ўлад, патрабавалася правядзенне яшчэ аднаго рэферэндуму. Згодна з канстытуцыйным палажэннем адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца народ. Таму па прапанове Прэзідэнта Парламент звярнуўся непасрэдна да народа і прызначыў на 24 лістапада 1996 г. правядзенне рэспубліканскага рэферэндуму. На галасаванне былі вынесены два праекты абноўленай Канстытуцыі, прапанаваныя адзін Прэзідэнтам, другі — часткай дэпутатаў Вярхоўнага Савета. Праект Канстытуцыі, прапанаваны Прэзідэнтам, прадугледжваў пашырэнне яго паўнамоцтваў як кіраўніка дзяржавы. Дэпутацкі праект, наадварот, патра-

Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнка падпісвае Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.

баваў істотнага іх абмежавання. Па сутнасці, галасаванне адказвала на пытанне аб тым, каго падтрымае беларускі народ. Вынікі рэферэндуму сталі сведчаннем шырокай падтрымкі насельніцтвам Беларусі курсу Прэзідэнта, накіраванага на пераадоленне палітычнага крызісу ў краіне.

Значная частка насельніцтва нашай рэспублікі палічыла, што для беларускага народа больш значнымі з'яўляюцца падзеі, звязаныя з вызваленнем Радзімы ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Гэтым беларускі народ пацвердзіў сваё імкненне да захавання незалежнасці сваёй краіны, гатоўнасць абараняць яе, як гэта ўласціва ўсім свабодалюбівым народам.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

За прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. са змяненнямі і дапаўненнямі (новая рэдакцыя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь), прапанаванымі Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкам, прагаласавала 70,4 % выбаршчыкаў. Праект Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь падтрымала 7,9 % выбаршчыкаў. Большасць выбаршчыкаў (88,2 %) прагаласавала таксама за прапанову Прэзідэнта аб перанясенні Дня Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дня Рэспублікі) з 27 на **3 ліпеня** — дзень вызвалення Мінска ад гітлераўскіх захопнікаў.

Прапанова Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па абмежаванні прэзідэнцкіх паўнамоцтваў на рэферэндуме была адхілена. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 г., уступіла ў сілу.

Умацаванню стабільнасці ў краіне садзейнічала абранне ў **2001 г.** А. Р. Лукашэнкі Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь на другі тэрмін. Сведчаннем умацавання ўнутрыпалітычнага становішча Рэспублікі Беларусь, адзінства яе народа на рубяжы XX—XXI стст. сталі вынікі рэспубліканскага рэферэндуму 17 кастрычніка **2004 г.** Пытанне, якое было вынесена на агульнанароднае абмеркаванне: «Ці дазваляеце Вы першаму Прэзідэнту Рэспублікі Беларусь Лукашэнку А. Р. удзельнічаць у якасці кандыдата ў Прэзідэнты Рэспублікі Беларусь у выбарах Прэзідэнта і ці прымаеце частку першую артыкула 81-га Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь у наступнай рэдакцыі: „Прэзідэнт выбіраецца на пяць гадоў непасрэдна народам Рэспублікі Беларусь на аснове ўсеагульнага, свабоднага, роўнага і прамога выбарчага права пры тайным галасаванні?», — падтрымала 79,4 % ад ліку грамадзян, якія былі ўнесены ў спісы для галасавання. На аснове вынікаў галасавання з артыкула 81-га Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь была выключана яго другая частка: «Адна і тая ж асоба можа быць Прэзідэнтам не больш за два тэрміны». Так адказаў беларускі народ на пытанне, якую перспектыву ён выбірае — перспектыву стабільнасці, росту дабрабыту, шчаслівай маладосці і забяспечанай старасці.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

На выбарах, якія адбыліся 19 сакавіка **2006 г.,** у галасаванні прынялі ўдзел 92,9 % выбаршчыкаў. Сярод іх за кандыдатуру А. Р. Лукашэнкі прагаласавала 83 %, што складае больш за пяць з паловай мільёнаў грамадзян нашай рэспублікі. Такім чынам, у выніку выбараў на пасаду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь быў абраны А. Р. Лукашэнка.

Асновы дзяржаўнага ладу суверэннай Рэспублікі Беларусь. Згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь (са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.) Кіраўніком дзяржавы з'яўляецца

Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь (**1). Ён лічыцца гарантам Канстытуцыі, правоў і свабод чалавека і грамадзяніна Рэспублікі Беларусь. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь гарантуе рэалізацыю асноўных кірункаў унутранай і знешняй палітыкі, прадстаўляе Рэспубліку Беларусь у адносінах з іншымі дзяржавамі і міжнароднымі арганізацыямі. Прэзідэнт прымае меры па ахове суверэнітэту Рэспублікі Беларусь, яе нацыянальнай бяспекі і тэрытарыяльнай цэласнасці, ажыццяўляе пасрэдніцтва паміж органамі дзяржаўнай улады. У Канстытуцыі прадугледжаны ўдзел Прэзідэнта ў ажыццяўленні заканадаўства. Ён атрымаў права заканадаўчай ініцыятывы, што азначае права Прэзідэнта выдаваць дэкрэты, якія маюць сілу законаў і з'яўляюцца абавязковымі для выканання на ўсёй тэрыторыі Беларусі.

Прадстаўнічы і заканадаўчы орган улады — Парламент — Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь. Ён складаецца з дзвюх палат — Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі. За Парламентам замацаваны функцыі абмеркавання і прыняцця законаў, дзяржаўнага бюджэту, кантроль за выкананнем бюджэту. Законы, прынятыя Парламентам, рэгулююць усе найважнейшыя сферы дзяржаўнага і грамадскага жыцця. Выбранне дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў ажыццяўляецца ўсім насельніцтвам рэспублікі, якое валодае выбарчымі правамі і адносіцца да адпаведных выбарчых акруг. Савет Рэспублікі з'яўляецца палатай тэрытарыяльнага прадстаўніцтва. Яго члены выбіраюцца ад абласцей, г. Мінска, а таксама назначаюцца Прэзідэнтам.

Выканаўчую ўладу ў нашай краіне ажыццяўляе Урад — Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь. У сваёй дзейнасці ён падпарадкаваны Прэзідэнту і адказны перад Парламентам. Урад складаецца з прэм'ер-міністра, намеснікаў прэм'ер-міністра і міністраў.

Судовая ўлада належыць судам і ажыццяўляецца незалежна ад заканадаўчай і выканаўчай улады. Судовая сістэма Рэспублікі Беларусь уключае Вярхоўны суд Рэспублікі Беларусь, абласныя, Мінскі гарадскі, раённыя (гарадскія), а таксама ваенныя суды. Да гаспадарчых судоў адносяцца Вышэйшы гаспадарчы суд Рэспублікі Беларусь, гаспадарчыя суды абласцей і прыраўнаваныя да іх суды, гаспадарчыя суды гарадоў і раёнаў. Кантроль за канстытуцыйнасцю прававых актаў у дзяржаве ажыццяўляе Канстытуцыйны суд Рэспублікі Беларусь.

Згодна з новай рэдакцыяй Канстытуцыі пацвярджаецца, што Рэспубліка Беларусь з'яўляецца унітарнай дэмакратычнай сацыяльнай прававой дзяржавай. Яна падзяляецца на адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі — вобласці, кожная з якіх не мае статусу самастойнага дзяржаўнага ўтварэння. Разам з тым вобласці валодаюць пэўнай самастойнасцю ў вырашэнні многіх пытанняў, спалучаюць агульнадзяржаўныя інтарэсы з інтарэсамі мясцовага насельніцтва.

У новай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспубліка Беларусь абвешчана *сацыяльнай дзяржавай*. Гэта значыць, што асноўнай мэтай Рэспублікі Беларусь з'яўляецца стварэнне ўмоў для свабоднага і годнага развіцця асобы, рэалізацыі яе інтарэсаў, якія адлюстраваны ў законных формах і ў суадносінах з інтарэсамі грамадства, нацыі і дзяржавы. Гэта адна з самых адметных рыс Канстытуцыі.

Асновы ідэалогіі беларускай дзяржавы. Для таго каб пабудаваць моцную і квітнеючую Беларусь, неабходна распрацоўка асноў ідэалогіі беларускай дзяржавы. *Ідэалогія беларускай дзяржавы* — гэта сукупнасць ідэй і ідэалаў, якія адлюстроўваюць нацыянальна-гістарычныя традыцыі і каштоўнасці беларускага народа, адпавядаюць мэтам і асаблівасцям развіцця беларускага грамадства. Прававой асновай ідэалогіі беларускай дзяржавы з'яўляецца Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Эканамічная аснова ідэалогіі беларускай дзяржавы — беларуская мадэль сацыяльна-эканамічнага развіцця. Светапоглядную аснову ідэалогіі беларускай дзяржавы складае нацыянальная ідэя, якая грунтуецца на ўсведамленні народам сваёй дзяржаўнасці і першаснасці нацыянальных інтарэсаў. Сціслыя вызначэнні беларускай нацыянальнай ідэі, якія прапануюць даследчыкі, гучаць так: «Мова. Нацыя. Дзяржава», «Бацькаўшчына. Вера. Справядлівасць», «Радзіма. Праца. Духоўнасць», «Свабода. Росквіт. Дабрабыт».

Асновы ідэалогіі беларускай дзяржавы выкладзены Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкам. Для беларускага грамадства найважнейшымі ідэалагічнымі арыенцірамі з'яўляюцца традыцыйныя каштоўнасці: працалюбства і пачуццё абавязку, спачуванне і ўзаемадапамога, павага да старэйшых і клопат пра дзяцей, вера і патрыятызм. Беларусь — агульны дом для ўсіх яе жыхароў, і ўсім павінна быць цёпла і ўтульна ў ім.

ГІСТАРЫЧНЫ ДАКУМЕНТ

З прамовы А. Р. Лукашэнкі на цырымоніі ўступлення на пасаду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Верасень 2001 г.

«Нас усіх павінна аб'ядноўваць любоў да Радзімы... У нас ёсць кансалідуючая грамадства адзіная ідэя — пабудаваць моцную і квітнеючую Беларусь, жыць у міры і згодзе, супрацоўнічаць з усімі краінамі і народамі.

Беларусь — адкрытая, дэмакратычная, еўрапейская дзяржава са сваёй гісторыяй, багатай культурай, працавітым і дружалюбным народам. Нам не трэба чужога. Свой дастатак мы ствараем самі, сваёй працай, энергіяй, інтэлектуальнымі сіламі.

...Час прыйшоў не раскідваць, а збіраць каменне, каб будаваць храм — нашу адзіную Айчыну, нашу Беларусь.

Дзеля гэтага нам патрэбна паглыбіць у грамадстве атмасферу паразумення, узаемадапамогі, міласэрнасці і добразычлівасці. Гэта святыя маральныя каштоўнасці, да якіх стагоддзямі заклікае людзей хрысціянская вера...

Менавіта такая ідэалогія з'яўляецца галоўнай для кіраўніцтва дзяржавы...»

Палітычныя партыі, грамадскія аб'яднанні, рэлігійныя арганізацыі. Утварэнне палітычных партый, аб'яднанняў і таварыстваў сведчыць пра глыбокія змены ў грамадска-палітычным жыцці і развіцці дэмакратыі. На 1 кастрычніка 2005 г. Міністэрствам юстыцыі Рэспублікі Беларусь было зарэгістравана 17 палітычных партый. Сярод дзеючых партый можна ўмоўна вылучыць некалькі палітычных кірункаў.

Найбольшымі па колькасці членаў з'яўляюцца партыі камуністычнага кірунку — Камуністычная партыя Беларусі (КПБ), Партыя камуністаў Беларуская (ПКБ) і інш. Іх прыхільнікі ў сваёй большасці падтрымліваюць асноўныя напрамкі цяперашняй дзяржаўнай палітыкі ў сучаснай Беларусі, рэформы ў інтарэсах чалавека працы, развіццё інтэграцыйных працэсаў з Расіяй. Камуністычная партыя Беларусі абвясціла сябе пераемніцай КПСС — КПБ і вызначыла свае мэты і задачы. Яны заключаюцца ў пабудове камунізму, арыентацыі грамадства на сацыялістычны шлях развіцця, які вядзе да стварэння бескласавага грамадства сацыяльнай справядлівасці, адраджэнні на добраахвотнай аснове дзяржаўнага саюза савецкіх народаў. Паміж дзвюма камуністычнымі партыямі

назіраецца супрацьстаянне па пытаннях палітычнага і сацыяльна-эканамічнага развіцця нашай краіны, і разам з тым адбываецца пошук шляхоў іх уз'яднання.

Сацыял-дэмакратычны кірунак прадстаўляюць Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя (Грамада) і інш. Гэтыя партыі выступаюць за пераадоленне крызісных з'яў у эканоміцы, сацыяльную абарону інтарэсаў розных груп насельніцтва.

Ліберальны кірунак складаюць Аб'яднаная грамадзянская партыя і інш. АГП выступае за прыярытэт прыватных інтарэсаў, мінімізацыю ролі дзяржавы ў эканамічным жыцці грамадства, шырокамаштабную прыватызацыю дзяржаўнай уласнасці, у знешнепалітычнай сферы арыентуецца на Захад.

Да нацыянальна-дэмакратычнага кірунку адносіцца Партыя БНФ. У сваёй дзейнасці яна прытрымліваецца ідэі нацыянальна-культурнага адраджэння беларусаў. Частка прыхільнікаў гэтай партыі вызначаецца антыкамуністычнай накіраванасцю.

Палітычныя партыі не аказваюць істотнага ўплыву на фарміраванне і дзейнасць органаў дзяржаўнай улады і грамадскае жыццё ў нашай краіне. Большасць партый нешматлікія, не маюць трывалай падтрымкі сярод насельніцтва, будуюць сваю палітыку з разлікам на падтрымку розных міжнародных структур (Садружнасць Незалежных Дзяржаў, Еўрапейскі Саюз і інш.) і фондаў.

Грамадзяне нашай рэспублікі на добраахвотнай аснове дзеля абароны сваіх працоўных правоў і інтарэсаў аб'ядноўваюцца ў прафесійныя саюзы, якія ўдзельнічаюць у распрацоўцы і рэалізацыі сацыяльна-эканамічнай палітыкі дзяржавы.

У 2002 г. быў утвораны Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі (БРСМ), які з'яўляецца пераемнікам лепшых традыцый камсамола Беларусі. У 2005 г. у рэспубліцы дзейнічала звыш 180 арганізацый, якія працавалі з дзецьмі і моладдзю. Самай масавай, акрамя БРСМ, з'яўляецца Беларуская рэспубліканская піянерская арганізацыя, якая налічвае больш за 437 тыс. членаў.

Грамадскія арганізацыі, органы мясцовага самакіравання, недзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі, сям'я — гэта элементы грамадзянскай супольнасці, якая паступова фарміруецца ў нашай краіне. *Грамадзянская супольнасць* уяўляе

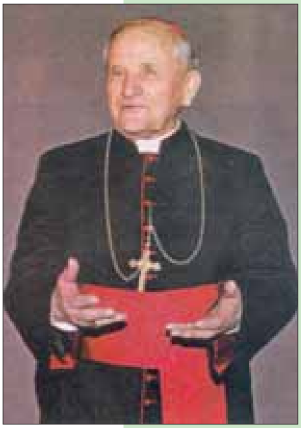

Мітрапаліт мінскі і слуцкі Філарэт, патрыяршы экзарх усяе Беларусі на адкрыцці помніка воінам-інтэрнацыяналістам на «востраве мужнасці і смутку» ў Мінску

сабой такі тып узаемаадносін паміж дзяржавай і грамадствам, пры якім правы грамадзян абаронены законам і ўлада перадае частку сваіх функцый мясцовым органам самакіравання. Кожнаму грамадзяніну ў нашай дзяржаве згодна з Канстытуцыяй гарантуюцца свабода поглядаў і ўдзел у вырашэнні дзяржаўных спраў. Таму кожны чалавек можа свядома зрабіць свой выбар ва ўзаемаадносінах з уладай: выкарыстаць права выбару свайго прадстаўніка ў мясцовы Савет народных дэпутатаў або Нацыянальны сход, удзельнічаць у рэферэндуме, падтрымаць пэўную палітычную партыю.

Кожны грамадзянін Рэспублікі Беларусь мае права самастойна вызначаць свае адносіны да рэлігіі, прытрымлівацца пэўнага веравызнання або не вызнаваць ніякага. У Беларусі налічваецца амаль 3 тыс. абшчын, якія прадстаўляюць розныя канфесіі і рэлігійныя кірункі. Першае месца па колькасці вернікаў і прыходаў займае Беларуская праваслаўная царква. Узначальвае яе Сінод на чале з мітрапалітам мінскім і слуцкім, патрыяршым экзархам усяе Беларусі Філарэтам. Мітрапаліт Філарэт за свой шматгадовы ўклад у духоўнае адраджэнне беларусаў, умацаванне дружбы і братэрскіх сувязей паміж народамі, развіццё міжканфесійнага дыялогу ўдастоены звання Героя Беларусі.

Адносіны дзяржавы і царквы вызначаны Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь. Пры гэтым улічваецца ўплыў рэлігійных арганізацый на фарміраванне духоўных, культурных і дзяржаўных традыцый беларускага народа (**2). Праваслаўная царква сваёй дзейнасцю спрыяе ўмацаванню адзінства роднасных усходнеславянскіх народаў — беларускага, рускага і ўкраінскага, садзейнічае аднаўленню парушаных паміж імі ў выніку распаду СССР сувязей. Акрамя праваслаўнай актыўна дзейнічаюць такія канфесіі, як рымска-каталіцкая, пратэстанцкая, уніяцкая, іудзейская, мусульманская і інш.

Архібіскуп мітрапаліт Мінска-Магілёўскай архіепархіі-мітраполіі (да чэрвеня 2006 г.), апостальскі адміністратар Пінскай рымска-каталіцкай епархіі Казімір Свёнтак

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Паступовае станаўленне Рэспублікі Беларусь як прававой дзяржавы адбывалася праз рэалізацыю прынцыпу падзелу ўлады паміж яе заканадаўчай і выканаўчай галінамі. Канстытуцыйнае замацаванне палітычнай сістэмы Рэспублікі Беларусь адбылося ў выніку выбару, зробленага беларускім народам на рэспубліканскіх рэферэндумах 1995, 1996, 2004 гг. Гэта забяспечыла стабільнасць у развіцці нашага грамадства, яго паступальнае развіццё, збліжэнне інтарэсаў беларускай дзяржавы і ўсіх яе грамадзян. У нашай краіне паступова фарміруюцца элементы грамадзянскай супольнасці.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *сацыяльная дзяржава, ідэалогія беларускай дзяржавы, грамадзянская супольнасць.*

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

****1. Вытрымкі з Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. са змяненнямі і дапаўненнямі (новая рэдакцыя)**

«Артыкул 1. Рэспубліка Беларусь — унітарная дэмакратычная сацыяльная прававая дзяржава...

Артыкул 2. Чалавек, яго правы, свабоды і гарантыі іх рэалізацыі з'яўляюцца найвышэйшай каштоўнасцю і мэтай грамадства і дзяржавы...

Артыкул 6. Дзяржаўная ўлада ў Рэспубліцы Беларусь ажыццяўляецца на аснове падзелу яе на заканадаўчую, выканаўчую і судовую...

Артыкул 79. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь з'яўляецца Кіраўніком дзяржавы, гарантам Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, правоў і свабод чалавека і грамадзяніна...

Артыкул 90. Парламент — Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь з'яўляецца прадстаўнічым і заканадаўчым органам Рэспублікі Беларусь.

Парламент складаецца з дзвюх палат — Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі.

Артыкул 91. Склад Палаты прадстаўнікоў — 110 дэпутатаў. Выбранне... ажыццяўляецца... на аснове ўсеагульнага, свабоднага, роўнага, прамога выбарчага права пры тайным галасаванні.

Савет Рэспублікі з'яўляецца палатай тэрытарыяльнага прадстаўніцтва...

Артыкул 106. Выканаўчую ўладу ў Рэспубліцы Беларусь ажыццяўляе Урад — Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь — цэнтральны орган дзяржаўнага кіравання...

Артыкул 109. Судовая ўлада ў Рэспубліцы Беларусь належыць судам».

Як рэалізаваны прынцып падзелу ўлад згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь?

****2. Культурна-гістарычнае асяроддзе**

Брэсцкім майстрам Мікалаем Кузьмічом у 1997 г. адноўлена хрысціянская святыня, страчаная ў гады Вялікай Айчыннай вайны, — крыж Ефрасінні Полацкай. У Мінску каля касцёла святых Сымона і Алены ўстаноўлена скульптурная кампазіцыя «Архангел Міхаіл перамагае дракона».

Дакажыце, што адносіны паміж вернікамі розных канфесій у Беларусі маюць талерантны характар.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Дайце азначэнні наступных паняццяў: *сацыяльная дзяржава, ідэалогія беларускай дзяржавы, грамадзянская супольнасць.*
2. У чым заключаюцца асновы ідэалогіі беларускай дзяржавы? Чаму нацыянальная ідэя складае светапоглядную аснову гэтай ідэалогіі?
3. Якімі матывамі кіравалася большасць насельніцтва нашай рэспублікі, што падтрымала на рэферэндуме прапанову Прэзідэнта аб перанясенні Дня Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дня Рэспублікі) з 27 на 3 ліпеня?
4. Растлумачце, чым была выклікана неабходнасць правядзення рэспубліканскага рэферэндуму, які адбыўся 24 лістапада 1996 г.
5. Вызначце, якія прынцыпова важныя змяненні былі ўнесены ў Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь 1994 г. па выніках рэспубліканскага рэферэндуму 1996 г.
6. Вызначце пазіцыі палітычных партый, якія адносяцца да розных кірункаў.
7. Ахарактарызуйце Рэспубліку Беларусь як унітарную дэмакратычную прававую сацыяльную дзяржаву.
8. Раскажыце, як складваюцца ўзаемаадносіны паміж дзяржавай і праваслаўнай царквой.
9. Дакажыце дзейснасць канстытуцыйнага палажэння аб тым, што народ з'яўляецца адзінай крыніцай улады ў Рэспубліцы Беларусь.
10. Якой вы хацелі б бачыць праграму Беларускага рэспубліканскага саюза моладзі, каб яна была сугучнай з вашымі жыццёвымі інтарэсамі?

§ 22. Асноўныя кірункі сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, у чым заключаецца беларуская мадэль сацыяльна-эканамічнага развіцця.

Успомніце

Што азначае паняцце «сацыяльная дзяржава»?

Спробы распрацоўкі праграмы пераходу да рынку. Пачатак 1990-х гг. для краін СНД быў вельмі складаным перыядам як у палітычнай, так і ў сацыяльна-эканамічнай сферы. Распад адзінай эканамічнай прасторы былога СССР меў адмоўны характар. Эканамічныя сувязі паміж былымі савецкімі рэспублікамі былі разбураны. Адбылося падзенне ўзроўню паказчыкаў прамысловай вытворчасці і сельскай гаспадаркі. Гэта прывяло да рэзкага зніжэння даходаў насельніцтва. Усе грашовыя зберажэнні абясцэніліся ў час інфляцыі.

Спыніць такія праявы эканамічнага крызісу ў ходзе рэалізацыі курсу на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны ў гэты перыяд не атрымалася. Распад СССР азначаў, што кожная былая саюзная рэспубліка, якая стала незалежнай краінай, павінна шукаць свой выхад з крызісу. Прыярытэтным кірункам дзейнасці ўрада Беларусі стаў пошук шляхоў аднаўлення гаспадарчых сувязей паміж былымі савецкімі рэспублікамі на новай рынкавай аснове. Выхад з крызісу ў нашай краіне быў звязаны з распрацоўкай праграмы пераходу ад камандна-адміністрацыйнай сістэмы кіравання народнай гаспадаркай да рыначнай эканомікі.

Грашовыя адзінкі Рэспублікі Беларусь. 1990-я гг.

Рыначная сістэма эканамічных адносін забяспечвае эфектыўнае функцыянаванне гаспадаркі на аснове зацікаўленасці таваравытворцаў у атрыманні прыбытку. Вызначальнай рысай рыначных адносін з’яўляецца арыентацыя на попыт спажыўцоў ва ўмовах пастаяннага перавышэння прапанавання тавараў. Гэта выклікае канкурэнцыю (спаборніцтва) таваравытворцаў за рынак збыту сваёй прадукцыі, вымушае іх дабівацца высокай якасці тавараў і паслуг, улічваць тэхнічныя навінкі.

У пачатку 1990-х гг. праявамі рыначных адносін у рэспубліцы сталі ўвядзенне свабодных цэн на пераважную большасць тавараў і паслуг, дазвол арэнды і індывідуальнай працоўнай дзейнасці, станаўленне прадпрымальніцкіх, банкаўскіх і камерцыйных структур. Пачалося правядзенне *прыватызацыі* — раздзяржаўлення, перадачы шэрагу аб’ектаў з дзяржаўнай уласнасці ў прыватную.

Аднак рэфармаванне народнай гаспадаркі Беларусі ў гэты перыяд праводзілася павольна, непаслядоўна, недастаткова прадумана і неэфектыўна. За 1991—1994 гг. выпуск прамысловай прадукцыі ў рэспубліцы скараціўся больш як на 30 %. Рэзка знізіліся даходы насельніцтва, яны не адпавядалі расходам. Галоўная прычына гэтага заключалася ў росце цэн на прадукты харчавання, тавары першай неабходнасці і паслугі. У 1994 г. за мяжой пражытачнага мінімуму апынулася больш за 60 % насельніцтва рэспублікі.

Распрацоўка беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця. У пачатку 1990-х гг. адбылося рэзкае падзенне тэмпаў росту вытворчасці і пагаршэнне асноўных эканамічных паказчыкаў. У сярэдзіне 1990-х гг. галоўнай стала задача ажыццяўлення праграмы вываду эканомікі краіны з крызісу, якая была прапанавана Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкам. Яна прадугледжвала не толькі спыненне падзення вытворчасці, але і забеспячэнне яе росту. У 1996 г. была распрацавана Нацыянальная стратэгія ўстойлівага развіцця Рэспублікі Беларусь да 2010 г. Першым Усебеларускім народным сходам у кастрычніку **1996 г.** былі зацверджаны «Асноўныя напрамкі сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 1996—2000 гады». У якасці галоўных задач вылучаліся рост экспарту беларускіх тавараў,

Найважнейшыя аб'екты прамысловасці, транспарту, адукацыі, культуры і спорту, створаныя ў Беларусі ў 1990—2006 гг.

будаўніцтва жылля для жыхароў горада і вёскі, забеспячэнне насельніцтва рэспублікі прадуктамі харчавання. Галоўны напрамак дзейнасці ў галіне эканомікі вызначыў і Урад Рэспублікі Беларусь.

ГІСТАРЫЧНЫ ДАКУМЕНТ

У праграме дзейнасці Урада Рэспублікі Беларусь, прынятай у 1997 г., адзначалася: «У якасці нацыянальнай мадэлі развіцця Рэспублікі Беларусь вызначана сацыяльна арыентаваная рыначная эканоміка, якая прызвана спалучаць… перавагі рыначнай канкурэнцыі і эфектыўнай сістэмы сацыяльнай абароны, ідэі рыначнага самарэгулявання і дзяржаўнага кіравання».

Асноўнай асаблівасцю беларускай мадэлі эканамічнага развіцця стала наяўнасць моцнай дзяржаўнай улады, якая стымулюе развіццё эканомікі, забяспечвае сацыяльную справядлівасць і грамадскі парадак. *Сацыяльна арыентаваная рыначная эканоміка* ў якасці беларускай мадэлі развіцця мае свае характэрныя рысы. Сярод іх — існаванне дзяржаўнага і прыватнага сектараў эканомікі; прыватызацыя як сродак пошуку тых, хто зацікаўлены ў доўгатэрміновым развіцці прадпрыемстваў з сацыяльнай абаронай іх працаўнікоў; павышэнне канкурэнтаздольнасці айчынных тавараў; забеспячэнне эканамічнай бяспекі дзяржавы; павышэнне матэрыяльнага дабрабыту насельніцтва рэспублікі; развіццё эканамічных сувязей з краінамі СНД і Расіяй.

Рэалізацыя беларускай мадэлі эканомікі. На пачатак 2001 г. у Беларусі было зарэгістравана больш як 60 тыс. прадпрыемстваў недзяржаўнай формы ўласнасці і амаль 200 тыс. індывідуальных прадпрымальнікаў. Прадпрыемствы недзяржаўнай уласнасці ў гэты перыяд выпускалі каля 40 % прамысловай прадукцыі. Распачалася прыватызацыя з мэтай укаранення ў вытворчасць эфектыўных метадаў кіравання прадпрыемствамі. Разам з тым прыватны сектар эканомікі ў нашай краіне падпарадкаваны дзяржаўным інтарэсам.

Важнае значэнне мела дзяржаўнае фінансаванне буйных прамысловых прадпрыемстваў і калгасаў. Найбольш значныя вынікі былі дасягнуты ў будаўніцтве, якое разглядаецца як прыярытэтны кірунак развіцця эканомікі. Праводзілася дзяржаў-

ная палітыка, накіраваная на абарону інтарэсаў насельніцтва, аказанне дапамогі тым, хто адчувае ў ёй патрэбу, у прыватнасці пенсіянерам і малазабяспечаным грамадзянам, а таксама паляпшэнне ўмоў аховы здароўя і атрымання адукацыі.

Быў распрацаваны курс на правядзенне *інтэграцыі* — збліжэння і аб'яднання ў адзінае цэлае ў эканамічнай сферы з краінамі СНД і ў першую чаргу з Расіяй.

Выкананне асноўных напрамкаў сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 1996—2000 гг. дазволіла нашай краіне першай на постсавецкай прасторы пераадолець крызісныя тэндэнцыі ў эканоміцы і аднавіць у 2000 г. узровень вытворчасці прамысловай прадукцыі 1990 г.

З улікам вынікаў рэалізацыі мадэлі эканамічнага развіцця другі Усебеларускі народны сход у **2001 г.** падтрымаў асноўныя палажэнні Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2001—2005 гг. Гэтыя гады сталі найважнейшым этапам у дасягненні стратэгічнай мэты сацыяльна-эканамічнага развіцця — павышэння дабрабыту народа і набліжэння ўзроўню яго жыцця да ўзроўню жыцця насельніцтва эканамічна развітых еўрапейскіх дзяржаў (**1).

У 2005 г. рэспубліка выйшла на павелічэнне аб'ёмаў вытворчасці ў прамысловасці ў 2,5 раза ў параўнанні з 1995 г., у сельскай гаспадарцы — у 1,2 раза. Па вытворчасці мяса, малака, бульбы на душу насельніцтва наша краіна ў 2005 г. стала лідэрам у СНД. Эфектыўная палітыка развіцця аграпрамысловага комплексу дазволіла дабіцца станоўчай рэнтабельнасці ў сельскай гаспадарцы. У 2004 г. яна склала 7,5 %, у 2005 г. — больш за 10 %. Дзяржаўная праграма адраджэння і развіцця вёскі на 2005—2010 гг. прадугледжвае прынцыпова новую сельскую сацыяльную структуру. Арыентацыя на стварэнне і развіццё аграгарадкоў дазволіць забяспечыць рост дабрабыту і ўмоў жыцця сельскага насельніцтва, у тым ліку добраўпарадкаванне, будаўніцтва дарог, газіфікацыю. У параўнанні з 1995 г. рэальная заработная плата ў 2005 г. павялічылася ў 3,5 раза. У 2005 г. сярэдні памер заработнай платы ў рэальным сектары эканомікі склаў 250 доларaў у эквіваленце, у бюджэтнай сферы — 225 доларaў, у аграпрамысловым комплексе — 135 доларaў (**2).

Усе гэтыя поспехі — вынік таго, што Беларусь абрала не абвальна-разбуральны, а стваральна-эвалюцыйны шлях развіцця эканомікі і ўсяго грамадства, такую эканамічную мадэль, якая прадугледжвае фарміраванне сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі.

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

За выключныя заслугі ў сацыяльна-эканамічным развіцці краіны шэраг грамадзян нашай рэспублікі былі ўдастоены звання Героя Беларусі. Сярод іх — генеральны дырэктар вытворчага аб'яднання «БелАЗ» П. Л. Марыеў. «БелАЗ» уваходзіць у лік вядучых сусветных канцэрнаў па вытворчасці кар'ернай тэхнікі. Заводу належыць каля 30 % сусветнага рынку кар'ерных самазвалаў. У 2005 г. распрацаваны і выраблены самазвал грузападымальнасцю 320 тон. Званне Героя Беларусі атрымаў таксама генеральны дырэктар навукова-інжынернага РУП «Белаўтатрактарабудаванне» М. С. Высоцкі. Пры яго ўдзеле было створана шэсць пакаленняў магістральных аўтапаяздоў, апошнія з якіх адпавядаюць патрабаванням міжнародных стандартаў Еўра-2 і Еўра-3. Старшыня праўлення Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь П. П. Пракаповіч удастоены звання Героя Беларусі за значны ўклад у забеспячэнне ўстойлівых тэмпаў эканамічнага росту ў Беларусі, стабільнае функцыянаванне банкаўскай сістэмы, развіццё жыллёвага будаўніцтва і яго льготнага крэдытавання, павышэнне на гэтай аснове ўзроўню жыцця насельніцтва рэспублікі. Вышэйшай ступені адзнакі ўдастоены працаўнікі сельскагаспадарчай вытворчасці. Сярод іх — старшыня сельскагаспадарчага прадпрыемства «Кастрычнік» Гродзенскага раёна В. І. Крамко, старшыня сельскагаспадарчага вытворчага каапе-

Прадукцыя вытворчага рэспубліканскага унітарнага прадпрыемства «Мінскі аўтамабільны завод»

Жодзінскі супергігант — 320-тонны «БелАЗ»

ратыва «Агракамбінат „Сноў“» Нясвіжскага раёна М. А. Карчміт. «Агракамбінат „Сноў“» — сапраўдная візітоўка аграпрамысловага комплексу нашай краіны. Высокае званне атрымаў старшыня сельскагаспадарчага вытворчага кааператыва «Прагрэс-Верцялішкі» Гродзенскага раёна В. А. Равяка, які працуе ў сельскай гаспадарцы больш за 30 гадоў і вывеў сваё прадпрыемства ў лік найлепшых у рэспубліцы, ператварыўшы яго ў школу перадавога гаспадарчага вопыту.

На трэцім Усебеларускім народным сходзе ў **2006 г.** вызначана Праграма сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2006—2010 гг. Чарговая пяцігодка накіравана на забеспячэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця нашай краіны, якое звязана з паступовым пераходам да постіндустрыяльнага інфармацыйнага грамадства. Галоўнай мэтай такога развіцця застаецца далейшы рост дабрабыту насельніцтва на аснове павышэння канкурэнтаздольнасці эканомікі і стварэння дзяржавы, зручнай для жыцця людзей (**3).

Дзяржаўная маладзёжная палітыка. У Рэспубліцы Беларусь прыняты шэраг дакументаў і праграм, якімі вызначаюцца асноўныя кірункі маладзёжнай палітыкі. Наша дзяржава мае за мэту забяспечыць паўнавартасны прававы і сацыяльны статус маладым грамадзянам рэспублікі, абараніць іх правы і свабоды. Прымаюцца меры для паляпшэння жыллёвых умоў маладых сямей праз магчымасць атрымання імі доўгатэрміновых крэдытаў на будаўніцтва жылля за кошт сродкаў дзяржаўнага бюджэту. Распрацаваны праект будаўніцтва студэнцкай вёскі ў Мінску. Развіваецца сістэма працаўладкавання маладых людзей з гарантыяй першага рабочага месца, забеспячэннем занятасці выпускнікоў і пераадолення іх беспрацоўя, падтрымкай руху студэнцкіх атрадаў. Удасканальваецца сістэма падтрымкі ўдзелу маладых вучоных у даследчыцкай працы, развіцця творчага патэнцыялу таленавітай моладзі. Дзейнічаюць спецыяльны фонд Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па сацыяльнай падтрымцы адораных навучэнцаў і студэнтаў і спецыяльны фонд па падтрымцы таленавітай моладзі. Ствараюцца належныя ўмовы для працы і быту рабочай моладзі, замацавання маладых спецыялістаў на сяле і будаўніцтва для іх жылля, развіцця маладзёжных прадпрымальніцтва і фермерскіх гаспадарак. Падтрымкай дзяржавы карыстаецца дзіцячы

і маладзёжны спорт і турызм. Указамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь зацверджаны дзяржаўныя праграмы «Моладзь Беларусі» і «Маладыя таленты Беларусі» на 2006—2010 гг.

ГІСТАРЫЧНЫ ДАКУМЕНТ

З прамовы А. Р. Лукашэнкі на цырымоніі ўступлення на пасаду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Красавік 2006 г.
«...мы не адмовімся ад выверанай за 10 гадоў стратэгіі развіцця краіны. Мы будзем працягваць рухацца сваім самастойным курсам і пры неабходнасці будзем уносіць у яго аптымальныя карэктывы ў адпаведнасці з патрабаваннямі часу... Калі раней задача заключалася ў стварэнні і станаўленні сваёй нацыянальнай дзяржаўнай сістэмы, то цяпер неабходна прыстасаваць яе для чалавека. Таму і дэвіз новай пяцігодкі: „Дзяржава для народа“».

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. На мяжы XX і XXI стст. у нашай краіне пачаўся этап пераходу ад індустрыяльнага да постіндустрыяльнага этапу развіцця. У гэты перыяд перспектывы развіцця эканомікі Беларусі як еўрапейскай краіны звязаны з эфектыўным выкарыстаннем нашага навукова-тэхнічнага, прамысловага, інтэлектуальнага патэнцыялу. Вызначальнай рысай гэтага пераходу з'яўляецца распрацоўка і рэалізацыя беларускай мадэлі сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі з дзяржаўным рэгуляваннем. Выбар шляху эканамічнага развіцця адбываецца ва ўмовах супрацоўніцтва з краінамі СНД і інтэграцыі з Расіяй.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *прыватызацыя, рыначная сістэма эканамічных адносін, сацыяльна арыентаваная рыначная эканоміка, інтэграцыя.*

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

****1. З перадвыбарнай праграмы Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі. Верасень 2001 г.**

«Мы не паддаліся спакусе разбурыць створанае пакаленнямі, ісці па крайне балючым і небяспечным шляху „шокавай тэрапіі“, на якім чалавека падсцерагаюць беспрацоўе, галеча і адчай...

Мэты — рэзкае павышэнне дабрабыту народа і набліжэнне яго да ўзроўню эканамічна развітых еўрапейскіх дзяржаў

шляхам паступовага, эвалюцыйнага руху наперад, заснаванага на палітычнай і сацыяльна-эканамічнай стабільнасці грамадства. Убудоўванне беларускай эканомікі ў сістэму сусветных гаспадарчых сувязей пад кантролем грамадства і дзяржавы, падтрыманне навуковага патэнцыялу».

****2. Вынікі сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь за 2001—2005 гг. (%)**

Прыкметы для параўнання	Праграмныя паказчыкі	Выкананне	Паказчыкі	
			1990 г.	Рост у 2005 г. у параўнанні з 1995 г.
Валавы ўнутраны прадукт	135—140	143,1	127	1,9 раза
Прадукцыя прамысловасці	128—132	151,8	153	2,5 раза
Прадукцыя сельскай гаспадаркі	122—128	125,7	90	1,2 раза
Вытворчасць спажывецкіх тавараў	142—147	150,4	166	2,8 раза
Рэальныя грашовыя даходы насельніцтва	158—163	176,7	175	3,4 раза
Рэальная заработная плата	180—185	207,0	195	3,5 раза

****3. З даклада Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі на трэцім Усебеларускім народным сходзе. 2 сакавіка 2006 г.**

«Упершыню за шматвяковую гісторыю наш народ стварыў суверэнную дзяржаву — Рэспубліку Беларусь. Сёння наш суверэнітэт — рэальны фактар сусветнай палітыкі...

Мы змаглі зрабіць нашу краіну не толькі суверэннай, але і эканамічна незалежнай...

Сёння мы жывем у стабільнай, шчаслівай, цывілізаванай краіне. У нас моцная эканоміка, развітыя навука і культура, адна з лепшых у свеце сістэма адукацыі. Поўнасцю забяспечана нацыянальная бяспека...

Мы павінны імкнуцца да таго, каб праз пяць гадоў якасць жыцця нашых грамадзян давесці да ўзроўню, параўнальнага з заходнееўрапейскім...

Каб дасягнуць пастаўленай мэты, нам неабходна навучыцца выкарыстоўваць больш дзейсныя падыходы, імкнуцца да больш высокага ўзроўню арганізацыі ўсёй нашай дзейнасці...

Мы ўжо шмат што зрабілі і маем права гэтым ганарыцца. Вынікі апошніх гадоў даказалі эфектыўнасць выкарыстання беларускай мадэлі для пераходнага перыяду развіцця дзяржавы».

Вызначце, у чым заключаюцца прыкметы сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Дайце азначэнні наступных паняццяў: *прыватызацыя, рыначная сістэма эканамічных адносін, інтэграцыя.*
2. Чаму пасля распаду СССР эканоміка Беларусі апынулася ў цяжкім становішчы?
3. Назавіце мерапрыемствы, звязаныя з пошукам шляхоў пераходу да рыначнай эканомікі ў пачатку 1990-х гг.
4. Пералічыце працоўныя дасягненні, арганізатары і ўдзельнікі якіх былі ўдастоены звання Героя Беларусі.
5. У чым заключаецца сутнасць беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця? Пры адказе выкарыстайце дадатковы матэрыял.
6. Раскажыце аб асноўных кірунках і выніках рэалізацыі беларускай мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця ў другой палове 1990-х гг. — пачатку XXI ст. у Рэспубліцы Беларусь. Выкарыстайце картасхему на с. 142 вучэбнага дапаможніка.
7. Раскажыце аб дзяржаўнай маладзёжнай палітыцы.

8. Папрацуйце па метадзе ключавога слова са зместам абзаца, які пачынаецца словамі «Спыніць такія праявы эканамічнага крызісу...».

9. Выкажыце свае адносіны да перспектыў развіцця нашай краіны ва ўмовах пераходу да фарміравання інфармацыйнага грамадства.

§ 23—24. Рэспубліка Беларусь у сусветным супольніцтве

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць асноўныя прынцыпы і кірункі знешнепалітычнай дзейнасці Рэспублікі Беларусь на мяжы XX—XXI стст.

Успомніце

Якой была роля БССР у заснаванні і дзейнасці ААН?

Фарміраванне знешнепалітычнага курсу Рэспублікі Беларусь. Набыццё суверэнітэту абумовіла пачатак новага этапу ў знешнепалітычнай і міжнароднай дзейнасці Беларусі. У Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, прынятай 27 ліпеня 1990 г. Вярхоўным Саветам БССР, за беларускім народам было замацавана неад'емнае права на самавызначэнне. Дэкларацыя абвясціла рэспубліку раўнапраўным і незалежным членам сусветнага супольніцтва. Калі ў жніўні 1991 г. Дэкларацыя набыла канстытуцыйны статус, Беларусь стала ажыццяўляць самастойную знешнюю палітыку.

Наша рэспубліка імкнецца стаць бяз'ядзернай зонай і *нейтральнай дзяржавай*. Знешнепалітычны курс такой краіны характарызуецца няўдзелам у аб'яднаннях і ва ўзброеных канфліктах (войнах).

Рэспубліка Беларусь улічвае рэкамендацыі «Парадку дня на XXI стагоддзе» — дакумента, прынятага ААН у 1992 г. У ім прадугледжваецца праграма сусветнага супрацоўніцтва з мэтай гарманізацыі ўзаемаадносін паміж чалавекам і прыродай. Наша краіна атрымала міжнародную дапамогу па лініі

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

Важнай падзеяй у міжнароднай палітыцы стаў пераход рэспублікі да статусу бяз'ядзернай і нейтральнай дзяржавы. Беларусь далучылася таксама да Дагавора аб звычайных узброеных сілах у Еўропе, які рэгулюе іх колькасць і размяшчэнне. У 1992 г. Беларусь падпісала Хельсінкскі заключны акт Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе. Парламент зацвердзіў Дагавор аб скарачэнні і абмежаванні стратэгічных наступальных узбраенняў. Рэспубліка Беларусь далучылася да Міжнароднага дагавора аб нераспаўсюджванні ядзернай зброі. У выніку ўся ядзерная зброя, якая размяшчалася раней на тэрыторыі Беларусі, была выведзена за яе межы. Беларусь разам з Украінай сталі першымі ў свеце дзяржавамі, якія добраахвотна адмовіліся ад валодання ядзернай зброяй, сталі ўдзельніцамі Міжнароднага дагавора аб нераспаўсюджванні ядзернай зброі.

ААН, якая прыняла спецыяльную рэзалюцыю «Міжнароднае супрацоўніцтва ў справе змякчэння і пераадолення наступстваў аварыі на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі». Ад імя беларускага народа Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь выказаў усім краінам — членам ААН глыбокую ўдзячнасць за аказаную дапамогу.

Асноўнымі прыярытэтамі знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь на міжнароднай арэне з'яўляюцца: інтэграцыя ў сусветнае супольніцтва як раўнапраўнай, суверэннай, незалежнай дзяржавы; усемагчымае садзеянне будаўніцтву новай сусветнай і еўрапейскай сістэмы бяспекі; шматбаковае міжнароднае супрацоўніцтва; актыўны ўдзел у рабоце міжнародных арганізацый, перш за ўсё ў сістэме Арганізацыі Аб'яднаных На-

ГІСТАРЫЧНЫ ДАКУМЕНТ

«У маральнай і матэрыяльнай падтрымцы, — гаворыцца ў заяве Вярхоўнага Савета, — мы бачым глыбокі сэнс, праяўленне новага палітычнага мыслення, зацвярджэнне ўзаемадзеяння паміж дзяржавамі на аснове агульначалавечых каштоўнасцей і гуманістычных прынцыпаў, умацаванне духу партнёрства і развіцця новых формаў міжнароднага супрацоўніцтва».

ГІСТАРЫЧНЫ ДАКУМЕНТ

Артыкул 18-ы Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь: «Рэспубліка Беларусь у сваёй знешняй палітыцы зыходзіць з прынцыпаў роўнасці дзяржаў, непрымянення сілы або пагрозы сілай, непарушнасці межаў, мірнага ўрэгулявання спрэчак, неўмяшання ва ўнутраныя справы і іншых агульнапрызнаных прынцыпаў і нормаў міжнароднага права…»

цый. Асноўныя прынцыпы знешняй палітыкі былі замацаваны ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. са зяменнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.

Амаль усе краіны свету прызналі Рэспубліку Беларусь як незалежную дзяржаву і ўстанавілі з ёй дыпламатычныя адносіны. Сведчаннем трываласці міжнароднага становішча нашай рэспублікі ўжо з першых гадоў незалежнасці стала членства ў міжнародных арганізацыях. Беларусь — паўнапраўны ўдзельнік Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, член Міжнароднага валютнага фонду. Беларусь з самага пачатку сваёй знешнепалітычнай дзейнасці пацвердзіла прыхільнасць да прынцыпаў Статута ААН і Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека. Умацавалася яе становішча ў ААН.

Прыярытэты знешнепалітычнага курсу Рэспублікі Беларусь. З самага пачатку, праводзячы шматвектарны знешнепалітычны курс, Рэспубліка Беларусь асаблівую ўвагу надава-

ГІСТАРЫЧНЫ ДАКУМЕНТ

На пасяджэнні сесіі Генеральнай Асамблеі ААН у 2005 г. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнка адзначыў: «ААН — гэта мы. Менавіта мы з вамі павінны ўзяць лёс планеты ў свае рукі. Мы з вамі павінны зразумець, што аднапалярны свет — гэта свет адналінейны. Больш таго — аднамерны. Мы з вамі павінны ўсвядоміць: разнастайнасць шляхоў да прагрэсу — сталая каштоўнасць нашай цывілізацыі. Толькі яна забяспечвае стабільнасць у свеце. Свабода выбару шляху развіцця — галоўная ўмова дэмакратычнага ўладкавання свету. Дзеля гэтага і стваралася наша Арганізацыя. …Калі мы пагодзімся адзін з адным у гэтым, галоўным, то мы ажыццявім прынцыпы шматпалярнасці, разнастайнасці, свабоды выбару… Тады і ААН стане арганізацыяй па-сапраўднаму аб’яднаных нацый…»

ла ўмацаванню адносін з краінамі Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Яна ўдзельнічала ў стварэнні і дзейнасці адпаведных органаў па супрацоўніцтве паміж дзяржавамі СНД. Аднак Садружнасць у гэтыя гады яшчэ не сфарміравалася як моцнае міждзяржаўнае ўтварэнне.

З сярэдзіны 1990-х гг. прыярытэтным кірункам і асновай нашай знешняй палітыкі стала аднаўленне на раўнапраўнай і ўзаемавыгаднай аснове сувязей з дзяржавамі, якія раней уваходзілі ў склад СССР, найперш з Расіяй і Украінай (**). Развіццю гэтых адносін спрыялі рэгулярныя сустрэчы прэзідэнтаў Беларусі, Расіі, Украіны і іншых краін — удзельніц СНД. З 1996 г. дзейнічае дагавор «Аб мытным саюзе», які павінен спрыяць эканамічнай інтэграцыі краін СНД. Гэта ідэя знайшла падтрымку на сустрэчы прэзідэнтаў і кіраўнікоў краін СНД у Маскве ў 2000 г. Была вызначана задача паглыблення эканамічнай інтэграцыі паміж Беларуссю, Расіяй, Украінай і Казахстанам. У 2003 г. кіраўнікі гэтых дзяржаў падпісалі Заяву аб фарміраванні Адзінай эканамічнай прасторы і стварэнні Арганізацыі рэгіянальнай інтэграцыі.

У 2000 г. кіраўнікі пяці дзяржаў (Беларусь, Казахстан, Кыргызстан, Расія і Таджыкістан) заснавалі новае інтэграцыйнае аб'яднанне — Еўразійскае эканамічнае супольніцтва (ЕўрАзЭС). У 2006 г. да яго далучыўся Узбекістан, было прынята рашэнне аб стварэнні Мытнага саюза.

Сустрэча кіраўнікоў дзяржаў — удзельніц ЕўрАзЭС і АДКБ у г. Мінску 23 чэрвеня 2006 г.

Асаблівае месца займаюць узаемаадносіны паміж Беларуссю і Расіяй. На шляху яднання двух народаў і краін пройдзена шмат этапаў. Іх пачаткам стала падпісанне ў 1995 г. Дагавора аб дружбе, добрасуседстве і супрацоўніцтве Беларусі і Расіі. У маі 1995 г. на рэспубліканскім рэферэндуме большасць беларускіх выбаршчыкаў выказалася за паглыбленне інтэграцыі з Расіяй. Насельніцтвам Беларусі быў падтрыманы курс на паступовае збліжэнне і выраўноўванне ўзроўняў эканамічнага развіцця краін.

Далейшаму паглыбленню адносін паміж Беларуссю і Расіяй паспрыяў падпісаны **2 красавіка 1996 г.** Дагавор аб стварэнні Супольнасці Беларусі і Расіі. Важным крокам на шляху да ўсебаковай інтэграцыі дзвюх краін стала стварэнне Саюза Беларусі і Расіі, дагавор аб якім быў падпісаны **2 красавіка 1997 г.** Гэты дзень абвешчаны Днём яднання народаў Беларусі і Расіі. Працэс збліжэння Беларусі і Расіі быў прадоўжаны ў снежні 1998 г., калі ў Маскве адбылося падпісанне прэзідэнтамі абедзвюх краін Дэкларацыі аб далейшым яднанні Беларусі і Расіі, дагавора аб роўных правах грамадзян і пагаднення аб стварэнні роўных умоў суб'ектам гаспадарання дзвюх краін. Чарговым этапам у працэсе збліжэння Беларусі і Расіі стаў падпісаны **8 снежня 1999 г.** Дагавор аб стварэнні Саюзнай дзяржавы.

Развіццё інтэграцыйнага працэсу паміж Беларуссю і Расіяй
• Стварэнне Супольнасці Рэспублікі Беларусь і Расійскай Федэрацыі — 2 красавіка 1996 г.
• Стварэнне Саюза Беларусі і Расіі — 2 красавіка 1997 г.
• Дагавор паміж Беларуссю і Расіяй аб стварэнні Саюзнай дзяржавы — 8 снежня 1999 г.

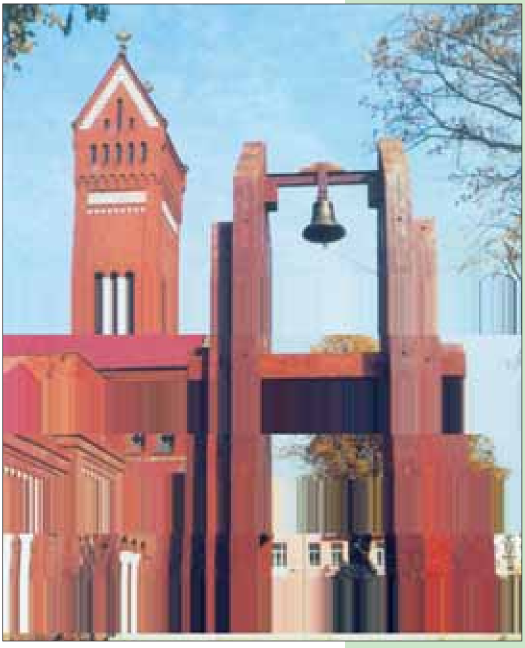
Шлях стварэння Саюзнай дзяржавы аказаўся няпростым. Але гэты працэс аб'ектыўны і адпавядае інтарэсам двух братніх народаў. Таму ўзаемапрымальныя варыянты аб'яднання будуць знойдзены, а галоўнай праблемай у 2002—2005 гг. стала наладжванне дзейнасці Парламенцкага Сходу Саюза Беларусі і Расіі, які зацвярджае гадавыя бюджэты Саюза і распрацоўвае Канстытуцыю Саюза Беларусі і Расіі. Пры гэтым беларуска-расійскае міждзяржаўнае аб'яднанне грунтуецца на прын-

цыпах суверэннай роўнасці дзяржаў-удзельніц, добраахвотнасці, добрасумленнага выканання ўзаемных абавязацельстваў.

Шматвектарнасць знешняй палітыкі Беларусі. Рэспубліка Беларусь прытрымліваецца шматвектарнага знешнепалітычнага курсу. У 1995—1996 гг. развіццю і ўмацаванню сувязей з далёкім замежжам садзейнічалі афіцыйныя і рабочыя візіты Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь у ЗША, Францыю і іншыя краіны. У працэсе паездак былі абмеркаваны праблемы эканамічнага і палітычнага супрацоўніцтва, барацьбы са злачыннасцю, пераадолення наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС. У 1996 і 1999 гг. Прэзідэнт нашай рэспублікі прыняў удзел у сустрэчах кіраўнікоў дзяржаў і ўрадаў краін — удзельніц Арганізацыі па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе (АБСЕ).

Беларусь у 1995 г. далучылася да праграмы НАТО «Партнёрства дзеля міру». У 1998 г. пачала работу місія Рэспублікі Беларусь пры НАТО. Наша краіна не выступае супраць уключэння ў НАТО новых членаў, у тым ліку нашых суседзяў — Польшчы і Прыбалтыйскіх рэспублік, але настойвае на неабходнасці рэфармавання гэтай арганізацыі.

У памяць чарнобыльскай трагедыі ў Мінск прывезены помнік з японскіх гарадоў Хірасіма і Нагасакі, якія перажылі атамную бамбардзіроўку, і ўстаноўлены перад касцёлам святых Сымона і Алены. Звон у чорнай арцы нагадвае, што гэтая трагедыя не павінна забывацца

ГІСТАРЫЧНЫ ДАКУМЕНТ

На ўрачыстым пасяджэнні сесіі Генеральнай Асамблеі ААН у 1995 г. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнка зазначыў:
«Галоўнае — не дапусціць новага расколу свету. У сувязі з гэтым мы лічым, што пашырэнне НАТО тоіць у сабе непрадказальныя вынікі для будучыні Еўропы…
Я цвёрда перакананы, што на парозе трэцяга тысячагоддзя трэба думаць не аб пашырэнні ваенна-палітычных саюзаў, не аб размяшчэнні ядзернай зброі і не аб павелічэнні ваенных арсеналаў. Наадварот, мы павінны імкнуцца ліквідаваць саму магчымасць узнікнення войнаў, паменшыць або наогул знішчыць запасы ядзернай зброі…»

Пасля правядзення рэферэндуму 1996 г. палітычныя адносіны Беларусі з Захадам ускладніліся. У 1997 г. міністры замежных спраў краін Еўрапейскага Саюза прынялі рашэнне аб «замарожванні» кантактаў з Беларуссю на палітычным узроўні. Але праграмы эканамічнага супрацоўніцтва з Рэспублікай Беларусь прадоўжыліся. Кіраўніцтва нашай краіны адстойвала дзяржаўны суверэнітэт краіны, зыходзячы з таго, што кожная дзяржава ва ўмовах фарміравання шматполюснага свету мае права заняць у ім адпаведнае месца. У ліку галоўных задач знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь — фарміраванне на новай аснове адносін з дзяржавамі Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. Наша краіна супрацоўнічае таксама з краінамі Азіяцка-Ціхаакіянскага рэгіёна, Афрыкі і Лацінскай Амерыкі.

Пашыраюцца кантакты нашай рэспублікі з міжнароднымі арганізацыямі. Найважнейшым кірункам знешнепалітычнай дзейнасці застаецца супрацоўніцтва Рэспублікі Беларусь з такімі аўтарытэтнымі ў свеце арганізацыямі, як Савет Еўропы, а таксама Еўрапейскі Саюз, у які ў 2004 г. увайшлі нашы суседзі — Прыбалтыйскія рэспублікі і Польшча. Удзел Беларусі ў рабоце міжнародных арганізацый спрыяе далучэнню нашай краіны да працэсу *глабалізацыі* — утварэння сусветнага рынку капіталаў, тавараў, паслуг, інфармацыі, усталявання сусветных сувязей у эканамічнай, палітычнай, культурнай галінах ва ўмовах фарміравання постіндустрыяльнага (інфармацыйнага) грамадства.

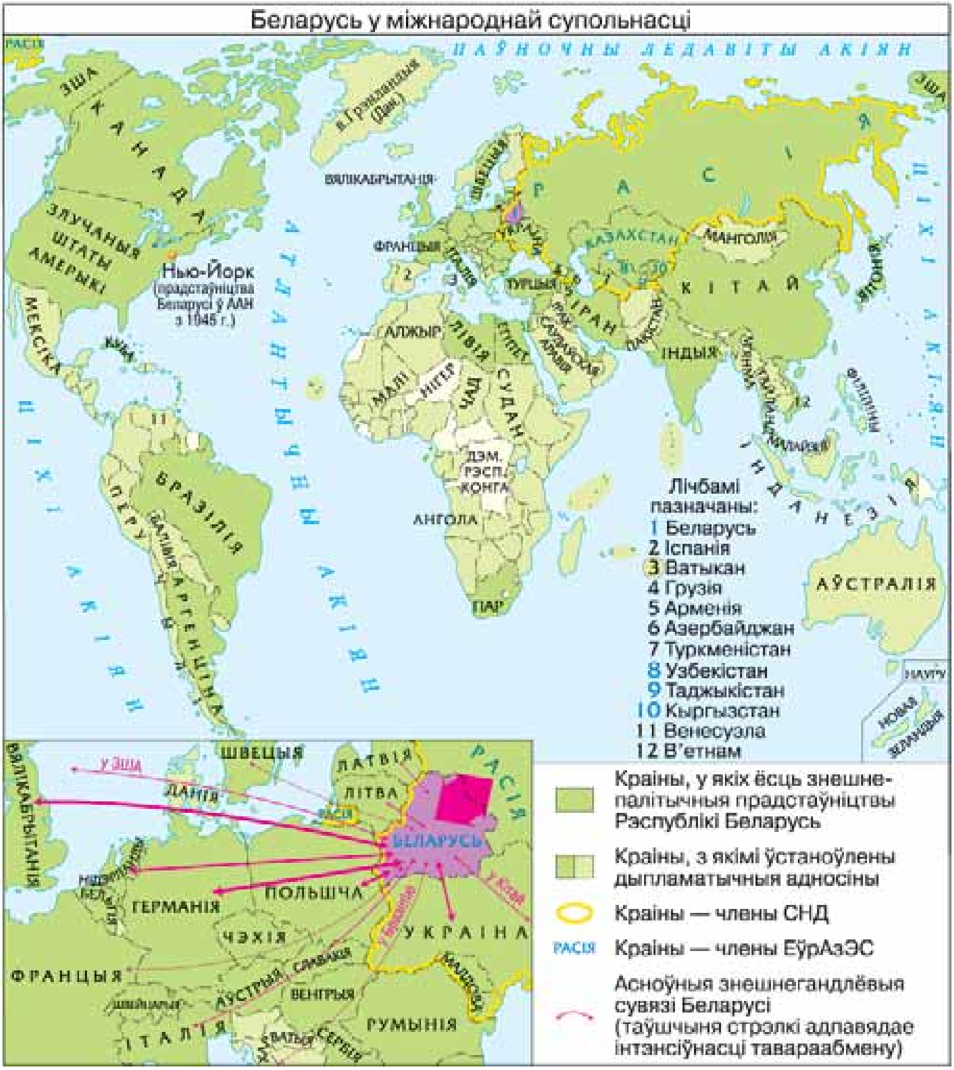
Падзеі 11 верасня 2001 г. у Нью-Йорку прывялі да актывізацыі міжнароднай дзейнасці, накіраванай на барацьбу з тэрарызмам. У яе ўключыліся Беларусь, Расія, Казахстан, Кыргызстан, Таджыкістан, Арменія.

Развіццё міжнароднага эканамічнага супрацоўніцтва Рэспублікі Беларусь. Знешнеэканамічныя сувязі Беларусі як суверэннай дзяржавы набылі якасна новы характар. У складзе СССР яна толькі пастаўляла прадукцыю на знешні рынак, а сам гандаль ажыццяўляўся саюзнымі ўстановамі. Атрымаўшы незалежнасць, Рэспубліка Беларусь стала раўнапраўным партнёрам у міжнародным эканамічным супрацоўніцтве. Перад ёй паўстала задача ўтварэння спрыяльных знешніх умоў для эфектыўнай інтэграцыі беларускай эканомікі ў сусветную гаспадарку.

Аднак на шляху вырашэння гэтай задачы ўзнікла і шмат цяжкасцей. Перш за ўсё наладжваць эканамічнае супрацоўніцтва на постсавецкай прасторы даводзілася ва ўмовах эканамічнага крызісу, выкліканага распадам СССР. Акрамя таго, з-за тэхнічнага адставання прадпрыемстваў рэспублікі іх прадукцыя ў большасці была неканкурэнтаздольнай на знешнім рынку. Становішча ўскладнялася жорсткай залежнасцю Беларусі ад паставак энерганосьбітаў і сыравінных рэсурсаў, недахопам фінансавых сродкаў.

У той жа час Беларусь мае спрыяльнае геаграфічнае становішча ў цэнтры Еўропы і высокакваліфікаваных спецыялістаў. Абапіраючыся на гэтыя перавагі, наша рэспубліка імкнулася пашырыць гандлёвыя сувязі з краінамі далёкага замежжа. У пачатку 1990-х гг. 70 % усяго знешняга гандлю нашай рэспублікі прыходзілася на еўрапейскія дзяржавы, перш за ўсё Германію. Больш за ўсё вывозілася ў заходнія краіны трактароў, халадзільнікаў, матацыклаў, калійных угнаенняў, бавоўняных тканін. На мяжы XX і XXI стст. Беларусь падтрымлівае гандлёва-эканамічныя зносіны амаль са 140 дзяржавамі за межамі СНД. Вядучымі гандлёва-эканамічнымі партнёрамі Беларусі з'яўляюцца Расія, Германія, Украіна, Польшча, Латвія, Літва, Італія, Кітай.

Важнае месца ў знешнеэканамічнай дзейнасці належала ўтварэнню сумесных з замежнымі фірмамі прадпрыемстваў. Вядомасць у нашай рэспубліцы набыла прадукцыя прадпры-

Беларусь у міжнароднай супольнасці

емства «Белвест», створанага сумесна Віцебскай абутковай фабрыкай і германскай фірмай «Саламандэр», і інш. Сувязі з замежнымі партнёрамі ўстанавілі аб'яднанні «БелаўтаМАЗ», «Мінскі трактарны завод», «Палімір», «Атлант» і інш. Аднак шырокага і раўнапраўнага эканамічнага супрацоўніцтва Беларусі з заходнімі краінамі не склалася па прычыне нізкай канкурэнтаздольнасці большасці беларускіх тавараў, а таксама з-за імкнення замежных прадпрымальнікаў вывозіць

з рэспублікі пераважна сыравіну і прадукты харчавання, а не прамысловыя тавары.

Значна павялічылася колькасць сумесных і замежных прадпрыемстваў у нашай рэспубліцы. Калі ў 1992 г. у Беларусі было зарэгістравана 201 сумеснае і 8 замежных прадпрыемстваў, то праз 8 гадоў — адпаведна 1816 і 1332. У пачатку XXI ст. доля прадукцыі, якая выпрацоўвалася прадпрыемствамі з удзелам замежнага капіталу, склала каля 10 % выпрабленай у рэспубліцы прадукцыі. Найбуйнейшымі краінамі, якія ўкладвалі свае капіталы ў Беларусі, з'яўляліся Нідэрланды, Германія, ЗША. Падтрымку Беларусі аказваў Еўрапейскі банк рэканструкцыі і развіцця. Аднак наша краіна ва ўмовах паступовага пераходу да стабілізацыі эканомікі пакуль яшчэ не з'яўляецца дастаткова прывабнай для ўкладвання замежнага капіталу.

У такіх абставінах асаблівае значэнне набыла праблема больш эфектыўнага выкарыстання традыцыйных рынкаў збыту ў Расіі і краінах СНД. З распадам СССР беларускія прадпрыемствы страцілі крыніцу неабходнай для іх сыравіны і рынкі збыту сваёй прадукцыі. Па гэтай прычыне яе сабекошт значна павялічыўся, што прывяло да скарачэння прамысловай і сельскагаспадарчай вытворчасці. Наша краіна стала праводзіць курс на ўмацаванне эканамічнага ўзаемадзеяння краін СНД. У 1995 г. быў падпісаны дагавор з Расіяй «Аб мытным саюзе», які скасаваў падаткі пры імпарце (увозе) і экспарце (вывазе) тавараў. Рэальным дасягненнем у гэтым пытанні стала падпісанае ў 1996 г. пагадненне аб больш цесным эканамічным супрацоўніцтве. На мяжы стагоддзяў доля краін СНД у агульным аб'ёме знешняга гандлю рэспублікі складала каля 70 %.

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Суверэнная Рэспубліка Беларусь вызначылася з асноўнымі прынцыпамі сваёй знешняй палітыкі. Яна імкнецца стаць бяз'ядзернай зонай і нейтральнай дзяржавай. Ва ўмовах пераходу ад двухполюснага да шматполюснага свету Рэспубліка Беларусь замацавала свой суверэнітэт. Прыярытэтным кірункам у знешняй палітыцы нашай дзяржавы на мяжы тысячагоддзяў стала ўмацаванне сувязей з Расіяй і гандлёва-эканамічнае супрацоўніцтва ў межах СНД. Шлях яднання братніх

беларускага і рускага народаў і ўтварэння Саюзнай дзяржавы паміж Беларуссю і Расіяй аказаўся няпростым. Праблемы, якія існуюць у адносінах Беларусі з краінамі СНД і Еўропы, сведчаць пра тое, што наша рэспубліка пакуль яшчэ не ў поўным аб'ёме інтэгравалася ў сістэму новых міжнародных адносін. Захоўваецца залежнасць рэспублікі ад імпартных паставак, найперш сыравіны і высокатэхналагічнай прадукцыі. Актуальнай застаецца праблема шырокага прыцягнення ў эканоміку краіны замежнага капіталу.

Паняцці і тэрміны, якія трэба засвоіць: *нейтральная дзяржава, глабалізацыя.*

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

**** З перадвыбарнай праграмы Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі. Верасень 2001 г.**

«Нашы перспектывы ў свеце

Беларусь — у цэнтры Еўропы, і яна будзе жыць у адзінай Еўропе, у міры і згодзе з усімі суседзямі.

Знешняя палітыка беларускай дзяржавы будзе заснавана на прынцыпах шматвектарнасці і захавання нормаў міжнароднага права.

Саюзныя адносіны з братняй Расіяй — асноўны прыярытэт знешнепалітычнай дзейнасці кіраўніцтва Беларусі.

Мы будзем будаваць самыя трывалыя адносіны з нашымі суседзямі і краінамі Садружнасці Незалежных Дзяржаў.

Адначасова мы адкрыты для ўсебаковага і раўнапраўнага супрацоўніцтва з усімі дзяржавамі свету. Нам важна і выгадна выкарыстоўваць каштоўны вопыт і дапамогу ААН, Еўрасаюза, Міжнароднага валютнага фонду, Сусветнага банка, Еўрапейскага банка рэканструкцыі і развіцця і іншых міжнародных арганізацый і аб'яднанняў.

Але будаваць свае адносіны з усімі дзяржавамі і міжнароднымі арганізацыямі мы будзем толькі зыходзячы з нацыянальных інтарэсаў, на аснове роўнасці і ўзаемнай павагі».

Вызначце, чаму Рэспубліка Беларусь прытрымліваецца шматвектарнага знешнепалітычнага курсу.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Дайце азначэнні наступных паняццяў: *нейтральная дзяржава, глабалізацыя.*
2. Пералічыце асноўныя прынцыпы знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь.
3. Як развіваліся знешнеэканамічныя сувязі Беларусі ў 1990-х гг. — пачатку XXI ст.? Выкарыстайце картасхему на с. 158 вучэбнага дапаможніка.
4. Растлумачце, чаму з афармленнем дзяржаўнага суверэнітэту Рэспубліка Беларусь павінна была вызначыць свой знешнепалітычны курс.
5. Які кірунак і чаму з'яўляецца прыярытэтным у знешняй палітыцы Рэспублікі Беларусь?
6. Пералічыце этапы ў развіцці інтэграцыйнага працэсу ва ўзаемаадносінах паміж Беларуссю і Расіяй.
7. Назавіце прычыны і вынікі развіцця гандлёва-эканамічных сувязей Беларусі з краінамі СНД. Растлумачце, чаму вядучым партнёрам Беларусі ў гандлёва-эканамічнай сферы стала Расія.
8. Раскрыйце прычынна-выніковую сувязь паміж наступнымі падзеямі: чарнобыльская катастрофа → прыняцце «Парадку дня на XXI стагоддзе».
9. Дакажыце, што Рэспубліка Беларусь з'яўляецца бяз'ядзернай і нейтральнай дзяржавай.
10. Дакажыце, што знешняя палітыка Рэспублікі Беларусь мае шматвектарны характар.
11. Вызначце, якую ролю адыгрывае Рэспубліка Беларусь у дзейнасці ААН ва ўмовах пераходу ад двухполюснага да шматполюснага свету. Выкарыстайце вытрымкі з прамоў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі на пасяджэннях сесіі Генеральнай Асамблеі ААН у 1995 і 2005 гг.

§ 25—26. Развіццё культуры ў Рэспубліцы Беларусь

ВУЧЭБНАЯ ЗАДАЧА

Вызначыць, у чым заключаецца адраджэнне культурна-гістарычнай спадчыны ў нашай краіне на мяжы XX і XXI стст.

Успомніце

Якое месца займала нацыянальная тэматыка ў творах беларускай літаратуры і мастацтва ў 1970—1980-я гг.?

Вырашэнне моўнага пытання ў Рэспубліцы Беларусь. Набыццё нашай рэспублікай дзяржаўнага суверэнітэту абумовіла новы этап у развіцці нацыянальнай культуры. Яго асаблівасцю стала вяртанне нашага народа да сваіх гістарычных каранёў. Змяненні ў культурным жыцці рэспублікі пачаліся яшчэ ў гады перабудовы. Важнае значэнне ў нацыянальна-культурным адраджэнні Беларусі мела стварэнне спрыяльных умоў для развіцця беларускай мовы. Яшчэ ў 1989 г. было ўтворана Таварыства беларускай мовы (ТБМ). У 1990 г. Вярхоўны Савет прыняў Закон «Аб мовах у Беларускай ССР». Ён абвясціў беларускую мову дзяржаўнай. У Законе прадугледжвалася права свабоднага карыстання рускай мовай як мовай міжнацыянальных зносін, свабоднае развіццё і ўжыванне іншых нацыянальных моў.

Прыняцце ў 1994 г. Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь заканадаўча замацавала дзяржаўны статус беларускай мовы. У пачатку 1990-х гг. многія школы і некаторыя вышэйшыя навучальныя ўстановы перайшлі на беларускую мову навучання па асобных прадметах. Беларуская мова пачала ўжывацца ў дзяржаўным справаводстве.

Паскоранае выкананне Закона «Аб мовах у Беларускай ССР» прывяло да незадаволенасці пэўнай часткі насельніцтва. Таму па ініцыятыве Прэзідэнта на рэспубліканскі рэферэндум 14 мая 1995 г. было вынесена пытанне аб статусе рускай мовы ў Беларусі. Большасць насельніцтва выказалася за наданне роўных правоў беларускай і рускай мовам. Палажэнне аб існаванні дзвюх раўнапраўных дзяржаўных моў у рэспубліцы было замацавана ў новай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, прынятай на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.

Адукацыя. У 1991 г. Вярхоўны Савет прыняў Закон «Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь». У ім адзначаецца, што кожнаму грамадзяніну гарантуецца магчымасць атрымання адукацыі, якая адпавядала б яго патрабаванням і здольнасцям. Агульная базавая адукацыя з'яўляецца абавязковай у нашай краіне. Распачалася рэформа адукацыі, звязаная з пераходам агульнаадукацыйнай школы на 12-гадовы тэрмін навучання.

У 1999 г. Урадам Беларусі прынята Праграма развіцця нацыянальнай сістэмы адукацыі да 2010 г. У адпаведнасці з ёй ў 2002 г. уступіў у сілу Закон «Аб унясенні змяненняў і дапаўненняў у Закон Рэспублікі Беларусь „Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь"». Завяршаецца пераход базавай школы на 10-гадовы тэрмін абавязковага навучання. Яе выпускнікі змогуць без абмежаванняў прадоўжыць вучобу на апошняй ступені агульнаадукацыйнай школы — у ліцэях, прафесійных ліцэях і прафесійна-тэхнічных каледжах, ліцэях пры ВНУ, а таксама ў тэхнікумах. Любы з гэтых варыянтаў дае права на прадаўжэнне адукацыі ў ВНУ. У 2006 г. быў прыняты Закон «Аб агульнай сярэдняй адукацыі». Завяршаецца распрацоўка Закона Рэспублікі Беларусь «Аб вышэйшай адукацыі».

У рэспубліцы ў 2005/06 навучальным годзе працавала 230 устаноў, якія забяспечвалі атрыманне прафесійнай тэхнічнай адукацыі, сістэма сярэдняй спецыяльнай адукацыі ўключала звыш 200 навучальных устаноў.

У вышэйшай школе паступова ўводзіцца двухступеньчатая падрыхтоўка спецыялістаў. Першая ступень забяспечвае

ГІСТАРЫЧНАЯ ДАВЕДКА

У 2005/06 навучальным годзе ў Беларусі вучэбную і навуковую працу праводзілі 44 дзяржаўныя вышэйшыя навучальныя ўстановы. Сярод іх 31 універсітэт, 7 акадэмій, 2 інстытуты, 4 вышэйшыя каледжы. Дзейнічала таксама 10 недзяржаўных навучальных устаноў. Агульная колькасць студэнтаў склала 385 тыс. чалавек. Наша краіна дасягнула высокіх паказчыкаў па пісьменнасці сярод дарослага насельніцтва (99,8 %). Узровень развіцця адукацыі ў краіне дазволіў дасягнуць значных вынікаў у атрыманні моладдзю вышэйшай адукацыі.

падрыхтоўку дыпламаванага спецыяліста па профілю навучання і атрыманне вышэйшай адукацыі. Другая ступень вышэйшай адукацыі (магістратура) арыентавана на падрыхтоўку да навуковай і навукова-педагагічнай дзейнасці. Дзяржаўная палітыка ў галіне адукацыі будуецца на некалькіх асноўных прынцыпах: дзяржаўнае фінансаванне ўстаноў усіх узроўняў, дзяржаўная сацыяльная падтрымка навучэнцаў, студэнтаў, настаўнікаў і педагагічных работнікаў, забеспячэнне роўных магчымасцей у атрыманні адукацыі ўсімі грамадзянамі.

У 2006 г. адбылося ўрачыстае адкрыццё Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, якая ўяўляе сабой найбуйнейшы інфармацыйны і культурны цэнтр. Яна з'яўляецца часткай інтэлектуальнага скарбу нашай планеты і своеасаблівым сімвалам сучаснай Беларусі (**1).

Развіццё беларускай навукі. Стабілізацыя сацыяльна-эканамічнага становішча ў нашай краіне з сярэдзіны 1990-х гг. пачала аказваць станоўчы ўплыў на навуку. Палепшылася дзяржаўная сістэма кіравання гэтай галіной, створана сістэма падрыхтоўкі навуковых і навукова-педагагічных кадраў. Асаблівая ўвага ў апошнія гады надаецца распрацоўцы прыярытэтных навуковых кірункаў, якія садзейнічаюць развіццю навукова-тэхнічнага прагрэсу. Для гэтага ў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі арганізаваны інстытуты: хіміі новых матэрыялаў, малекулярнай і атамнай фізікі, Аб'яднаны інстытут праблем інфарматыкі і інш. Вучоныя нашай рэспублікі ажыццявілі шмат важных навуковых даследаванняў практычна ва ўсіх галінах ведаў. У 2000 г. лаўрэатам Нобелеўскай прэміі па фізіцы стаў ураджэнец Беларусі Ж. І. Алфёраў. Яго вынаходніцтвы ў галіне сучасных інфармацыйных тэхналогій, у прыватнасці, вынаходжанне хуткіх транзістараў, лазерных дыёдаў, інтэгральных мікрасхем-«чыпаў», дазволілі зрабіць звычайнымі такія рэчы, як прайгравальнік кампакт-дыскаў, пульт дыстанцыйнага кіравання, сонечныя батарэі, мабільныя тэлефоны. Алфёраў узнагароджаны ордэнам Францыска Скарыны, стаў ганаровым грамадзянінам г. Віцебска.

Ж. І. Алфёраў

У сусветны рэйтынг самых высокапрадукцыйных камп'ютэрных сістэм уключаны суперкамп'ютэр «СКІФ», створаны ў выніку беларуска-расійскага партнёрства ў галіне высокіх тэхналогій. У 2005 г. падпісаны Дэкрэт Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь аб стварэнні Парка высокіх тэхналогій. Ён прызначаны для развіцця беларускай навукі, укаранення інфармацыйных тэхналогій у прамысловасць, а таксама для экспарту праграмнага забеспячэння за межы рэспублікі. У рэспубліцы распрацаваны беларускі касмічны апарат «БелКА» — малы спадарожнік, у стварэнні якога ўдзельнічалі сотні прадпрыемстваў Саюзнай дзяржавы Беларусі і Расіі. Культурную і навуковую каштоўнасць маюць даследаванні вучоных-гуманітарыяў. Сярод іх — «Энцыклапедыя гісторыі Беларусі» (у 6 тамах), «Вялікае княства Літоўскае», «Гісторыя беларускага мастацтва» (у 6 тамах), біябібліяграфічны слоўнік «Беларускія пісьменнікі» (у 6 тамах) і інш.

Нацыянальна-культурнаму адраджэнню ў суверэннай Беларусі ў значнай меры спрыяе вяртанне незаслужана забытых або забароненых імён дзеячаў навукі і культуры. Адноўлены ў памяці народа прозвішчы выдатных беларускіх вучоных-гісторыкаў: В. Ю. Ластоўскага, які ў 1910 г. выдаў упершыню на беларускай мове «Кароткую гісторыю Беларусі»; У. М. Ігнатоўскага, аўтара «Кароткага нарыса гісторыі Беларусі»; М. В. Доўнар-Запольскага, чыя «Гісторыя Беларусі», падрыхтаваная яшчэ ў 1920-я гг., выдадзена толькі ў наш час.

Новы этап у развіцці беларускай літаратуры. На мяжы стагоддзяў беларускія пісьменнікі імкнуцца ўносіць свой уклад у асэнсаванне ўсіх тых працэсаў, якія адбываюцца ў беларускім грамадстве. Шлях да новай літаратуры, якая стала служыць усяму беларускаму грамадству, а не адной партыі, як гэта было раней, звязаны з асэнсаваннем новых тэм. Сярод іх — беларуская нацыянальная ідэя. Яна грунтуецца на прызнанні самабытнасці беларускай нацыі, яе адвечным імкненні да свабоды, справядлівасці, набыцці ўласнай дзяржаўнасці. Сучасная беларуская літаратура знаходзіцца ў пошуку адказу на пытанні: хто мы? Што мы за нацыя — беларусы? Адкуль і куды ідзем? Што нас чакае ў будучыні? Своеасаблівай спробай адказу стала пасмяротная кніга паэзіі розных гадоў П. Панчанкі «Зямля ў мяне адна», вершы Н. Гілевіча, якія выйшлі асобнай кніжкай пад назвай «Незалежнасць».

Дзень беларускага пісьменства. Тураў. 2004 г.

У літаратуры з'явіліся тэмы, прысвечаныя культурна-гістарычнай спадчыне беларускага народа. Шэраг пісьменнікаў звярнуўся да слаўнага мінулага Бацькаўшчыны. Сярод іх Л. Дайнека. Яго раманы «Меч князя Вячкі», «След ваўкалака», «Жалезныя жалуды» прысвечаны першаму дзяржаўнаму ўтварэнню ўсходніх славян на тэрыторыі Беларусі — Полацкаму княству і перыяду фарміравання Вялікага княства Літоўскага.

Беларускіх пісьменнікаў цікавяць пачуцці сучаснага чалавека, які апынуўся ў складаных жыццёвых умовах. Гэтай тэматыцы прысвечаны творы М. Чаргінца. У яго рамане «Вам — заданне» паказана небяспечная служба работнікаў міліцыі ў Вялікую Айчынную вайну і ў мірны час. У раманах «Тайны Чорных Гор» і «Сыны» адлюстраваны паводзіны салдат у час вайны ў Афганістане.

Як і раней, у беларускай літаратуры прысутнічае тэма вясковага жыцця. І. Чыгрынаў раманамі «Вяртанне да віны» і «Не ўсе мы згінем» завяршыў пенталогію — эпічнае палатно пра вёску Верамейкі і верамейкаўцаў, іх жыццё і змаганне ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Жыццё людзей у забруджаных раёнах Беларусі пасля чарнобыльскай катастрофы асэнсоўваюцца ў паэме С. Законнікава «Чорная быль». Пытанні выратавання насельніцтва пацярпелых ад аварыі тэрыторый і аказання гуманітарнай дапамогі Беларусі звязаны ў творы з вырашэннем глабальнай экалагічнай праблемы.

Выяўленчае мастацтва. Мяжа стагоддзяў вызначылася зваротам беларускага мастацтва да агульначалавечых

і нацыянальных каштоўнасцей. Значная частка мастакоў адлюстроўвае ў сваёй творчасці гістарычныя падзеі, якія падаюцца ў нацыянальна-рамантычным выглядзе. Галерэя партрэтаў Радзівілаў, замалёўкі архітэктурных помнікаў Нясвіжа былі зроблены У. Стальмашонкам.

Габелен стагоддзя. Фрагмент. Мастак А. Кішчанка. 1995 г.

Кембрыджскім дыпломам «За творчыя дасягненні ў XX стагоддзі» адзначана творчасць мастака М. Селешчука — лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь. Яго палатно «Вяртанне на радзіму», таксама як і Л. Шчамялёва «Зіма ў Навагрудку», «Лета ў Астрашыцкім», прасякнуты любоўю да роднага краю, да свайго народа.

Міжнародны біяграфічны цэнтр (Кембрыдж, Англія) узнагародзіў медалём «Чалавек года» ў 1992, 1996 гг. народнага мастака Беларусі Г. Вашчанку — аўтара цыкла партрэтаў дзеячаў беларускай культуры, трыпціха, прысвечанага К. Каліноўскаму, стваральніка вітражоў у касцёле святых Сымона і Алены. На тэму Чарнобыля ім створана палатно «Мой дом — мой боль» і інш.

Мастак А. Кішчанка ў 1995 г. зрабіў габелен «Чарнобыль», які знаходзіцца ў будынку ААН у Нью-Йорку, а таксама «Габелен стагоддзя» (**2).

Тэатральнае і музычнае жыццё. Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Купалы стаў адным з цэнтраў нацыянальна-культурнага адраджэння. Сярод тэатральных пастановак, прысвечаных гістарычнай тэматыцы, вызначаецца спектакль «Князь Вітаўт» А. Дударава. Быў пастаўлены таксама спектакль паводле гістарычнай драмы І. Чыгрынава «Звон — не малітва», у цэнтры якога — лёс полацкай князёўны Рагнеды. Лёс іншай жанчыны — Барбары Радзівіл — паказаны ў спектаклі «Чорная панна Нясвіжа» А. Дударава. Падзеям калектывізацыі прысвечана п'еса У. Бутрамеева «Страсці па Аўдзею». Рэжысёр М. Пінігін стварыў спектакль «Тутэйшыя» паводле твора Я. Купалы. У ім адлюстраваны складаныя для бе-

Сцэна з балета «Страсці» («Рагнеда») А. Мдывані

ларускага народа падзеі 1918—1920 гг., калі германская акупацыя змянілася польскай.

Значнай з'явай у тэатральным жыцці нашай краіны стаў спектакль «Раскіданае гняздо» паводле п'есы Я. Купалы на сцэне Нацыянальнага акадэмічнага драматычнага тэатра імя М. Горкага. У спектаклі выяўляюцца розныя бакі беларускага характару: цярплівасць, сардэчнасць, мяккасць, з аднаго боку, і рашучае жаданне «людзьмі звацца» — з другога.

У Беларускім рэспубліканскім тэатры юнага гледача пастаўлены спектакль А. Дударава «Палачанка». Для гэтага тэатра ім была створана сцэнічная варыяцыя паводле паэмы М. Гусоўскага «Песня пра зубра».

На сцэне Тэатра оперы і балета была пастаўлена опера кампазітара У. Солтана «Дзікае паляванне караля Стаха» паводле твора У. Караткевіча. Гістарычнаму мінуламу беларускага народа прысвечаны балет «Страсці» («Рагнеда») А. Мдывані, пастаўлены ў 1995 г. В. Елізар'евым. Спектакль прызнаны лепшай балетнай пастаноўкай свету ў 1996 г.

Вялікі ўклад у развіццё беларускага тэатральнага мастацтва ўнеслі рэжысёры В. Раеўскі, Б. Луцэнка, акцёры С. Станюта, М. Яроменка, Р. Янкоўскі і інш.

Інтэнсіўна развіваецца музычнае мастацтва. Працуюць калектывы і салісты Белдзяржфілармоніі, нацыянальных акадэмічных тэатраў оперы і балета Рэспублікі Беларусь, Беларускага дзяржаўнага музычнага тэатра.

Шырокую вядомасць набыў Дзяржаўны канцэртны аркестр Беларусі пад кіраўніцтвам М. Фінберга. У ім працуюць лепшыя музыканты рэспублікі. Галоўны кірунак творчасці калектыву звязаны з адраджэннем музычнай спадчыны і папулярызацыяй беларускай музыкі (**3).

Неад'емная частка музычнага жыцця рэспублікі — фестывалі нацыянальнага музычнага мастацтва. Стаў традыцыйным фестываль беларускай песні і паэзіі ў Маладзечне. Набылі папулярнасць Міжнародны музычны фестываль «Славянскі базар»

у Віцебску, Міжнародны фестываль духоўнай (хрысціянскай) музыкі «Магутны Божа» ў Магілёве.

Беларускае кіно. У апошняе дзесяцігоддзе XX ст. створаны цыкл гісторыка-культурных дакументальных кінафільмаў. Сярод іх — «Ягайла і Вітаўт» (аб'яднаны ў карціну «Пастка для зубра»), «Сымон Будны. Паэма», «Сімяон Полацкі», «Крыж Ефрасінні Полацкай». Майстры дакументальнага кіно звярталіся да асвятлення дзейнасці К. Каліноўскага («Ліст да нашчадкаў» і «Жыві ў свабодзе»), І. Буйніцкага («Сцежка, сцежачка, дарога»), М. Шагала («Засталася душа яго тут»), Я. Купалы («Знойдзеш бацькаўшчыну блізка»). У шэрагу дакументальных стужак знайшла адлюстраванне чарнобыльская тэматыка. Тэлефільм «Імгненні радасці» распавядае пра хворых дзяцей, што знаходзяцца ў бальніцы пасля чарнобыльскай аварыі.

Падзеі Вялікай Айчыннай вайны сталі асноўнай тэмай у творчасці беларускага кінарэжысёра Міхаіла Пташука. Ім зняты кінастужкі паводле твораў І. Шамякіна. Значны поспех мела кінастужка «У жніўні 44-га...», створаная беларускімі і расійскімі кінематаграфістамі. У жанры легенды вырашаны гісторыка-прыгодніцкі фільм «Анастасія Слуцкая» рэжысёра Ю. Ялхова пра абарону Слуцка ад ардынцаў у XVI ст.

Ушанаванне гістарычных асоб і дзеячаў культуры. Паводле праектаў беларускіх скульптараў былі ўстаноўлены помнікі Кірылу Тураўскаму ў старажытным Тураве, Ф. Скарыне ў Лідзе і на яго радзіме ў Полацку, С. Буднаму ў Нясвіжы, А. Міцкевічу ў Навагрудку і Мінску. У апошнія гады ўзведзены помнікі Рагнедзе і Ізяславу ў Заслаўі, Ефрасінні Полацкай у Полацку і капліца ў яе памяць у Рэчыцы, пісьменніку першай паловы XIX ст. Я. Баршчэўскаму ў вёсцы Мурагі Расонскага раёна Віцебскай вобласці, аўтару акварэльных замалёвак Н. Ордзе ў г. Іванаве Брэсцкай вобласці, мастаку Я. Драздовічу ў Мінску; аўтару паланеза «Развітанне з Радзімай» Міхалу Клеафасу Агінскаму ў г. Маладзечне Мінскай вобласці. З'явіўся першы ў рэспубліцы помнік вучонаму-гісторыку М. В. Доўнар-Запольскаму на яго радзіме ў Рэчыцы; помнік М. Шагалу ў Віцебску, У. Караткевічу ў Оршы. На ўзор заходнееўрапейскіх універсітэтаў дворык Беларускага дзяржаўнага універсітэта ўпрыгожылі скульптуры славутых асветнікаў Ефрасінні Полацкай і Кірылы Тураўскага,

аўтара паэмы «Песня пра зубра» М. Гусоўскага, першадрукара Ф. Скарыны, асветнікаў С. Буднага і В. Цяпінскага.

Па рашэнні ЮНЕСКА Мірскі замкава-паркавы комплекс і архітэктурна-культурны комплекс былой рэзідэнцыі Радзівілаў у Нясвіжы ўнесены ў спіс Сусветнай спадчыны.

Дасягненні беларускага спорту. Вынікі выступленняў на міжнародных спаборніцтвах беларускіх спартсменаў сведчаць аб дасягненнях нашай краіны ў развіцці фізічнай культуры. Упершыню суверэнная Рэспубліка Беларусь была прадстаўлена самастойнай нацыянальнай камандай на XXVI Алімпійскіх гульнях у 1996 г. Залатыя медалі тады заваявала К. Хадатовіч (акадэмічнае веславанне, байдарка-адзіночка). Яна была таксама прызёрам яшчэ трох Алімпійскіх гульняў, лепшай спартсменкай Беларусі ў 1996 і 1999 гг. Бронзавым прызёрам па спартыўнай гімнастыцы на XXVI Алімпійскіх гульнях стаў В. Шчэрба — пераможца папярэдняй Алімпіяды 1992 г. у Барселоне па пяці відах праграмы і ў камандным заліку, 14-разовы чэмпіён свету, лепшы спартсмен свету ў 1991—2000 гг. Шчэрба як уладальнік шасці залатых медалёў, заваяваных на адной алімпіядзе (1992 г., г. Барселона, Іспанія), занесены ў Кнігу рэкордаў Гінеса. У 2001 г. ордэнам Айчыны 2-й ступені ўзнагароджаны І. Іванкоў — неаднаразовы пераможца міжнародных спаборніцтваў па спартыўнай гімнастыцы, абсалютны чэмпіён свету ў 1994, 1997 гг., абсалютны чэмпіён Беларусі ў 1993—2000 гг.

У 2001 г. лепшай спартсменкай Беларусі была прызнана Я. Карольчык — чэмпіёнка XXVII Алімпійскіх гульняў па штурханні ядра. На XXVIII Алімпійскіх гульнях у 2004 г. беларускія атлеты заваявалі 15 медалёў. Сярод іх — залаты медаль Ю. Несцярэнкі ў бегу на 100 м.

Вызначым асноўнае ў змесце параграфа. Пераход агульнаадукацыйнай школы на 12-гадовы тэрмін навучання, а вышэйшых навучальных устаноў на двухступеньчатую сістэму падрыхтоўкі спецыялістаў забяспечвае патрэбы рэспублікі ў адукаваных кадрах. Створаная ўстойлівая сістэма развіцця адукацыі і навукі з'яўляецца падмуркам сацыяльна-эканамічнага, навукова-тэхнічнага і культурнага развіцця нашай краіны ва ўмовах паступовага станаўлення інфармацыйнага грамадства.

Пачаты складаны шлях адраджэння беларускай мовы, якая мае статус дзяржаўнай разам з рускай. Вызначальнай рысай

у развіцці мастацтва стала нацыянальна-культурнае адраджэнне. Адлюстраванне ў беларускай літаратуры і мастацтве гістарычнай тэматыкі садзейнічае асэнсаванню сучаснасці ў спалучэнні з традыцыямі гістарычнага мінулага, выхаванню нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Мы — нашчадкі культурна-гістарычнай спадчыны сваіх продкаў. Яе веданне дазваляе нам лічыць сябе беларусамі, ганарыцца нашым мінулым і будаваць сваю будучыню.

ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

Культурна-гістарычнае асяроддзе

****1.** Будынак Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі ўяўляе сабой сапраўдны Храм кнігі. Пачынаецца ён са своеасаблівых «крылаў» — двух вялікіх рэльефаў, якія ўсталяваны па абодва бакі ад галоўнага ўваходу. Разам з шасціметровым помнікам Ф. Скарыне яны складаюць адзіны кампазіцыйны ансамбль. На крылах — заклік беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара «Каб быў дасканалы Божы чалавек», які прыведзены на 18 мовах, скарынаўскія выявы Сонца і Месяца, выказванні выдатных філосафаў і асветнікаў Беларусі, у тым ліку радкі Ф. Багушэвіча «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!». Фігуратыўныя рэльефы ўнутры будынка адлюстроўваюць гістарычныя сюжэты. Сярод іх — рэльеф «Сказ аб Нясвіжы», які расказвае пра паходжанне гэтага старажытнага горада, сімвалізуе яго ўладароў Радзівілаў, увасабляе вобразы С. Буднага і яго мецэната

Будынак Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

Мікалая Радзівіла Чорнага. Інтэр'ер бібліятэкі аздабляюць творы мастацтва. Гэта кампазіцыя мастака Г. Вашчанкі «Айчына», якая складаецца з чатырох частак, што адлюстроўваюць рамантычны Мірскі замак, гатычную Сынковіцкую царкву-крэпасць, барочны Сафійскі сабор у Полацку, класічны палацава-паркавы ансамбль Румянцавых-Паскевічаў у Гомелі. На карціне мастака Л. Шчамялёва «Музычны Віцебск» прадстаўлены горад, які набыў у сучаснай Беларусі статус другой культурнай сталіцы. Мастак М. Данцыг намаляваў для бібліятэкі палатно «Мінск. XXI стагоддзе», у якім уключыў у гарадскі пейзаж сам будынак бібліятэкі. Увагу чытачоў бібліятэкі прыцягваюць асобы, адлюстраваныя на роспісах, прысвечаных абласцям нашай краіны і яе сталіцы. Брэстчыну прадстаўляюць К. Лышчынскі, А. Міцкевіч, Н. Орда і інш.; Віцебшчыну — Ефрасіння Полацкая, Сімяон Полацкі, Я. Драздовіч і інш.; Гомельшчыну — Кірыла Тураўскі, М. Доўнар-Запольскі і інш.; Гродзеншчыну — І. Фёдараў, Цётка і інш.; Магілёўшчыну — П. Мсціславец, У. Сыракомля, В. Дунін-Марцінкевіч і інш.; Міншчыну — С. Будны, Я. Купала, Я. Колас і інш.; Мінск — М. Гусоўскі, В. Ваньковіч, С. Манюшка, Ф. Багушэвіч, М. Багдановіч і інш.

Вызначце, чаму Нацыянальная бібліятэка з'яўляецца своеасаблівым сімвалам Беларусі.

****2.** Статус гісторыка-культурнай спадчыны прысвоены «Габелену стагоддзя», аўтарам якога з'яўляецца мастак А. Кішчанка. На габелене адлюстраваны больш за 80 вядомых палітыкаў і дзеячаў культуры XX стагоддзя. Габелен быў уручную вытканы на Барысаўскім камбінаце прыкладнога мастацтва. Яго плошча складае 266 м^2, а вага — 286 кг. Габелен унесены ў Кнігу рэкордаў Гінеса.

Успомніце, якую традыцыю XVIII ст. працягвае вытворчасць габеленаў.

****3.** У 2002 г. па выніках праведзенага конкурсу Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь быў зацверджаны Дзяржаўны гімн нашай рэспублікі. Аўтарам музычнай рэдакцыі за-

стаўся кампазітар Н. Сакалоўскі — адзін з аўтараў Дзяржаўнага гімна БССР, што існаваў з 1955 г. Тэкст гімна на словы М. Клімковіча быў дапрацаваны У. Карызнам. Дзяржаўны гімн Рэспублікі Беларусь уяўляе сабой музычна-паэтычны твор, які заклікае да аб'яднання ўсіх жыхароў нашай краіны, чый агульны дом — Рэспубліка Беларусь.

Успомніце словы Дзяржаўнага гімна Рэспублікі Беларусь.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Пералічыце творы літаратуры і мастацтва, якія сведчаць аб адраджэнні культурна-гістарычнай спадчыны.
2. Раскажыце, якія змены адбываюцца ў галіне адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь. Як вы адносіцеся да рэформы сучаснай школьнай адукацыі?
3. Раскажыце аб школьных прадметах у вашай навучальнай установе, вывучэнне якіх звязана са зваротам да культурна-гістарычнай спадчыны нашага народа.
4. Складзіце табліцу «Культурна-гістарычная спадчына Беларусі ў творах літаратуры і мастацтва»:

Літаратура	Жывапіс	Тэатр	Балет	Кіно

5. Раскажыце, якім гістарычным асобам і дзеячам культуры ўстаноўлены помнікі ў Беларусі, у тым ліку ў вашай мясцовасці. Выкарыстайце картасхему на с. 142.
6. У выніку якіх падзей у нашай рэспубліцы ўведзена двухмоўе?
7. Чаму дзеячы культуры так часта звяртаюцца ў сваёй творчасці да тэмы Чарнобыля?
8. Якім падзеям прысвечаны дакументальныя кінафільмы, створаныя ў 1990-я гг.?
9. Раскажыце аб дасягненнях беларускіх спартсменаў.
10. Як бы вы адказалі на пытанні, што ставяць дзеячы нацыянальнай культуры ў сваіх творах: хто мы? Што мы за нацыя — беларусы? Адкуль і куды ідзем? Што нас чакае ў будучым?

§ 27. Вынікі развіцця Рэспублікі Беларусь як суверэннай дзяржавы

ПАЎТОРНА-АБАГУЛЬНЯЮЧЫ ЎРОК

Знайдзіце і растлумачце ключавое слова:

- у вытрымцы з Дэкларацыі Вярхоўнага Савета аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР ад 27 ліпеня 1990 г.:

«Вярхоўны Савет Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі... урачыста абвяшчае... самастойнасць і паўнату дзяржаўнай улады рэспублікі ў межах яе тэрыторыі, правамоцнасць яе законаў, незалежнасць рэспублікі ў знешніх зносінах...»;

- у вытрымцы з Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.:

«...**Артыкул 2.** Чалавек, яго правы, свабоды і гарантыі іх рэалізацыі з'яўляюцца найвышэйшай каштоўнасцю і мэтай грамадства і дзяржавы... **Артыкул 3.** Адзінай крыніцай дзяржаўнай улады і носьбітам суверэнітэту ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляецца народ. Народ ажыццяўляе сваю ўладу непасрэдна, праз прадстаўнічыя і іншыя органы ў формах і межах, вызначаных Канстытуцыяй... **Артыкул 4.** Дэмакратыя ў Рэспубліцы Беларусь ажыццяўляецца на аснове разнастайнасці... ідэалогій і поглядаў»;

- у выступленні кіраўніка дэлегацыі Рэспублікі Беларусь С. М. Мартынава на пасяджэнні Савета НАТО ў лістападзе 2002 г.:

«Права народа самастойна, без баязлівай аглядкі на „замежнага дзядзьку“, будаваць свой уласны нацыянальны дом і ўносіць пры гэтым надзейны ўклад у будаўніцтва бяспечнага дома еўрапейскага. ...Беларусь... была ў ліку нешматлікіх краін, якія забяспечылі сапраўдную, а не галівудскую перамогу над нацызмам, без якой былі б немагчымы ААН, АБСЕ і НАТО... [Беларусь] першай і без якіх-небудзь умоў адмовілася ад ядзернай спадчыны СССР... знішчыла... больш звычайных узбраенняў, чым ЗША, Францыя і Вялікабрытанія разам узятыя... мы штодня спыняем ...лавіну наркотыкаў, якая нясецца на Захад, і спыняем сустрэчны паток кантрабанды зброі

і ядзерных матэрыялаў для тэрарыстаў... Гэта... уклад у бяспеку Еўропы... Мы страцілі ў мінулай вайне столькі сваіх сыноў і дачок, што гатовы зрабіць і зробім усё, каб не дапусціць новай трагедыі для свайго і іншых народаў...».

Параўнайце:

- планавую, адміністрацыйна-камандную і сацыяльна арыентаваную рыначную мадэлі эканомікі;
- ролю камуністычнай партыі ў савецкім і сучасным беларускім грамадстве;
- знешнепалітычнае становішча БССР і Рэспублікі Беларусь.

Прывядзіце гістарычныя факты, якія адлюстроўваюць:

- працэс станаўлення ў нашай рэспубліцы прававой дзяржавы;
- канстытуцыйнае палажэнне аб тым, што адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў нашай рэспубліцы з'яўляецца народ;
- працэс фарміравання ў нашай краіне інфармацыйнага грамадства;
- працэс рэалізацыі ў нашай краіне мадэлі сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі;
- развіццё ўзаемаадносін паміж Беларуссю і Расіяй пасля абвяшчэння імі суверэнітэту.

Раскрыйце прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі, з'явамі, працэсамі:

- распад СССР → развіццё інтэграцыі паміж Беларуссю і краінамі СНД;
- рэспубліканскі рэферэндум 1996 г. → рэалізацыя ў дзяржаўным кіраванні Беларусі прынцыпу падзелу ўлад;
- набыццё Беларуссю суверэнітэту → правядзенне Рэспублікай Беларусь самастойнага знешнепалітычнага курсу.

Дакажыце, што:

- увядзенне інстытута прэзідэнцтва спрыяла пераадоленню крызісу ў Беларусі;
- у нашай краіне захоўваецца пераемнасць паміж рознымі пакаленнямі беларусаў, якія ўдзельнічалі ў будаўніцтве і абароне БССР і садзейнічаюць станаўленню суверэннай Рэспублікі Беларусь. Пры адказе выкарыстайце фотаздымак, зроблены ў час працы трэцяга Усебеларускага народнага сходу (гл. с. 176);

У час працы трэцяга Усебеларускага народнага сходу. Сакавік 2006 г.

- у нашай краіне існуе прыватны сектар эканомікі пры вызначальнай ролі дзяржавы ў рэгуляванні гаспадарчых працэсаў;
- наша краіна імкнецца стаць бяз'ядзернай зонай і прытрымліваецца прынцыпаў мірнага суіснавання;
- у нашай рэспубліцы адбываецца працэс адраджэння гісторыка-культурнай спадчыны.

Рашыце гістарычныя задачы:

- Існуе шэраг думак наконт прычын распаду СССР, састаўной часткай якога была БССР. Адны лічаць, што ў складзе СССР саюзныя рэспублікі, у тым ліку БССР, не валодалі сапраўдным суверэнітэтам. Таму іх імкненне да незалежнасці ад Масквы прывяло да знікнення з палітычнай карты свету Савецкага Саюза. Другія бачаць прычыны распаду СССР у падпісанні кіраўнікамі трох дзяржаў Белавежскага пагаднення. Правядзіце ў сваім класе абмеркаванне магчымых прычын распаду дзяржавы, у якой нарадзіліся і жылі вашы бацькі.
- Згодна з канстытуцыямі савецкіх рэспублік пасада прэзідэнта не прадугледжвалася. Пасля ўтварэння незалежных дзяржаў на тэрыторыі былога СССР у кожнай з іх, у тым ліку ў Рэспубліцы Беларусь, была ўведзена дадзеная пасада. Растлумачце, чым гэта было выклікана.
- На працягу першай паловы 1990-х гг. сярод жыхароў Беларусі было праведзена апытанне на тэму «Як вы ацэньваеце рашэнне аб стварэнні СНД і спыненні існавання СССР?». Азнаёмцеся з яго вынікамі, якія адлюстраваны ў табліцы, і растлумачце іх:

Варыянты адказаў	1991 г.	1993 г.	1994 г.	1995 г.
Правільнае рашэнне, %	69	48	10	6
Няправільнае рашэнне, %	10	29	66	68
Цяжка адказаць, %	21	23	24	26

- Прыярытэтным кірункам у знешняй палітыцы, якую праводзіць наша дзяржава, з'яўляецца ўмацаванне сувязей з Расіяй. Аднак працэс аднаўлення гаспадарчых сувязей і ўтварэння Саюзнай дзяржавы паміж Беларуссю і Расіяй аказаўся няпростым. Вызначце, у чым заключаюцца праблемы эканамічнай і палітычнай інтэграцыі Беларусі з Расіяй.

Вызначце ролю гістарычных асоб і дзеячаў культуры:

- Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь у стабілізацыі ўнутрыпалітычнага становішча ў нашай краіне;
- У. Мулявіна ў адраджэнні беларускай народнай песні і развіцці музычнага мастацтва ў Беларусі;
- А. Дударава ў адлюстраванні культурна-гістарычнай спадчыны ў беларускім тэатральным мастацтве.

Падрыхтуйце паведамленне па адной з наступных тэм:

- Дэмакратызацыя беларускага грамадства: ад манаполіі камуністычнай партыі на ўладу да шматпартыйнасці.
- Дзяржаўны суверэнітэт: ад БССР да Рэспублікі Беларусь.
- Рэспубліка Беларусь: фарміраванне прававой дзяржавы.
- Беларуская мадэль сацыяльна арыентаванай рыначнай эканомікі: спалучэнне дзяржаўна-планавых і рыначных механізмаў рэгулявання гаспадарчых адносін.
- Погляды гісторыкаў на распад СССР і яго ўплыў на жыццёвыя лёсы беларусаў.
- Нацыянальна-культурнае развіццё: вяртанне да гістарычнай спадчыны.
- Суверэнная Рэспубліка Беларусь: месца і роля на міжнароднай арэне.
- Мой край на мяжы стагоддзяў: гістарычная спадчына і перспектывы развіцця.

§ 28. Наша гістарычная спадчына і перспектывы развіцця краіны ў XXI ст.

ВЫНІКОВАЕ АБАГУЛЬНЕННЕ

У другой палове XX ст. дзякуючы пераўтварэнням і працы нашага народа ў Беларусі ствараліся асновы індустрыяльнага грамадства. На мяжы XX—XXI стст. выспяваюць перадумовы для пераходу да інфармацыйнага грамадства.

1. Пералічыце прыкметы індустрыяльнага і інфармацыйнага грамадства.
2. Растлумачце, у чым заключаецца пераход ад індустрыяльнага да інфармацыйнага грамадства ў нашай краіне.

Яшчэ ў часы існавання дзяржаўных утварэнняў усходніх славян на тэрыторыі Беларусі ўзнікла традыцыя, калі веча выбірала князя. Гэтая традыцыя мае свой працяг і сёння. Яна рэалізуецца ў правядзенні рэспубліканскіх рэферэндумаў, выбараў дэпутатаў у мясцовыя Саветы і Парламент, выбараў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь народ з'яўляецца адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў нашай краіне.

3. Якія рэферэндумы і па якіх пытаннях былі праведзены ў Рэспубліцы Беларусь?
4. Якія прынцыпы з'яўляюцца прыкметамі прававой дзяржавы і як яны ўвасоблены ў жыцці нашай краіны?
5. Ахарактарызуйце мадэль дзяржаўнага ўладкавання, якая ўсталявалася ў нашай краіне.
6. Чаму дэмакратыю можна лічыць каштоўнасцю нашага грамадства?

Адным з найбольш значных здабыткаў нашага народа стала стварэнне ўласнай дзяржаўнасці. Вашы дзяды і бацькі жылі ў Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы, якая ўваходзіла ў склад Саюза ССР. Вы нарадзіліся ў Рэспубліцы Беларусь і з'яўляецеся яе грамадзянамі. Яе дзяржаўны суверэнітэт — гэта найвялікшая каштоўнасць беларускага народа, якую вам трэба ахоўваць і замацоўваць.

7. Растлумачце з дапамогай канкрэтных прыкладаў, што такое дзяржаўны суверэнітэт.
8. Раскажыце аб дзяржаўных сімвалах нашай рэспублікі.

Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка стала адной з заснавальніц самай аўтарытэтнай і ўплывовай міжнароднай арганізацыі — ААН. Ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Рэспубліка Беларусь будуе свае адносіны з міжнародным супольніцтвам згодна з прынцыпам мірнага суіснавання. Наша краіна добраахвотна адмовілася ад ядзернай зброі і была абвешчана бяз'ядзернай дзяржавай. Вызначальным стаў курс рэспублікі на інтэграцыю з Расійскай Федэрацыяй. Сярод дзяржаўных святаў нашай краіны — Дзень яднання народаў Беларусі і Расіі, які адзначаецца 2 красавіка. Паступова ўмацоўваюцца сувязі нашай дзяржавы з краінамі Еўрасаюза.

9. Параўнайце знешнепалітычны статус БССР і Рэспублікі Беларусь.
10. Як развіваюцца інтэграцыйныя працэсы паміж Беларуссю і Расіяй? У чым заключаецца гістарычнае значэнне святкавання Дня яднання народаў Беларусі і Расіі?
11. Ахарактарызуйце месца і ролю нашай краіны ў сусветным супольніцтве ва ўмовах сусветнай глабалізацыі і еўрапейскай інтэграцыі.

Кожнаму народу ўласціва мець сваю нацыянальную ідэю, а дзяржаве — ідэалогію. Вызначальным элементам беларускай нацыянальнай ідэі лічыцца мова. Яна стварае своеасаблівае асяроддзе духоўнага жыцця, дапамагае ўявіць гістарычныя карані, адраджаць культурную спадчыну продкаў. Моцная і квітнеючая Беларусь з'яўляецца мэтай развіцця грамадства, якая вызначана ў ідэалогіі нашай дзяржавы.

12. Які статус мае беларуская мова ў нашай дзяржаве і якую ролю яна адыгрывае ў вашым жыцці?
13. Якой уяўляецца вам і вашым аднакласнікам роля беларускага народа ва ўмацаванні дзяржаўнасці Беларусі?

Гістарычнае мінулае, якое вы вывучаеце ў школе, можа па-рознаму тлумачыцца гісторыкамі. Вельмі часта яны не знаходзяць адзінага пункту гледжання. А вось будучыня, якая чакае нас, будуецца ўжо сёння. І ад таго, як мы яе сабе ўяўляем, залежыць наша далейшае жыццё.

14. Як захоўваецца памяць аб продках у вашай сям'і? Што вы ведаеце пра іх уклад у развіццё нашай краіны?
15. Падзяліцеся сваімі думкамі наконт сваёй будучыні і перспектыў развіцця нашай краіны.

Слоўнік паняццяў і тэрмінаў

«Адлі́га» — перыяд кіравання СССР М. С. Хрушчовым, звязаны са змякчэннем палітычнага рэжыму, пачаткам рэабілітацыі ахвяр палітычных рэпрэсій, пераменамі ў грамадскім і культурным жыцці СССР у другой палове 1950-х — першай палове 1960-х гг.

Альтэрнаты́ва — неабходнасць выбару паміж некалькімі супрацьлеглымі магчымасцямі ў палітыцы.

Вае́нна-прамысло́вы ко́мплекс — абазначэнне саюзу абароннай прамысловасці, арміі і звязанага з ім дзяржаўнага апарату навукі.

Валюнтары́зм — палітычны кірунак, пры якім воля кіруючай асобы ці выканаўчых улад лічыцца вызначальнай асновай грамадскага развіцця.

Вы́бары на альтэрнаты́ўнай асно́ве — выбары, пры якіх на кожнае месца прэтэндуе некалькі кандыдатаў. Кожны кандыдат абавязаны сам удзельнічаць у выбарчай кампаніі са сваёй праграмай.

Выкана́ўчы о́рган дзяржа́ўнай ула́ды — орган дзяржаўнай улады, які павінен выконваць законы і пастановы прадстаўнічых органаў улады.

Вытво́рчыя адно́сіны — узаемаадносіны, у якія ўступаюць людзі ў працэсе вытворчасці. Гэтыя адносіны залежаць ад таго, каму належыць права ўласнасці на сродкі вытворчасці.

Гало́снасць — дэмакратычны прынцып, які забяспечвае адкрытасць работы органаў кіравання, даступнасць для грамадства звестак пра іх дзейнасць, у першую чаргу з дапамогай сродкаў масавай інфармацыі.

Гаспада́рчы разлі́к — метад гаспадарання, пры якім даходы, што атрымлівае прадпрыемства ад рэалізацыі (продажу) сваёй прадукцыі, пакрываюць і перавышаюць яго выдаткі на вытворчасць. Пры гаспадарчым разліку прадпрыемства мае частковую гаспадарчую і фінансавую самастойнасць.

Глабалізáцыя — складаны, featureразнабаковы і супярэчлівы працэс складвання сусветнага рынку капіталаў, тавараў, паслуг, інфармацыі, устанаўленне ўзаемазалежных сувязей паміж рознымі асобамі і групамі людзей ва ўсіх відах іх дзейнасці (эканамічнай, палітычнай, культурнай) ва ўмовах фарміравання постіндустрыяльнага (інфармацыйнага) грамадства.

Грамадзя́нская супóльнасць — тып узаемаадносін паміж дзяржавай і грамадствам, пры якім правы грамадзян абаронены законам і ўлада перадае частку сваіх функцый мясцовым органам самакіравання.

Грамадзя́нства — прававая прыналежнасць асобы да дзяржавы.

Дзяржáва — асноўны элемент палітычнай сістэмы грамадства; палітычная арганізацыя, якая накіроўвае і кантралюе сумесную дзейнасць, адносіны людзей, грамадскіх груп; тэрытарыяльны, суверэнны саюз (аб’яднанне, супольнасць) грамадзян, утвораны з мэтай абароны іх жыцця, свабоды і маёмасці.

Дзяржáўны бюджэ́т — расклад грашовых даходаў і расходаў дзяржавы.

Дзяржáўны суверэніт́эт — палітычная незалежнасць і самастойнасць дзяржавы ва ўнутранай і знешняй палітыцы, якая не дапускае замежнага ўмяшання.

Дэкларáцыя — дзяржаўны і палітычны (канстытуцыйны) акт.

Дэмакратызáцыя — распаўсюджванне і замацаванне формаў дзяржаўнага ладу, заснаваных на прызнанні прынцыпаў народаўладдзя, свабоды, роўнасці грамадзян.

Дэсталінізáцыя — працэс пераадолення культу асобы Сталіна, звязаны з дэмакратызацыяй грамадска-палітычнага жыцця і рэабілітацыяй нявінна пацярпелых ад палітычных рэпрэсій.

Дэфіцы́т — перавышэнне выдаткаў над даходамі, якое адносіцца як да тавараў, так і да грошай.

Заканада́ўчы о́рган дзяржа́ўнай ула́ды — орган дзяржаўнай улады, які распрацоўвае і прымае законы. Такім органам звычайна з'яўляецца парламент.

Ідэало́гія белару́скай дзяржа́вы — сукупнасць ідэй і ідэалаў, якія адлюстроўваюць нацыянальна-гістарычныя традыцыі і каштоўнасці беларускага народа, адпавядаюць мэтам і асаблівасцям развіцця беларускага грамадства.

Індустрыя́льнае грама́дства — грамадства, для якога характэрны падзел працы, спецыялізацыя вытворчасці і яе аўтаматызацыя, арыентацыя вытворчасці на рынак, навукова-тэхнічная рэвалюцыя, урбанізацыя.

Інтэгра́цыя — працэс і вынік узаемасувязі, узаемадзеяння, збліжэння і аб'яднання ў адзінае цэлае якіх-небудзь частак, элементаў, у прыватнасці краін і іх эканомік, грамадскіх і палітычных структур, партый, арганізацый і г. д.

Інтэнсі́ўны шлях — шлях развіцця, звязаны з ростам вытворчасці на аснове паляпшэння якасных паказчыкаў, найперш за кошт укаранення ў вытворчасць дасягненняў навукі і тэхнікі і павелічэння прадукцыйнасці працы.

Інфармацы́йнае грама́дства — грамадства, у якім у выніку навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, стварэння камп'ютэраў, рабатызацыі вытворчасці змяняецца характар працы. Большасць людзей у такім грамадстве займаюцца інфармацыйнай дзейнасцю. Вядучую ролю набываюць сродкі масавай інфармацыі. Паступова прыходзіць на змену індустрыяльнаму грамадству.

Інфля́цыя — абясцэньванне грошай у выніку выпуску іх у абарачэнне без забеспячэння неабходнай колькасцю тавараў; падзенне пакупной здольнасці грошай.

Калектывіза́цыя — аб'яднанне дробных індывідуальных гаспадарак сялян у буйныя калектыўныя гаспадаркі.

Камуні́зм — найвышэйшая ступень грамадскага прагрэсу, якая, паводле вучэння марксізму, прыходзіць на змену капіталізму. Для яго характэрны грамадская ўласнасць, роўнасць людзей, сацыяльная справядлівасць, народаўладдзе, гуманізм.

Канстыту́цыя — асноўны закон дзяржавы. У час існавання БССР былі прыняты Канстытуцыі 1919, 1927, 1937, 1978 гг. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь прынята 15 сакавіка 1994 г. Новая рэдакцыя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі была прынята на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.

Канфе́сія — рэлігійны кірунак, веравызнанне (веравучэнне), прыналежнасць да пэўнай царквы.

Культ асо́бы — узвялічванне ролі аднаго чалавека, прыпісванне яму вызначальнага ўплыву на ход гістарычных падзей (культ асобы Сталіна).

Мадэрніза́цыя — абнаўленне, змяненне чаго-небудзь у адпаведнасці з сучаснымі патрабаваннямі.

Меліяра́цыя — прыстасаванне зямлі для сельскагаспадарчага выкарыстання праз асушэнне забалочаных зямель.

Навуко́ва-тэхні́чная рэвалю́цыя (НТР) — карэнныя змены ў вытворчасці, якія адбываюцца ў выніку ператварэння навукі ў непасрэдную вытворчую сілу, укаранення навуковых дасягненняў у вытворчасць.

На́цыя — устойлівая супольнасць людзей з пэўнай псіхалогіяй і самасвядомасцю, якая гістарычна склалася, мае агульныя гаспадарчыя сувязі, адметную культуру і літаратурную мову, побыт, тэрыторыю сталага пражывання, уласную дзяржаўнасць.

Нацыяна́льны дахо́д — частка грамадскага прадукту, якая застаецца пасля вылічэння выдаткаў, затрачаных на яго вытворчасць, увесь аб'ём «чыстай» прадукцыі краіны.

Нейтра́льная дзяржа́ва — дзяржава, знешнепалітычны курс якой характарызуецца няўдзелам ва ўзброеных канфліктах (войнах) і ваенных саюзах.

Палітьі́чная па́ртыя — палітычная арганізацыя, якая выражае інтарэсы той ці іншай групы людзей і прымае ўдзел у палітычным жыцці грамадства, у барацьбе за ўладу.

Палітычная сістэма грамадства — сістэма, якая ўключае дзяржаву (органы дзяржаўнай улады і кіравання), палітычныя партыі, прафесійныя саюзы, рэлігійныя арганізацыі, творчыя саюзы і іншыя арганізацыі і рухі, што маюць палітычныя мэты.

Парламенцкая апазіцыя — група дэпутатаў, погляды якіх не супадаюць або супярэчаць думкам парламенцкай большасці ўлады.

Перабудова — назва палітыкі, распачатай з сярэдзіны 1980-х гг. часткай кіраўніцтва СССР на чале з М. С. Гарбачовым, якая прывяла да значных змен ва ўнутрыпалітычным і міжнародным жыцці, звязаных з галоснасцю, дэмакратызацыяй, спробамі паскарэння тэмпаў развіцця эканомікі. У выніку супярэчлівасці і непаслядоўнасці палітыкі перабудовы адбылося абвастрэнне крызісу ва ўсіх сферах жыцця грамадства, які завяршыўся распадам СССР.

Плюралізм — прызнанне розных поглядаў, думак, меркаванняў па пытаннях аб шляхах развіцця дзяржавы і грамадства. Увасабляецца ў шматпартыйнасці як форме дэмакратычнага ўладкавання грамадства.

Прававая дзяржава — дзяржава, у якой рэалізаваны прынцып падзелу ўлад на заканадаўчую і выканаўчую, што ўзаемна кантралююцца, і незалежную судовую. Прадугледжваецца прынцып вяршэнства законаў, абавязковае выкананне іх усімі дзяржаўнымі органамі і службовымі асобамі, роўнасць усіх людзей перад законам, забеспячэнне правоў і свабод грамадзян.

Правы чалавека — прызнаная і гарантаваная магчымасць ажыццяўляць пэўныя дзеянні на выбар чалавека і ў яго асабістых інтарэсах, а таксама прад'яўляць патрабаванні да дзеянняў іншых асоб.

Прагрэс грамадства — кірунак развіцця грамадства, пры якім адбываецца паступовы рух грамадства ад простых і ніжэйшых формаў сацыяльнага жыцця да больш складаных і высокіх.

Прадукцы́йнасць пра́цы — эфектыўнасць працы, якая вымяраецца колькасцю створанай за адзінку часу прадукцыі або велічынёй часу, затрачанага на вытворчасць адзінкі прадукцыі.

Прамысло́васць лёгкая — прамысловасць перапрацоўчая, а таксама па вырабе тавараў народнага спажывання.

Прамысло́васць ця́жкая — вытворчасць сродкаў вытворчасці, перш за ўсё машынабудаванне, металаапрацоўка, электраэнергетыка і інш.

Працадні́ — адзінка ўліку працы калгаснікаў і размеркавання даходаў па працы ў калгасах у 1930—1966 гг.

Прыватыза́цыя — раздзяржаўленне, пераход маёмасці з дзяржаўнай уласнасці ў прыватную або калектыўную.

Пры́нцып партыйнасці — патрабаванне да дзеячаў культуры прытрымлівацца ідэалогіі, якую праводзіць камуністычная партыя, зыходзіць з патрабаванняў і прадвызначэнняў гэтай ідэалогіі.

«Развіты́ сацыялі́зм» — вызначэнне кіраўніцтвам КПСС этапу на шляху будаўніцтва камунізму ў СССР, які разглядаўся як найвышэйшае дасягненне сацыяльнага прагрэсу ў пачатку 1970-х гг.

Ры́начная сістэ́ма эканамі́чных адно́сін — сістэма, якая забяспечвае эфектыўнае функцыянаванне гаспадаркі на аснове суадносін паміж прапановай тавараў і попытам на іх з боку спажыўцоў.

Рэабіліта́цыя — аднаўленне добрага імя і правоў нявінна асуджаных.

Рэпара́цыі — поўная ці частковая кампенсацыя, выплата матэрыяльных страт ад вайны дзяржавай, якая здзейсніла агрэсію, той краіне, якая пацярпела ад яе.

Рэпатрыя́цыя — вяртанне на радзіму ваеннапалонных, палонных, бежанцаў, перасяленцаў, якія апынуліся за межамі радзімы ў выніку вайны, з аднаўленнем іх у правах грамадзянства.

Рэпрэ́сіі — меры пакарання, незаконныя судовыя праследаванні людзей, якія ўжываюцца дзяржаўнымі органамі.

Рэферэ́ндум — усенароднае галасаванне па найважнейшых пытаннях развіцця краіны.

Рэфо́рма — пераўтварэнне, змена, перабудова якога-небудзь боку грамадскага жыцця пры захаванні асноў існуючага ладу.

Саве́цкая грама́дска-паліты́чная сістэ́ма — сістэма адносін у грамадстве, якая ўстанавілася ў СССР у 1920—1930-я гг.; характарызуецца поўным кантролем дзяржавы над грамадскім жыццём, існаваннем дзяржаўнай уласнасці на сродкі вытворчасці, панаваннем марксісцка-ленінскай ідэалогіі.

Самафінансава́нне — метад гаспадарання, пры якім прадпрыемства не атрымлівае фінансавых сродкаў з дзяржаўнага бюджэту, а зарабляе грошы самастойна, за кошт сваёй вытворчасці і рэалізацыі яе вырабаў.

Сацыялісты́чны рэалі́зм — мастацкі метад, які патрабаваў адлюстравання ў літаратуры і мастацтве рэалій жыцця, звязаных з будаўніцтвам савецкага сацыялістычнага ладу.

Сацыя́льна арыентава́ная ры́начная экано́міка — мадэль эканамічнага развіцця, пры якой суіснуюць дзяржаўны і прыватны сектары эканомікі, а дзяржава адыгрывае вызначальную ролю ў рэгуляванні эканамічных працэсаў і фарміраванні ўмоў для забеспячэння патрэб насельніцтва.

Сацыя́льная дзяржа́ва — дзяржава, у якой кожнаму чалавеку гарантаваны годны ўзровень жыцця, створаны ўмовы для бесперашкоднай рэалізацыі канстытуцыйных правоў грамадзян на працу, сацыяльнае забеспячэнне, адукацыю, ахову свайго жыцця і здароўя.

Сро́дкі вытво́рчасці — сродкі, з дапамогай якіх ажыццяўляецца вытворчая праца людзей.

Суверэнітэ́т — палітычная незалежнасць і самастойнасць дзяржавы ва ўнутранай і знешняй палітыцы, якая не дапускае замежнага ўмяшання.

Талера́нтнасць — цярпімасць, паважлівыя адносіны да прадстаўнікоў іншых рэлігійных канфесій, палітычных пар-

тый, грамадскіх арганізацый, а таксама чужых поглядаў, паводзін.

Уніта́рная дзяржа́ва — форма дзяржаўнага ўтварэння, пры якой тэрыторыя дзяржавы не мае ў сваім складзе федэратыўных адзінак (рэспублік, штатаў і да т. п.), а падзяляецца на адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі (вобласці, губерні, раёны і да т. п.).

Урбанізá́цыя — колькасны рост гарадоў і павелічэнне гарадскога насельніцтва. Гэтая з’ява асабліва паскорылася ў Беларусі ў сярэдзіне і другой палове XX ст.

Федэра́цыя — форма дзяржаўнага ўтварэння, пры якой федэратыўныя адзінкі, што ўваходзяць у склад дзяржавы (саюзныя рэспублікі, штаты і г. д.), маюць уласныя канстытуцыі і органы ўлады. Разам з гэтым у федэрацыі існуюць адзіныя канстытуцыя, органы ўлады, устанаўліваюцца адзіныя грамадзянства, грашовыя адзінкі і г. д.

Цаліна́ — неапрацаваныя, неараныя землі.

Ценява́я экано́міка — усе віды эканамічнай дзейнасці, якія афіцыйна дзяржавай не ўлічваюцца і даходы ад якіх хаваюцца ад падаткаабкладання.

Эколо́гія — навука аб узаемаадносінах раслінных і жывёльных арганізмаў з навакольным асяроддзем, у тым ліку ўзаемаадносінах чалавека і прыроды.

Экстэнсі́ўны шлях — шлях развіцця, звязаны найперш з павелічэннем колькасных, а не якасных паказчыкаў.

Храналагічная табліца

1946—1950 гг.	Пяцігодка аднаўлення і развіцця народнай гаспадаркі БССР. Будаўніцтва аўтамабільнага і трактарнага заводаў у Мінску, пачатак вытворчасці на іх
1950—1970-я гг.	Развіццё машынабудаўнічай прамысловасці. Стварэнне нафтахімічнай і радыётэхнічнай прамысловасці. Меліярацыя і хімізацыя сельскай гаспадаркі, стварэнне буйных адкормачных жывёлагадоўчых комплексаў у сельскай гаспадарцы
1951 г.	Зацвярджэнне Дзяржаўнага сцяга БССР
1956—1965 гг.	Дзейнасць К. Т. Мазурава на пасадзе Першага сакратара ЦК КПБ
1965—1980 гг.	Дзейнасць П. М. Машэрава на пасадзе Першага сакратара ЦК КПБ
1978 г.	Прыняцце Канстытуцыі БССР
26 красавіка 1986 г.	Аварыя на Чарнобыльскай АЭС
27 ліпеня 1990 г.	Прыняцце Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР
25 жніўня 1991 г.	Наданне статусу канстытуцыйнага закона Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР
19 верасня 1991 г.	Вярхоўны Савет Беларусі прыняў рашэнне аб змене назвы Беларускай ССР на Рэспубліку Беларусь і зацвердзіў новыя дзяржаўныя сімвалы
8 снежня 1991 г.	Стварэнне Садружнасці Незалежных Дзяржаў
10 снежня 1991 г.	Вярхоўны Савет Беларусі дэнансаваў Дагавор аб утварэнні СССР ад 30 снежня 1922 г. і ратыфікаваў Пагадненне аб стварэнні СНД

15 сакавіка 1994 г.	Прыняцце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь — Дзень Канстытуцыі
1994 г.	Абранне Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі
1995 г.	Рэспубліканскі рэферэндум па пытаннях дзяржаўнага статусу беларускай і рускай моў, новай дзяржаўнай сімволікі (герба і сцяга), эканамічнай інтэграцыі з Расіяй, правоў Прэзідэнта
1996 г.	Першы Усебеларускі народны сход
2 красавіка 1996 г.	Падпісанне дагавора пра стварэнне Супольнасці Рэспублікі Беларусь і Расійскай Федэрацыі
24 лістапада 1996 г.	Прыняцце на рэспубліканскім рэферэндуме новай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі. Перанясенне Дня Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дня Рэспублікі) з 27 на 3 ліпеня
2 красавіка 1997 г.	Утварэнне Саюза Беларусі і Расіі. Абвяшчэнне 2 красавіка Днём яднання народаў Беларусі і Расіі
Снежань 1999 г.	Падпісанне Беларуссю і Расіяй Дагавора аб стварэнні Саюзнай дзяржавы
2001 г.	Другі Усебеларускі народны сход
2001 г.	Абранне Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі
2002 г.	Зацвярджэнне Дзяржаўнага гімна Рэспублікі Беларусь
2004 г.	Прыняцце на рэспубліканскім рэферэндуме паправак у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь, звязаных з парадкам правядзення выбараў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь
2006 г.	Трэці Усебеларускі народны сход
2006 г.	Абранне Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі

Сінхранічная табліца

Гісторыя Беларусі	Сусветная гісторыя, у тым ліку гісторыя СССР і Расійскай Федэрацыі
Перамога савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне. Заканчэнне Другой сусветнай вайны. **1945 г.** Стварэнне Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. Удзел БССР у заснаванні ААН. **Другая палова 1940-х гг.** Пачатак «халоднай вайны» і станаўленне двухполюснага свету	
1946—1950 гг. Пяцігодка аднаўлення разбуранай вайной народнай гаспадаркі БССР. Будаўніцтва аўтамабільнага і трактарнага заводаў у Мінску, пачатак вытворчасці на іх	**1945 г.** Аднаўленне дзяржаўнага суверэнітэту Польшчы. **1947 г.** Прыняцце плана Маршала. **1949 г.** Стварэнне НАТО. Раскол Германіі на ФРГ і ГДР. Стварэнне СЭУ
Другая палова 1950-х — першая палова 1960-х гг. Палітыка «адлігі» ў СССР і БССР	
1950—1970-я гг. Развіццё машынабудаўнічай, радыётэхнічнай, нафтахімічнай прамысловасці ў БССР. Меліярацыя і хімізацыя сельскай гаспадаркі. Развіццё мяса-малочнай жывёлагадоўлі. **1978 г.** Прыняцце Канстытуцыі БССР	**1955 г.** Падпісанне Варшаўскага дагавора. **1956 г.** «Будапешцкая восень». **1957 г.** Стварэнне ЕЭС. **1961 г.** Будаўніцтва Берлінскай сцяны. **1962 г.** Карыбскі крызіс. **1968 г.** «Пражская вясна». **1973—1975 гг.** Нарада па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе

1960—1970-я гг. Першы ў свеце палёт у космас у 1961 г. грамадзяніна СССР Ю. А. Гагарына. Высадка амерыканскіх астранаўтаў у 1969 г. на паверхню Месяца. Удзел у 1970-х гг. у асваенні космасу ўраджэнцаў Беларусі П. Клімука, У. Кавалёнка.

Другая палова 1960-х — першая палова 1980-х гг. Паступовае наспяванне застойных з'яў у палітычным і эканамічным жыцці савецкага грамадства.

1979—1989 гг. Увод і знаходжанне савецкіх войскаў у Афганістане.

1985—1991 гг. Палітыка перабудовы ў СССР. Курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця.

Красавік 1986 г. Аварыя на Чарнобыльскай АЭС

27 ліпеня 1990 г. Прыняцце Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР.

25 жніўня 1991 г. Наданне статусу канстытуцыйнага закона Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР.

19 верасня 1991 г. Вярхоўны Савет Беларусі прыняў рашэнне аб змене назвы Беларускай ССР на Рэспубліку Беларусь і зацвердзіў новыя дзяржаўныя сімвалы

1989—1990 гг. Пачатак дэмакратычных «аксамітных рэвалюцый» у краінах Цэнтральнай і Паўднёва-Усходняй Еўропы. Аб'яднанне Германіі. Распад сусветнай сістэмы сацыялізму. Заканчэнне «халоднай вайны».

1991 г. Спыненне дзейнасці СЭУ і Варшаўскага дагавора.

1992 г. Падпісанне дагавора аб стварэнні Еўрапейскага Саюза

1990 г. Святкаванне па рашэнні ЮНЕСКА 500-годдзя з дня нараджэння беларускага і ўсходнеславянскага першадрукара Ф. Скарыны.

19—21 жніўня 1991 г. «Жнівеньскі путч» у СССР.

8 снежня 1991 г. Спыненне існавання СССР. Стварэнне СНД.

1992 г. Падпісанне Рэспублікай Беларусь у Хельсінкі Заключнага акта Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе. Абвяшчэнне Рэспублікі Беларусь бяз'ядзернай зонай і дзяржавай, якая імкнецца да нейтралітэту. Пачатак вываду з тэрыторыі Беларусі ядзернай зброі

15 сакавіка 1994 г. Прынццце Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. **1994 г.** Абранне Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі. **1995 г.** Рэспубліканскі рэферэндум па пытаннях дзяржаўнага статусу беларускай і рускай моў, новай дзяржаўнай сімволікі, эканамічнай інтэграцыі з Расіяй, правоў Прэзідэнта. **1996 г.** Першы Усебеларускі народны сход. **24 лістапада 1996 г.** Прыняцце на рэспубліканскім рэферэндуме Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь са змяненнямі і дапаўненнямі	**1993 г.** Канстытуцыйны падзел Чэхаславакіі і ўтварэнне Чэшскай і Славацкай Рэспублік. Распад Югаславіі
1995 г. Далучэнне Беларусі да праграмы НАТО «Партнёрства дзеля міру». **2 красавіка 1996 г.** Падпісанне Дагавора аб стварэнні Супольніцтва Рэспублікі Беларусь і Расійскай Федэрацыі. **2 красавіка 1997 г.** Утварэнне Саюза Беларусі і Расіі. **1999 г.** Падпісанне Дагавора паміж Беларуссю і Расіяй аб стварэнні Саюзнай дзяржавы	
2001 г. Другі Усебеларускі народны сход. Абранне Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі. **2004 г.** Рэспубліканскі рэферэндум аб унясенні паправак у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь, звязаных з парадкам правядзення выбараў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. **2006 г.** Трэці Усебеларускі народны сход. Абранне Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі	**1999 г.** Прыняцце Польшчы ў НАТО. **2002 г.** Увядзенне адзінай еўрапейскай валюты — еўра. **2004 г.** Уваходжанне ў Еўрапейскі Саюз Прыбалтыйскіх рэспублік і Польшчы

Метадычныя парады

ЯК СКЛАСЦІ РАЗГОРНУТЫ ПЛАН АДКАЗУ НА ПЫТАННЕ

1. Уважліва прачытайце вывучаемы матэрыял.
2. Падзяліце матэрыял на часткі паводле іх сэнсу.
3. Сфармулюйце загалоўкі частак матэрыялу. Яны будуць служыць пунктамі плана. Загалоўкі павінны адлюстроўваць галоўную думку па змесце кожнай часткі матэрыялу.
4. Сфармулюйце палажэнні, якія ўдакладняюць пункт плана, і запішыце іх у якасці падпунктаў.
5. Праверце, ці ўсе галоўныя факты і палажэнні знайшлі адлюстраванне ў пунктах вашага плана.

ЯК ПРАЦАВАЦЬ З ВУЧЭБНЫМ ТЭКСТАМ ПА МЕТАДЗЕ КЛЮЧАВОГА СЛОВА

1. Спачатку прачытайце ўвесь тэкст і вызначце ў ім адно ключавое слова, якое з'яўляецца цэнтральным паняццем.
2. Вызначце ў гэтым жа тэксце два прыметнікі, якія характарызуюць ключавое паняцце.
3. Потым вызначце тры дзеясловы, якія тлумачаць, што адбылося з ключавым паняццем.
4. Складзіце кароткую фразу (5—7 слоў), якая будзе служыць вывадам па змесце матэрыялу.
5. Выкажыце ўласныя адносіны да падзей, з якімі пазнаёміліся.

ЯК ПАРАЎНОЎВАЦЬ ГІСТАРЫЧНЫЯ ПАДЗЕІ

1. Правесці параўнанне — гэта значыць знайсці адрозненні і вызначыць падабенства.
2. Вызначце прыкметы, па якіх будзеце параўноўваць гістарычныя падзеі, і складзіце план параўнання.
3. Падбярыце факты, якія характарызуюць гістарычныя падзеі па кожным пункце плана, і афарміце параўнанне ў выглядзе наступнай табліцы:

Прыкметы, па якіх параўноўваюцца падзеі	Гістарычныя падзеі	

4. Зрабіце вывад аб агульных рысах і адрозненнях гістарычных фактаў, якія параўноўваюцца.

ЯК ПРАВОДЗІЦЬ ДОКАЗ

1. Сфармулюйце тэзіс (палажэнне), які будзеце даказваць.

2. Падбярыце гістарычныя факты, з дапамогай якіх будзеце пацвярджаць тэзіс.
3. Лагічна і разважліва пабудуйце свой доказ. Звяжыце гістарычныя факты з тэзісам, які даказваеце.
4. Праверце, ці ўсе факты, неабходныя для доказу, вычарпаны.

ЯК ВЫВУЧАЦЬ РОЗНЫЯ ПУНКТЫ ГЛЕДЖАННЯ

1. Высветліце, наконт якой гістарычнай падзеі сфармуляваны пункт гледжання (меркаванне).
2. Вызначце абгрунтаванасць тых аргументаў (довадаў), якія выкарыстаны пры фармулёўцы пункту гледжання.
3. Ці заўсёды пункт гледжання з'яўляецца аб'ектыўным, ці ён адлюстроўвае толькі асабістае меркаванне аўтара?
4. Высветліце фактары (умовы), якія паўплывалі на фарміраванне дадзенага пункту гледжання.

ЯК РАСКРЫВАЦЬ ПРЫЧЫННА-ВЫНІКОВЫЯ СУВЯЗІ ПАМІЖ ГІСТАРЫЧНЫМІ ПАДЗЕЯМІ

1. Вызначце, да якога гістарычнага часу адносяцца дадзеныя гістарычныя падзеі і якую гістарычную з'яву яны адлюстроўваюць.
2. Вызначце, якая з абазначаных гістарычных падзей з'яўляецца прычынай, а якая — вынікам.
3. Вызначце прыкмету, на падставе якой звязваюцца паміж сабой дадзеныя гістарычныя падзеі. У якасці такой прыкметы можа быць храналагічная або лагічная паслядоўнасць падзей у грамадска-палітычным, сацыяльна-эканамічным, культурным развіцці.
4. Высветліце фактары, якія абумовілі прычынна-выніковыя сувязі паміж дадзенымі гістарычнымі падзеямі.

ЯК ПРЫМАЦЬ УДЗЕЛ У ДЫСКУСІІ (АБМЕРКАВАННІ)

1. Уступайце ў размову, калі вам ёсць што сказаць ці ваша думка не супадае з іншымі меркаваннямі.
2. Разглядайце любую думку як пэўную гіпотэзу (здагадку), якую трэба праверыць, абгрунтаваць, даказаць. Нічога не прымайце на веру.
3. Памятайце, што найлепшы сродак доказу думкі і яе абвяржэння – дакладныя гістарычныя факты.
4. Пры выступленні імкніцеся гаварыць коратка, зразумела, выразна і сваімі словамі.
5. Не імкніцеся любымі сродкамі даказаць сваю праўду і пры гэтым абавязкова абвергнуць іншую думку. Разам з тым, калі абгрун-

тавана даказана памылковасць вашага пункту погляду, то лепш пагадзіцца. Памятайце, што галоўнае ў дыскусіі — не перамога ў спрэчцы, а новыя веды.
6. Калі вы не выказалі ўласнай думкі, то ўсё ж такі не лічыце, што вы не ўдзельнічалі ў дыскусіі. Бывае карысным паслухаць выказванні іншых.

ЯК АХАРАКТАРЫЗАВАЦЬ ГІСТАРЫЧНУЮ АСОБУ

1. Пазнаёмцеся з інфармацыяй аб гістарычнай асобе ў рубрыцы «Гістарычны партрэт».
2. Суаднясіце гады жыцця асобы з асноўнымі падзеямі адпаведнага гістарычнага перыяду.
3. Вызначце, пад уплывам якіх гістарычных умоў сфарміраваўся светапогляд асобы.
4. Вызначце, якія метады выкарыстоўваліся асобай для дасягнення яе мэт.
5. Ахарактарызуйце ўклад, які асоба ўнесла ў гісторыю. Якую яе спадчыну мы выкарыстоўваем у сучасным жыцці?
6. Пазнаёмцеся з дадатковай літаратурай пра жыццёвы шлях і дасягненні гістарычнай асобы.
7. Вызначце свае ўласныя адносіны да дадзенай асобы.

ЯК ПАДРЫХТАВАЦЬ ПАВЕДАМЛЕННЕ

1. Удакладніце тэму паведамлення, тэрміны яго падрыхтоўкі, у пісьмовым ці вусным выглядзе патрабуецца яго прадставіць і на які час пры адказе разлічваць, а таксама спіс рэкамендаванай літаратуры.
2. Складзіце план паведамлення.
3. Пры выкарыстанні рэкамендаванай літаратуры рабіце неабходныя выпіскі з пазначэннем назвы выкарыстанай кнігі і адпаведных старонак, а таксама пункту плана паведамлення, які раскрывае інфармацыя дадзенай кнігі.
4. Пісьмова аформіце падабраны матэрыял згодна з распрацаваным планам.
5. Пры папярэднім чытанні тэксту паведамлення звярніце ўвагу, каб у ім не было паўтораў і каб вы ўкладваліся ў адведзены час.
6. Пры выступленні не трэба літаральна чытаць тэкст паведамлення, а толькі час ад часу заглядваць у яго. Назву тэмы паведамлення, яго план, паняцці, імёны, даты, якія згадваюцца, можна загадзя запісаць на дошцы.
7. Трэба таксама прадугледзець, якім чынам вы будзеце выкарыстоўваць пры агучванні паведамлення наглядны матэрыял (ілюстрацыі, карты, схемы і інш.).

Спіс рэкамендаванай літаратуры

Адамушка У. І. Палітычныя рэпрэсіі 20—50-х гадоў на Беларусі. Мн., 1994.

Антонович С. В. Пётр Машеров: Жизнь, судьба, память... Мн., 1998.

Басаў А. Н., Куркоў І. М. Флагі Беларусі ўчора і сёння. Мн., 1994.

Беларусь: выбор пути. Национальный отчет о человеческом развитии, 2000. Мн., 2000.

Беларусь на мяжы тысячагоддзяў. Мн., 2000.

Беларусы: Этнагеаграфія, дэмаграфія, дыяспара, канфесіі: Атлас. Мн., 1996.

Верашчагіна А. У., Гурко А. В. Гісторыя канфесій на Беларусі ў другой палове XX стагоддзя. Мн., 1999.

Герб и флаг белорусской державы / Сост. Э. М. Скобелев. Мн., 1997.

Дробов Л. Н. Живопись Советской Белоруссии (1917—1975 гг.). Мн., 1979.

Иллюстрированная хронология истории Беларуси: С древности и до наших дней. 3-е изд. Мн., 2002.

История Беларуси: Словарь-справочник / Под редакцией С. Ф. Дубенецкого. Мн., 2000.

История Белорусской ССР. Мн., 1977.

Касцюк М. П. Бальшавіцкая сістэма ўлады на Беларусі. Мн., 2000.

Костюк М. П. Социалистические ценности тружеников села: история, современность, перспективы. Мн., 1989.

Круталевич В. А. На путях национального самоопределения: БНР — БССР — РБ. Мн., 1995.

Кузнецов И. Н., Шелкопляс В. А. История государства и права Беларуси. Мн., 1999.

Марцелев С. В. К духовному расцвету: Исторический опыт развития белорусской советской культуры. Мн., 1974.

Парашкоў С. А. Гісторыя культуры Беларусі. 2-е выд. Мн., 2004.

Праздники и обряды в Белорусской ССР. Мн., 1988.

Сачанка Б. І. Беларуская эміграцыя. 2-е выд. Мн., 1991.

Снопковский В. Е. Белорусская ССР в ООН (1945—1985 гг.). Мн., 1985.

Хрестоматия по истории БССР. Ч. 2. Мн., 1988.

Ці ведаеце Вы гісторыю сваёй краіны? Мн., 1998.

Шыдлоўскі В. Рысы майго пакалення. Мн., 2001.

Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Мн., 1993—2003.

Змест

(Назва і нумар школы)

Вучэбны год	Імя і прозвішча вучня	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака вучню за карыстанне вучэбным дапаможнікам
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			

Вучэбнае выданне

Фамін Віталій Міхайлавіч
Паноў Сяргей Веніямінавіч
Ганушчанка Надзея Мікалаеўна

Гісторыя Беларусі

1945–2005 гг.

Вучэбны дапаможнік для 10 класа ўстаноў, якія забяспечваюць атрыманне агульнай сярэдняй адукацыі, з беларускай мовай навучання з 12-гадовым тэрмінам навучання

Рэдактары *М. І. Рэменіца, А. В. Семенчукова*
Мастак *Т. В. Жаркевіч*
Мастацкі рэдактар *Дз. П. Сіняўскі*
Тэхнічны рэдактар *А. У. Крывадубская*
Карэктары *М. М. Валынчыц, Н. Б. Кучмель, А. А. Сямашка*
Камп'ютэрная вёрстка *А. У. Крывадубскай*

Падпісана ў друк .09.2006. Фармат 60×90/16. Папера афсетная № 1.
Гарнітура Школьная. Друк афсетны. Ум. друк. арк. 12,5.
Ул.-выд. арк. 10,5. Тыраж 3019 экз. Зак.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства
«Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага універсітэта».
ЛИ № 02330/0131748 ад 01.04.2004.
220030, Мінск, вул. Чырвонаармейская, 6.

Надрукавана з гатовых дыяпазітываў у Рэспубліканскім унітарным прадпрыемстве
«Выдавецтва «Беларускі дом друку». 220013, Мінск, пр. Незалежнасці, 79.